

ДОНИШГОҲИ МИЛЛИИ ТОҶИКИСТОН

ВБД : 336.6 (575.3)

Бо ҳуқуқи дастнавис

НУРАЛИЕВА ДИЛАФРУЗ КАМОЛОВНА

**ҶАНБАҲОИ ТАШКИЛӢ-ИҚТИСОДИИ РУШДИ БОЗОРИ
ХИЗМАТРАСОНИҲОИ БОНКӢ ДАР ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН**

АВТОРЕФЕРАТИ

диссертатсия барои дарёфти дараҷаи илмӣ номзади илмҳои иқтисодӣ аз
рӯйи ихтисоси 08.00.07 – Молия, муомилоти пулӣ ва қарз

Душанбе-2025

Диссертатсия дар кафедраи кори бонкии Донишгоҳи миллии Тоҷикистон иҷро шудааст

Рохбари илмӣ: **Собирзода Нурали Миралӣ** – доктори илмҳои иқтисодӣ, дотсент, профессори кафедраи баҳисобгирии бухгалтерии Донишгоҳи миллии Тоҷикистон

Муқарризони расмӣ: **Хайрзода Шукрулло Қурбоналӣ**—доктори илмҳои иқтисодӣ, дотсент, ректори Донишгоҳи давлатии Данғара;
Султонов Мусулмон Субҳонович - номзоди илмҳои иқтисодӣ муаллими калони кафедраи молияи Донишгоҳи давлатии Бохтар ба номи Носири Хусрав.

Муассисаи пешбар: **Донишгоҳи давлатии тичорати Тоҷикистон**

Ҳимояи диссертатсия «08» октябри соли 2025, соати 14:00 дар маҷлиси Шурои диссертатсионии 6D.KOA-014 назди Донишгоҳи давлатии молия ва иқтисоди Тоҷикистон баргузор мегардад. Суроға: 734067, ш. Душанбе, кӯчаи Нахимов 64/14, E-mail: faridullo72@mail.ru; телефони котиби илмӣ: (+992) 935730010.

Бо диссертатсия ва автореферат дар китобхонаи Донишгоҳи давлатии молия ва иқтисоди Тоҷикистон ва тавассути сомонаи www.tgfeu.tj шинос шудан мумкин аст.

Автореферат рӯзи «___» _____ соли 2025 тавзеъ шудааст.

Котиби илмӣ
шурои диссертатсионӣ,
номзоди илмҳои иқтисодӣ

Убайдуллоев Ф.К.

МУҚАДДИМА

Мубрамии мавзуи таҳқиқот. Рушди иқтисодиёт, пешрафти бозори молиявӣ, густариши амалиёти молиявӣ ва таҳкимёбии асбобҳои молиявӣ дар шароити муосири иқтисодӣ ба раванди фаъолияти ташкилотҳои қарзӣ низ таъсири амиқ расонид. Баъд аз гузариш ба иқтисоди бозорӣ ва ташкили низоми бонкдорӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон бозори хизматрасониҳои бонкӣ ташаккул ёфт ва доираи маҳсулотҳо ва хизматрасониҳои пешниҳодшавандаи бонкӣ васеъ гариданд. Гузариш ба низоми дузинагии бонкдорӣ шароит фароҳам овард, ки бозори хизматрасонҳои бонкӣ шакл гирад ва давра ба давра ҳамчун субъекти муҳими иқтисодӣ рушд ёбад. Илова ба ин, бозори хизматрасониҳои бонкӣ дар пешрафти муносибатҳои иқтисодӣ-иҷтимоӣ нақши калидиро иҷро намуда, дастрасии аҳолиро бо маҳсулотҳо ва хизматрасониҳои бонкӣ таъмин менамояд. Метавон қайд намуд, ки таи солҳои охир дар низоми молиявӣ – бонкии ҷаҳон тағйиротҳои зиёде мушоҳида мешаванд, ки раванди инкишофи босуботи бозори хизматрасониҳои бонкиро ҳалалдор менамоянд. Бӯҳронҳои молиявии ҷаҳонӣ, ки пайваста ба амал меоянд, ба низоми бонкӣ низ таъсири манфии худро мерасонанд. Ин омил тақозо менамояд, ки ташкилотҳои қарзӣ дар бозор фаъолияти худро мутобиқ ба шароити навини иқтисодӣ роҳандозӣ намоянд ва доираи маҳсулотҳои пешниҳодшавандаро тақвият бахшанд.

Шароити муосири иқтисодӣ тақозо менамояд, ки бозори хизматрасониҳои бонкӣ ҳамчун бахши калидии иқтисодиёти миллӣ баромад намояд ва таҳкими дигар соҳаҳои низоми хоҷагидориро таъмин созад. Махсусан дар Ҷумҳурии Тоҷикистон рушди бемайлони бозори хизматрасониҳои бонк метавонад, ки заминаи асосии тарақиётро барои дигар субъектҳои иқтисодӣ фароҳам оварад ва аҳолиро бо маҳсулотҳои бонкӣ таъмин созад. Таҳлилҳои нишон медиҳанд, ки таъсири бӯҳронҳои молиявӣ ба низоми бонкӣ ва фаъолияти ташкилотҳои қарзӣ зиёд аст ва таъмини рақобатпазирии баланд ва таъмини пардохтпазирии ташкилотҳои қарзӣ метавонад рушди бозори хизматрасониҳои бонкиро ба роҳ монад ва фаъолияти самараноки онҳоро татбиқ созад. Махсусан, бӯҳронҳои молиявии солҳои 2008-2009 ва 2014-2015, ки ба низоми бонкии Ҷумҳурии Тоҷикистон бетаъсир намонд, вазъи молиявии ташкилотҳои қарзиро муташанниҷ гардонид.

Дар робита ба ин масъала, Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ, Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар паёми худ қайд намуданд, ки “Бонки миллӣ ва ташкилотҳои қарзиро зарур аст, ки дар самти дарёфти манбаъҳои иловагии маблағгузорӣ ва дар ин замина зиёд кардани пешниҳоди қарзҳои дарозмуддат, дастрас ва бо ғоизи паст, инчунин, пурра ҷорӣ намудани низоми рақамии хизматрасониҳои бонкӣ дар ҳамаи минтақаҳои кишвар ва истифодаи васеи технологияҳои молиявӣ тадбирҳои иловагӣ андешанд” [7].

Тақмили муносибатҳои қарзӣ, ҳисоббаробаркуниҳо миёни субъектҳои иқтисодӣ, таъмини иқтисодиёт бо захираҳои пулӣ, баландбардории бозоргирии бонкҳо, диверсификатсияи сармояи бонк ва рушди муносибатҳои муттақобила миёни ташкилотҳои қарзӣ аз самтҳои мебошанд, ки бо истифодаи механизми

бозори хизматрасониҳои бонкӣ бояд тақвият ёбанд. Омӯзиш, баррасӣ ва таҳқиқи ҷанбаҳои назариявӣ амалии бозори хизматрасониҳои бонкӣ имконият фароҳам меорад, ки ин бозор ба таври босуръат таҳким ёбад ва сифати маҳсулотҳои бонкӣ баланд гардад.

Дар робита ба таҳқиқотҳои анҷомпазируфта қайд намудан мумкин аст, ки масъалаи тараққиёбии хизматрасониҳои бонкӣ дар дар Ҷумҳурии Тоҷикистон аз ҷониби як қатор олимони ватанӣ пажӯҳиш шудааст. Аммо, аз нигоҳи сохторӣ, ташкилӣ, иқтисодӣ ва тақвияти асосҳои институтсионалӣ бозори хизматрасониҳои бонкии Ҷумҳурии Тоҷикистон ниёз ба таҳқиқи амиқ дорад. Аз ин рӯ метавонем мавзӯи интихобшударо мубрам ва зарурӣ арзёбӣ намоем.

Дарачаи таҳқиқи мавзӯи илмӣ. Ҷанбаҳои гуногуни муаммоҳои рушди низоми бонкӣ, масъалаҳои тақвияти устувории молиявии ташкилотҳои қарзӣ, инкишофи хизматрасониҳои бонкӣ ва таъсири он ба иқтисоди миллӣ аз ҷониби олимони тоҷик ба монандӣ: Қаюмов Н.К., Назаров Т.Н., Саидмуродзода Л.Х., Умаров Х., Ш. Раҳимзод, Раҳимов З.А., Раҷабов Р.К., Кодирзода Д.Б., Давлатов И.Х., Бердиев Р.Б., Султонов З.С., Хушвахтзода Қ.Х., Обидов Ф.С., Шарипов Б.М., Улуғходжаева Х.Р., Иброҳимзода И.Р., Ҳикматов У.С., Аминов Х.И., Ғаниев Р.Ғ., Ятимов Х., Ҳусейнова Д., ва дигарон ба таври назаррас таҳқиқ шудааст.

Оид ба рушди низоми бонкӣ, ҷанбаҳои муҳими хизматрасонҳои бонкӣ ва инкишофи бозори хизматрасониҳои бонкӣ саҳми олимони хориҷӣ ба монанди: Лаврушина О.И., Жуков С.А., Костерина Л.Б., Шевчук А.М. В.К. Сенчагов, В.М. Новикова, В.Н. Живалова, Г.Г. Фетисова, Г.Н. Белоглазова, Е.Б. Герасимов, К.С. Тихонков, М.А. Котляров, С.А. Андрюшин, С.М. Богомоллова, С.Н. Капустин назаррас арзёбӣ мегардад.

Робитаи таҳқиқот бо барномаҳо (лоиҳаҳо) ва мавзӯҳои илмӣ. Мавзӯи диссертатсия ба самтҳои асосии таҳқиқотҳои бунёдию амалӣ, аз ҷумла самтҳои «Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030» (қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 1 октябри соли 2016, №392), «Стратегияи миллии фарогирии молиявии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2022–2026» (қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 1 июли соли 2022, №314), «Барномаи миёнамуҳлати рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2021–2025» (қарори Маҷлиси намояндагони Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 1 декабри соли 2016, №636), «Концепсияи иқтисоди рақамӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон» (қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30 декабри соли 2019, №642), инчунин, бо нақшаи корҳои илмӣ-таҳқиқотии кафедраи кори бонкии Донишгоҳи миллии Тоҷикистон дар доираи мавзӯи «Механизмҳои таъмини устувории молиявии ташкилотҳои қарзӣ дар шароити саноатикунонӣ ва иқтисодиёти инноватсионӣ» мутобикат менамояд.

ТАВСИФИ УМУМИИ ТАҲҚИҚОТ

Мақсади таҳқиқот баррасӣ, омӯзиш ва таҳқиқи масоили рушду инкишофи ҷанбаҳои ташкиливу иқтисодии бозори хизматрасониҳои бонкӣ дар шароити муносири иқтисодӣ ва дар ин замина таҳияи тавсияҳо марбут ба

инкишофи минбаъдаи бозори хизматрасониҳои бонкӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон арзёбӣ карда мешавад.

Вазифаҳои таҳқиқот. Барои ноил гардидан ба мақсади гузошташуда, иҷроиши вазифаҳои дар поён овардашуда зарур арзёбӣ мегардад:

- таҳқиқи асосҳои назариявии рушди инкишофи бозори хизматрасониҳои бонкӣ дар иқтисодиёт ва мушаххас намудани заминаи ташаккули бозори хизматрасониҳои бонкӣ дар ҷаҳон;
- ошкорсозии аҳамияти иқтисодии инноватсияҳо ва таъсири онҳо ба раванди фаъолияти бозори хизматрасониҳои бонкӣ;
- баҳодиҳии сатҳи рақобатнокӣ ва таҳлили вазъи муосири бозори хизматрасониҳои бонкӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон;
- баррасии омилҳои ба ҳолати бозори хизматрасонҳои бонкӣ таъсирбахш ва тавсияҳо оид ба коркарди маҳсулотҳои нави бонкӣ, муайяннамоии самтҳои асосии густариши бозори мазкур дар шароити муосири иқтисодӣ ва пешниҳоди роҳҳои тақмилдиҳии он.

Объекти таҳқиқотро чараёни ташаккул ва рушди асосҳои ташкилӣ — иқтисодии бозори хизматрасониҳои бонкӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ташкил медиҳад.

Мавзӯи таҳқиқотро низоми муносибатҳое, ки дар раванди ташкил ва инкишофи хизматрасониҳо ва маҳсулотҳои бонкӣ дар бозори хизматрасониҳои бонкӣ ба амал меоянд ва дастрасии субъектони иқтисодиро ба хизматрасониҳо сода мегардонанд, ташкил медиҳад.

Фарзияи таҳқиқот. Дар таҳқиқоти диссертатсионии анҷомёфта, самтҳои муҳими фаъолияти бозори хизматрасониҳои бонкӣ мавриди омӯзиш қарор гирифта, баландбардории сифати маҳсулотҳои бонкӣ, таъмини фаъолияти густурдаи ташкилотҳои қарзӣ дар бозор, рақобати солим миёни онҳо ва дастрасии аҳоли ба хизматрасониҳои бонкӣ пажӯҳиш гардидааст. Дар заминаи таҳқиқотҳои анҷомёфта оид ба бозори хизматрасониҳои бонкӣ, ҳолати рушди бозори мазкур суръат ёфта, сифати маҳсулотҳои бонкӣ тақвият меёбад ва дастрасии шахсони воқеиву ҳуқуқӣ ба маҳсулотҳои бонкӣ таъмин мешавад.

Асосҳои назариявии таҳқиқотро пажӯҳишҳои анҷомдодаи муҳаққиқони ватанӣ ва олимони хориҷӣ, ки бо тақвияти бозори хизматрасониҳои бонкӣ, рушди низоми бонкӣ, баландбардории сифати маҳсулотҳои пешниҳодшаванда, васеъгардонии доираи маҳсулотҳои бонкӣ, истифодаи инноватсия дар пешниҳоди хизматрасониҳои бонкӣ ва рушди бемайлони бозори хизматрасониҳои бонкӣ алоқаманд мебошанд, ташкил додаанд. Дар робита ба ин, ҷанбаҳои муҳими рушди бозори хизматрасониҳои бонкӣ, сохтори он, асосҳои ташкилии он дар ҳудуди Ҷумҳурии Тоҷикистон пажӯҳиш гардида, заминаи рушди минбаъдаи он аз нигоҳи илмӣ асоснок карда шудааст. Муқаррароти асосии назариявии таҳқиқоти диссертатсия дар шароити имрӯза бо пешниҳодҳои мушаххас илман асоснок карда шуда, барои рушди густурдаи бозори хизматрасониҳои бонкӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон бо назардошти фаъолияти инноватсионии ташкилотҳои қарзӣ, замина фароҳам меорад.

Асосҳои методи таҳқиқотро андешаҳои олимони соҳа, назарияҳо ва концепсияҳои мушаххасе, ки дар робита ба рушди низоми бонкӣ ва тараққиёбии бозори хизматрасониҳои бонкӣ дар шароити муосир қарор доранд, ташкил додаанд. Гузашта аз ин, ҳуҷҷатҳои стратегии давлатӣ, санадҳои меъёрий-ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон доир ба низоми бонкӣ ва фаъолияти ташкилотҳои қарзӣ, инчунин маълумотҳои омории Бонки миллии Тоҷикистон ва дағар ташкилотҳои қарзӣ мавриди истифодаи васеъ қарор дода шудаанд. Дар баробари ин, усулҳои муқоиса ва ҷамъбаст, таҳлил ва синтез, мантики диалектикӣ, гурӯҳбандӣ, усули ҳулосаи назариявии илмӣ ва моделсозӣ, ки эътимоднокии диссертатсияро таъмин мекунанд, ҳангоми иншои диссертатсия мавриди истифода қарор гирифтаанд.

Сарчашмаи маълумот. Таҳқиқоти илмӣ дар заминаи маълумотҳои расмӣ Бонки миллии Тоҷикистон, Бюллетени омили бонкӣ, ҳисоботи бонкҳои тиҷоратӣ ва сомонаҳои расмӣ онҳо, дастурамалу низомномаҳои бахши бонкӣ, маълумотҳои омории Агентии омили назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, маълумотҳои расмӣ бонкҳои хориҷӣ ва сомонаҳои интернетӣ истифода гардидааст.

Пойгоҳи таҳқиқот. Диссертатсия дар кафедраи қори бонкии Донишгоҳи миллии Тоҷикистон таи солҳои 2019-2023 иҷро шудааст.

Навгони илмӣ диссертатсияро таҳқиқ, баррасӣ ва омӯзиши тамоюли рушди бозори хизматрасониҳои бонкӣ ва асосҳои ташкиливу иқтисодии он дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ташкил намуда, дар ин асос таҳияи низоми муассири рушди он бо назардошти шароити муосири иқтисодӣ ташкил медиҳанд.

Натиҷаҳои таҳқиқоти диссертатсионӣ, ки дорои хусусияти навгониҳои илмӣ мебошанд, чунин арзёбӣ намудан мумкин аст:

1) бо таҳқиқи асосҳои назариявӣ, концепсияҳо, афкори иқтисодии муҳаққиқони ватанӣ ва хориҷӣ заминаи мусоид фароҳам омад, ки хусусиятҳои бозори хизматрасониҳои бонкӣ, инкишофи бемайлони он мавриди пажӯҳиш қарор гирад ва давраҳои рушди бозори хизматрасониҳои бонкӣ бо назардошти таҷрибаи хориҷӣ мушаххас гардида, назари муаллиф пешниҳод шудааст ва ошкор гардид, ки дар ҷараёни фаъолияти бозори хизматрасониҳои бонкӣ ва такмилёбии дастрасии аҳоли ба маҳсулотҳои бонкӣ инноватсия мавқеи калидиро касб менамояд ва дар ин асос нақши инноватсияҳо дар фаъолияти ташкилотҳои қарзӣ баррасӣ гардида, аҳамияти технологияи муосири молиявӣ дар баландбардории сифати хизматрасониҳои бонкӣ, васеъгардии доираи маҳсулотҳо бонкӣ ва таҳкимёбии хизматрасониҳои фосилавии бонкӣ баррасӣ карда шуда, аҳамияти инноватсия дар тақвияти фаъолияти бозори хизматрасониҳои бонкӣ таҳрикдиҳандаи минбаъдаи бозори хизматрасониҳои бонкӣ арзёбӣ карда шудааст;

2) мушаххас гардид, ки дар шароити муосири иқтисодӣ ба ҷараёни рақобатпазирии фаъолияти ташкилотҳои қарзӣ таъсир расонида, таҳкими он раванди тақвиятёбии ташкилотҳои қарзиро таҳрик мебахшад, инчунин, мавқеи ташкилотҳои қарзӣ баррасӣ гардида, амалиёт ва маҳсулотҳои бонкӣ таҳлил карда шудаанд ва бо истифодаи усули ННН (Herfindahl–Hirschman Index) сатҳи

рақобат дар бозори хизматрасониҳои бонкӣ миёни ташкилотҳои қарзӣ ошкор гардид ва мушаххас карда шуд, ки ҳиссаи зиёди доройҳо ва сармояи низоми бонкӣ дар идораи 3 бонки тичоратӣ мебошад, ки ин аз нигоҳи баҳодихӣ тибқи усули ННІ аз меъёри муқаррарнамуда тибқи усули мазкур зиёд мебошад;

3) муаммоҳои дар бозори хизматрасониҳои бонкӣ ҷойдошта ошкор шуда, он омилҳое, ки метавонанд ба ҷараёни фаъолияти бозори хизматрасониҳои таъсири манфӣ расонанд, гуруҳбандӣ гардида, мушаххас гардидааст, ки сатҳи маърифати молиявии аҳоли, сифати хизматрасониҳои пешниҳодшаванда, инфрасохтори дастраскунии маҳсулотҳои бонкӣ, тартиби пешниҳоди хизматрасониҳо, мутобикати хизматрасониҳо ба талаботи муштариён ва ғайраҳо ба фаъолияти бозори мақур таъсир расонида метавонанд, илова ба ин, таҳкими сифати хизматрасониҳои бонкӣ дар асоси рушди фаъолияти инноватсионӣ – рақамӣ, ба таври васеъ истифода намудани технологияи муосир, хизматрасониҳои фосилавӣ, РС-банкинг, интернет банкинг ва мобайл-банкинг баҳогузорӣ шудааст;

4) механизми баландбардории сифати хизматрасониҳо ва маҳсулотҳои бонкӣ дар заминаи тақвияти рақобатпазирии ташкилотҳои қарзӣ ва талаботи муштариён коркард гардида, усулҳои болобарии сифати хизматрасониҳои бонкӣ, баландбардории сатҳи эътимодноки дар низоми бонкӣ, роҳандозии усулҳои муосири баҳодихӣ ба сифати хизматрасониҳои бонкӣ ва тақвияти менеҷменти бонкӣ дар раванди фаъолияти ташкилотҳои қарзӣ дар бозори хизматрасониҳои бонкӣ тавсия гардидаанд ва алгоритми таҳия ва татбиқи маҳсулоти нави бонкӣ, ки дар шароити муосири иқтисодӣ коркард гардида, давраҳои ташкил ва роҳандозии маҳсулоти нави бонкӣ дар бозори хизматрасониҳои бонкии Ҷумҳурии Тоҷикистон пешниҳод гардидааст, илова ба ин ҷанбаҳои афзалиятноки рушди бозори хизматрасониҳои бонкӣ дақиқ карда шуда, мавқеи давлат ҳамчун институти махсус зимни тараққиёбии бахши бонкӣ баррасӣ гардидааст ва дар асоси таҳқиқи барномаҳои стратегияҳои давлатии амалкунанда концепсияи рушди бозори хизматрасониҳои бонкӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон коркард гардидааст, ки тибқи он муаммоҳои ҷойдошта бояд бартараф карда шаванд ва рушди устувори низоми бонкӣ таъмин гардад.

Нуктаҳои ба ҳимоя пешниҳодшаванда:

- дар таҳқиқотҳои анҷомпазируфтаи олимони ватанӣ ва хориҷӣ вобаста ба моҳияти аслии хизматрасониҳои бонкӣ, маҳсулотҳои бонкӣ ва бозори онҳо дар иқтисодиёт ақидаи дақиқе пешниҳод нашудааст, ки ин омил заминаи асосиро барои пажӯҳиш дар ин самт фароҳам овард, илова ба ин моҳияти иқтисодии “бозори хизматрасониҳои бонкӣ”, “маҳсулотҳои бонкӣ” ва “хизматрасониҳои бонкӣ” дар асоси концепсияҳои мавҷуда муайян гардида, мавқеи онҳо дар ҷараёни ташакули фаъолияти бозори хизматрасониҳои бонкӣ муайян карда шудааст ва ҷараёни ташакули бозори хизматрасониҳои бонкӣ дар шароити муосири иқтисодӣ таҳлил карда шуда, заминаи таҳаввулоти он дар асоси таҳқиқи таҷрибаи ҷаҳонӣ асоснок гардида, марказҳои таъсирбахш ба раванди рушди бозори хизматрасониҳои бонкӣ баррасӣ гардидаанд;

- вазъи кунунии бозори хизматрасониҳои бонкӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон бо назардошти омилҳои иқтисодӣ – иҷтимоии таъсиррасон таҳлил гардида, тамоюли рушди самтҳои афзалиятноки он баҳо дода шудааст ва дар ин асос бо истифодаи усулҳои муосир дараҷаи рақобатпазирии ташкилотҳои қарзӣ муайян карда шудааст;

- ошкор карда шуд, ки рақобат миёни ташкилотҳои қарзии бозори хизматрасониҳои бонкӣ бо шиддат афзоиш ёфта истодааст ва дар ин замина мушаххас гардидааст, ки танҳо тавассути истифодаи технологияи муосири инноватсионӣ ташкилотҳои қарзӣ имконият доранд дар бозор мавқеи устувори рақобатиро касб намоянд;

баррасӣ, омӯзиш ва таҳқиқи ҳуҷҷатҳову барномаҳои стратегӣ, ки дар соҳаи бонкдорӣ амал менамоянд, имкон дод, ки рақобатпазирии фаъолияти ташкилотҳои қарзӣ коркард гардад ва имкониятҳои тақвияти минбаъдаи он тавсия шудааст ва бо таҳлили ҳолати бозори хизматрасониҳои бонкӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон, ҷанбаҳои асосии рушди минбаъдаи ин бозор муайян гардида, илман асоснок карда шудааст.

Аҳамияти назариявӣ ва амалии таҳқиқот. Муқаррароти назариявӣ ва амалии анҷомшуда дар диссертатсия метавонанд дар раванди омӯзиши фанҳои амалиёти бонкӣ, менеҷмент ва маркетинг дар бонкҳо, технологияҳои инноватсионӣ дар бонкҳо, фаъолияти бонкӣ ва рушди устувори низоми бонкии кишвар истифода шаванд.

Натиҷаҳои диссертатсияи мазкур метавонад ҳангоми таҳқиқотҳои илмӣ оид ба ташаккул ва инкишофи бозори хизматрасониҳои бонкӣ, амалиётҳои ҷудогонаи бонкӣ, истифодаи технологияи бонкӣ дар чараёни фаъолияти ташкилотҳои қарзӣ, рақамикунони фаъолияти бонкҳо, баландбардории сифати хизматрасониҳои бонкӣ ва коркарди маҳсулотҳои нави бонкӣ мавриди истифода қарор гиранд. Муқаррароти асосии диссертатсия дар конференсияҳои илмӣ – амалӣ ва илмӣ – назариявӣ, семинарҳои илмӣ Донишгоҳи миллии Тоҷикистон ва конференсияҳои байналмилалӣ таи солҳои 2019-2024 маъруза шудаанд.

Дараҷаи эътимоднокии натиҷаҳо бо гузаронидани таҷрибаҳо, дақиқии маълумот, кифоягии ҳаҷми маводи таҳқиқотӣ, коркарди омории натиҷаҳои таҳқиқоту интишорот ва баромадҳои унвонҷӯ дар доираи мавзӯи таҳқиқотӣ тасдиқ мегардад. Натиҷаҳои диссертатсия дар конфронсҳои дохиливу хориҷӣ аз ҷониби муаллиф ироа гардидаанд ва раванди иҷроиши онҳо дар ташкилотҳои қарзӣ ба амал бароварда шудааст. Хулоса ва пешниҳодҳо вобаста ба таҳлили илмӣ натиҷаҳои таҳқиқоти назариявӣ ва таҷрибавӣ тавсия карда шудаанд.

Мутобиқати диссертатсия ба шиносномаи ихтисоси илмӣ. Мавзӯи диссертатсия ба бандҳои зерини шиносномаи феҳристи ихтисосҳои КОА-и назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз рӯйи ихтисоси 08.00.07 – Молия, муомилоти пулӣ ва қарз, мувофиқат мекунад: б. 10.1 – Ташаккули низоми бонкӣ ва инфрасохтори он дар шароити иқтисоди бозорӣ; б. 10.10 – Инноватсияҳои молиявӣ дар бахши бонкӣ; б. 10.15 – Коркарди амсилаҳои муайян кардани нархҳо ва арзиши аслии хизматрасониҳо ва амалиёти бонкӣ; б.

10.19 – Методология ва механизми ташаккул ва истифодаи захираҳои бонкӣ ва б. 10.22 – Маҳсулоти нави бонкӣ: намудҳо, технологияи ташкил, тарзҳои татбиқ, мутобиқат менамояд.

Саҳми шахсии довталаби дараҷаи илмӣ. Кулли марҳилаҳо ҷиҳати иҷрои нақшаи кории илмӣ, ба монанди таҳияи мавзӯ, асосноккунӣ ва мубрамияти он, мақсадгузорӣ ва иҷрои вазифаҳои он бо иштироки бевоситаи муаллиф гузаронида шудааст. Инчунин, як қатор масъалаҳое, ки тавассути нишондиҳандаҳои алоҳидаи бозори хизматрасонҳои бонкӣ имконпазир мебошанд, таҳлил гардида, натиҷаи онҳо ба воситаи усулҳои омӯрӣ, экспертӣ ва аналитикӣ таҳқиқ ва пешниҳод гардидаанд, ки метавонанд дар рушди бозори хизматрасонҳои бонкӣ, коркарди маҳсулотҳои нави бонкӣ, дастрасии аҳоли ба хизматрасонҳои заминаи мусоид фароҳам оранд.

Тасвӣ ва амалисозӣ. Натиҷаҳои асосии диссертатсия дар конференсро ва семинарҳои ҷумҳуриявӣ ва донишгоҳӣ (2020–2024) муҳокима шудаанд. Тавсияҳои методӣ ва амалии диссертатсия дар ҷараёни таълим ҳангоми гузаронидани дарсҳо дар Донишгоҳи миллии Тоҷикистон аз ҷанҳои: фаъолияти бонкӣ, менеҷмент ва маркетинги бонкӣ, амалиёти бонкӣ, идоракунии хавфҳои бонкӣ, технологияи муосири бонкӣ ва бозори байнибонкии асёр истифода гардида истодаанд.

Интишорот аз рӯйи мавзӯи диссертатсия. Вобаста ба мавзӯи диссертатсия аз ҷониби муаллиф 9 мақола таҳия шудааст, ки аз онҳо 4 – мақола дар маҷаллаҳои тақризшавандаи КОА–и назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон нашр гардидаанд.

Соҳтор ва ҳаҷми диссертатсия. Вобаста ба мақсад ва вазифаҳои таҳқиқот соҳтор ва мундариҷаи диссертатсия муайян карда шуд. Диссертатсия аз муқаддима, се боб, нӯҳ зербоб, ҳулоса, 21 расм, 10 ҷадвал, 9 диаграмма, рӯйхати адабиёти истифодашуда аз 159 номгӯй иборат буда, дар ҳаҷми 183 саҳифа таҳия шудааст.

ҚИСМИ АСОСИИ ТАҲҚИҚОТ

Дар муқаддимаи рисолаи диссертатсионӣ мубрамияти мавзӯи мазкур асоснок гардида, сатҳи таҳқиқи мавзӯ мушаххас гардида, ҳадаф, вазифаҳо, объект ва предмети таҳқиқот таҳия карда шудааст, илова ба ин натиҷаҳои асосии таҳқиқот, ки дар онҳо навгониҳои илмӣ дида мешавад, инъикос ёфтаанд.

Дар боби якум – «Асосҳои назариявӣю методии ташаккули бозори хизматрасонҳои бонкӣ дар иқтисодиёт» ҷанбаҳои назариявии мавзӯи мазкур, аҳамият, моҳия ва зарурияти хизматрасонҳои бонкӣ асоснок гардида, дар заминаи таҳқиқотҳои бунёдӣ соҳтори он таҳия карда шуда, таҷрибаи хориҷии рушди бозори хизматрасонҳои бонкӣ баррасӣ гардида, инноватсия ҳамчун омили таҳриқдиҳандаи фаъолияти ташкилотҳои қарзӣ мавриди таҳқиқи қарор гирифтааст.

Ҷараёни омӯзиш, баррасӣ ва таҳқиқи асосҳои назариявӣ ва андешаҳои муҳаққиқон имконият фароҳам оварда шуд, ки ҷараёни ташаккул ва рушди бозори хизматрасонҳои бонкӣ мавриди баррасӣ қарор гирад ва имконоти пешрафти он баҳогузорӣ гардад. Дар робита ба ин, дар диссертатсия дарҷ

гардидааст, ки таҳкими фаъолияти субъектҳои иқтисодӣ, рушди бемайлони иқтисодӣ воқеӣ аз фаъолияти самараноки ташкилотҳои қарзӣ дар бозори хизматрасониҳои бонкӣ вобаста аст ва ин чараён бояд ба таври доимӣ ва пайваста тақмил ёбад, то ки дастрасии шахсони ҳуқуқӣ ва шахсони воқеӣ ба маҳсулотҳои бонкӣ бидуни мушкилот амалӣ гардад. Дар асоси таҳқиқотҳо муайян гардидааст, ки рушду инкишфи фаъолияти ташкилоти қарзӣ аз ташаққули бозори хизматрасониҳои бонкӣ вобаста аст ва тақвияти пайвастаи ин бозор метавонад, ки сифати маҳсулотҳои бонкиро боло бурда, сатҳи рақобатпазирии ташкилотҳои қарзиро афзояд. Дар диссертатсия қайд гардидааст, ки бозори хизматрасониҳо дар иқтисодиёт дорои сохтори мураккаб буда, дар худ бахшҳои мухталифро фароғир аст. Хизматрасониҳои бонкӣ дар сохтори бозори хизматрасониҳо мавқеи махсусро ишғол намудаанд ва яке аз қисматҳои асосии он арзёбӣ мегардад. Зеро бозори хизматрасониҳои бонкӣ аз нигоҳи иқтисодӣ барои рушди дигар субъектҳои иқтисодӣ заминаи мусоидро фароҳам оварда, метавонад, ки ба таҳкими минбаъдаи дигар бахшҳои бозори хизматрасониҳо дар иқтисодиёт таъсири мусбӣ расонад.

Дар робита ба сохтори бозори хизматрасониҳо дар диссертатсия дарҷ шудааст, ки маҷмӯъан қисматҳои бозори хизматрасониҳоро ба 4 ғуруҳи асосӣ ҷудо намудан мумкин аст. Мувофиқи ғуруҳбандии дар диссертатсия анҷомёфта, яке аз бахшҳои муҳими сохтори бозори хизматрасониҳо, ки дар иқтисодиёт амал менамояд, ин *бозори хизматрасониҳои идоракунии, танзим ва мубодила* ба ҳисоб меравад. Дар зерсохтори бозори мазкур бозори хизматрасониҳои молиявӣ ва бонкӣ ҳамчун яке аз қисмҳои таркибии муҳим ва калидӣ арзёбӣ карда мешавад.

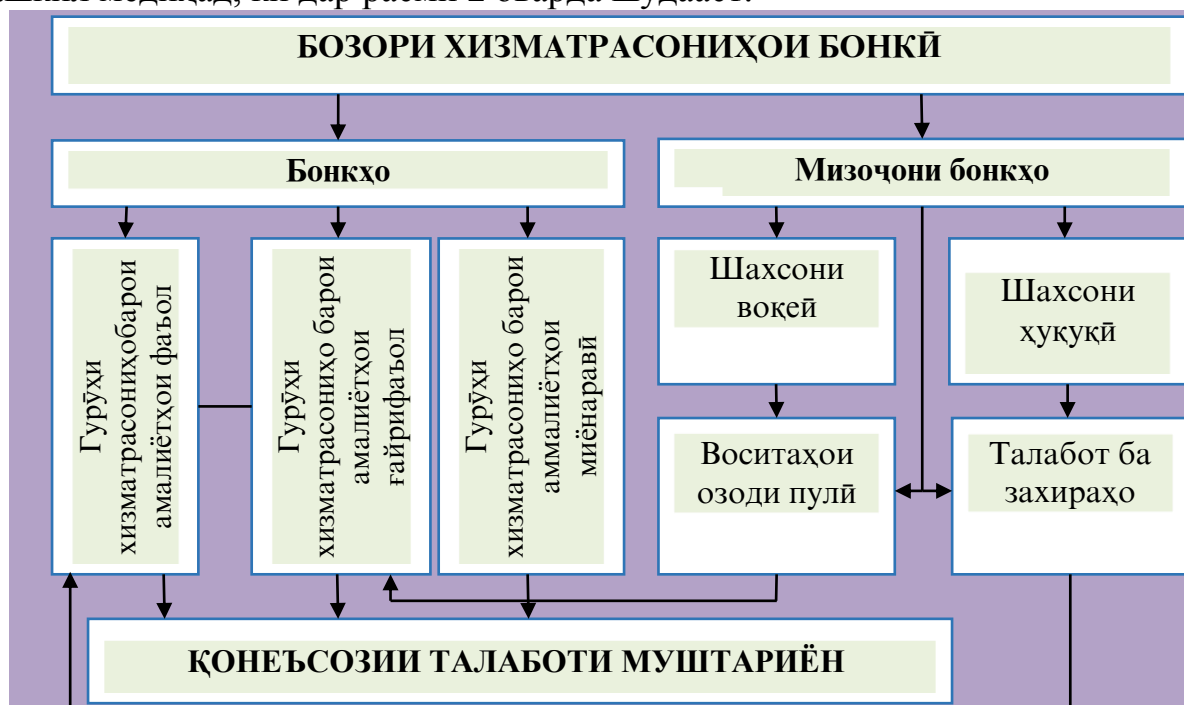
Вобаста ба ин масъала, дар диссертатсия оварда шудааст, ки аз нуқтаи назари институтсионалӣ, бозори хизматрасонҳои бонкӣ муносибатҳои бозорино амалӣ менамояд, онҳоро ба танзим медарорад ва талаботи муштариёро қонеъ месозад. Дар диссертатсия исбот гардидааст, ки бозори хизматрасониҳои бонкӣ механизми вижа махсус ёфта, дар он ғардиши маҳсулот бонкӣ ва татбиқи хизматрасониҳои бонкӣ, ки бо “пул – маҳсулоти бонкӣ” ва ғардиши пулӣ алоқаманд мебошад, арзёбӣ мегардад. Инчунин дар диссертатсия қайд шудааст, ки дар бозори хизматрасониҳои бонкӣ хизматрасонҳо мутобиқ ба хоҳиш ва талаботи мизочон коркад ғардида, иштирокчиёни асосии он ташкилотҳои қарзӣ, сармоягузoron муштариён, аҳоли ва дигар шахсони воқеиву ҳуқуқӣ махсус меёбанд.

Дар асоси таҳлилҳо муайян карда шудааст, ки ба воситаи ташкилотҳои қарзӣ чараёни табдили пасандозу амонатҳо ва дигар даромадҳои муштариён ба сармоя дар бозори хизматрасониҳои бонкӣ татбиқ ғардида, кифоятии сармоя дар иқтисодиёт таъмин мегардад. Дар раванди фаъолияти бозори хизматрасониҳои бонкӣ ғардиши доимӣ ва пайвастаи маҳсулотҳо ва хизматрасониҳои бонкӣ ба вучуд омада, дар ҳамгирой бо чараёнҳои пулӣ ғардиши даврагии комилро ташкил менамояд (расми 1).

Расми 1. Бозори маҳсулот ва хизматрасониҳои бонкӣ ва механизми иҷроиши он
Сарчашма: таҳияи муаллиф

Дар диссертатсия асоснок карда шудааст, ки фаъолияти ташкилотҳои қарзӣ ҳамчун маҷмӯи хизматрасониҳои бонкии фаъол, ғайрифавол ва миёнаравии молиявӣ мебошад, ки дар умум бозори хизматрасониҳои бонкиро ташкил медиҳад, ки дар расми 2 оварда шудааст.

Расми 2. Сохтор ва алоқамандии бозори хизматрасониҳои бонкӣ
Сарчашма: таҳияи муаллиф

Ҳадафи асосии бозори хизматрасониҳои бонкӣ, дар мувофиқи бо расми 2 ин пеш аз ҳама қонеъсозии талаботи муштарӣ ба ҳисоб меравад. Агар

муштарӣён аз дараҷаи пешниҳоди хизматрасониҳои бонк қаноатманд бошанд, пас фаъолияти бонк дар бозор таҳким ёфта, шумораи мутариёнаш меафзояд.

Масъалаи дигари муҳиме, ки зимни таҳқиқот ба он тавачҷуҳ зоҳир гардидааст, раванди идоракунии фаъолияти бозори хизматрасониҳои бонкӣ дар шароити муносири иқтисодӣ доништа мешавад. Дар диссертатсия асоснок гардидааст, ки идоракунии фаъолияти бозори хизматрасониҳои бонкӣ бояд дар шакли такмилёфта ва низоми мушаххас татбиқ гардад, то самаранокии фаъолияти институтҳои молиявӣ таъмин карда шавад ва таъсири он ба иқтисодиёт бештар гардад. Вобаста ба ин, қайд намудан зарур аст, ки механизми идоракунии бозори хизматрасониҳои бонкӣ бояд фарогири ҷанбаҳои ташкиливу иқтисодӣ бошад ва дар сатҳи макро ва микро иқтисод роҳандозӣ гардад. Зеро таҳқиқотҳо собит сохтанд, ки айни замон бидуни роҳандозии низоми муассири идоракунӣ ва истифодаи усулҳои муносири менеҷмент, таъмини фаъолияти самараноки бозори хизматрасониҳои бонкӣ ғайриимкон мебошад (расми 3).

Расми 3. Тартиби идоракунии бозори хизматрасониҳои бонкӣ

Сарчашма: таҳияи муаллиф

Дар диссертатсия қайд шудааст, ки механизми идоракунандаи бозори хизматрасониҳои бонкӣ фарогири макро – сатҳ ва микро – сатҳ буда, такмили сиёсати маркетингӣ, идоракунии мақсадноки сармояи бонк ва идоракунии

даромаднокии бонкро талаб менамояд, ки дар натиҷа ба болоравии сифати хизматрасониҳо ва соддагардонии дастрасии аҳоли ба маҳсулотҳои бонкӣ замина мегузорад. Дар ин робита, тақмили низоми истифодаи инноватсия дар ҷараёни фаъолияти бозори хизматрасониҳои бонкӣ ба мақсад мувофиқ мебошад ва таҳкими минбадаи истифодаи инноватсия дар фаъолияти ташкилотҳои қарзӣ ба сатҳи рақобатпазирии ташкилотҳои қарзӣ таъсири мусбӣ дорад. Масъалаи истифодаи густурдаи технологияи рақамӣ ва татбиқи инноватсияи бонкӣ дар диссертатсия ба таври васеъ таҳлил карда шуда, аз ҷанбаҳои афзалиятнок арзёбӣ карда шудааст.

Инчунин, дар диссертатсия қайд шудааст, ки истифодаи технологияи муосир дар раванди фаъолияти ташкилотҳои қарзӣ на танҳо ҳамчун истифодаи дастгоҳҳои инноватсионӣ мебошад, балки роҳандозии шаклҳои нави ҳамкорӣ бо муштариён, коркарди стратегияи идоракунии муассир, ба роҳ мондани шаклҳои нави тиҷорат, татбиқи усулҳои нав дар ҷалби муштариён ва маблағҳои муваққатан озод ва ғайраҳо таҷассум мегардад. Дар баробари рушди технологияи инноватсионӣ рушди низоми тақмилёфтаи идоракунӣ ва тақвияти фаъолияти ташкилоти қарзӣ дар бозор метавонад, ки муваффақияти бонкро таъмин созад.

Дар боби дуюм – «Вазъи муосир ва тамоюли рушди бозори хизматрасониҳои бонкӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон» – ҳолати муосири бозори хизматрасониҳои бонкӣ дар ҳудуди мамлакат таҳлил гардида, тамоюли рушди рақамикунонии хизматрасониҳои бонкӣ ва омилҳои таъсирбахш ба раванди фаъолияти бозори бонкии Ҷумҳурии Тоҷикистон мавриди таҳқиқ қарор гирифтааст. Нишондиҳандаҳои низоми бонкии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар раванди таҳқиқот баррасӣ шуда, тамоюли рушди бозори хизматрасониҳои бонкӣ мавриди баррасӣ қарор гирифтааст.

Таҳлиҳои инъикос мекунанд, ки нишондиҳандаи маҷмуии низоми бонкӣ дар соли 2022 нисбат ба соли 2018-ум 55 адад ва ё 55,6% кам гардидаанд. Дар давоми давраи таҳлилӣ, яъне солҳои 2018-2022 тағйирёбии шумораи бонкҳои тиҷоратӣ назаррас нест. Дар ин давра бо илова гардидани якто ташкилоти қарзӣ, яъне КВД БССТ “Саноатсодиротбонк” дар соли 2022 нисбат ба соли 2018 шумораи бонкҳои тиҷоратӣ аз 17 адад ба 18 адад расид, ки 1 адад афзоишёбӣ дида мешавад (ҷадвали 1).

Ҷадвали 1. Тағйирёбии шумораи ташкилотҳои қарзӣ дар давоми солҳои 2018 -2022 (бо адад, дар охири давра)

Номгӯй	2018	2019	2020	2021	2022	Тағйирёбӣ бо адад (2022/2018)
Ташкилотҳои қарзӣ, ҳамагӣ	79	75	69	63	64	-15
Бонкҳо	17	17	19	14	15	-2
Бонкҳои анъанавӣ	17	16	18	13	14	-3
Бонкҳои исломӣ	0	1	1	1	1	+1

идомаи ҷадвали 1.

Ташкилотҳои қарзии ғайрибонкӣ	0	0	0	0	1	+1
Ташкилотҳои маблағгузории хурд	62	58	50	49	48	-14
Ташкилотҳои амонатии қарзии хурд	25	22	18	18	19	-6
Ташкилотҳои қарзии хурд	6	6	5	4	3	-3
Фондҳои қарзии хурд	31	30	27	27	26	-5

Сарчашма: Таҳияи муаллиф дар асоси маълумотҳои [5]

Дар робита ба таҳлили нишондиҳандаҳои омории ҷадвали 1 дарҷ намудан мумкин аст, ки шумораи ташкилотҳои қарзӣ дар давраи солҳои 2018-2022 маҷмуъан коҳиш ёфтааст. Агар дар соли 2018 дар бозори хизматрасониҳои кишвар 79 адад ташкилоти қарзӣ амал менамуд, пас ин нишондиҳанда дар соли 2022 то ба 64 адад расидааст, ки 15 адад ва ё 18,9 фсад коҳишёбӣ ба назар мерасад. Доир ба масъалаи сабабҳои коҳишёбии шумораи ташкилотҳои қарзӣ дар давоми солҳои 2018-2022 дар диссертатсия асоснок карда шудааст, ки ба ин чараён омилҳои зиёде ба монанди: бухронҳои молиявӣ, тобоварӣ ба рақобат, сиёсати пулию қарзӣ, менечменти бонкӣ ва ғайраҳо таъсири манфӣ расонидаанд.

Дар диссертатсия исбот гардидааст, ки дар кишварҳои рӯ ба инкишоф, алаҳхусус Ҷумҳурии Тоҷикистон сатҳи аз ҳама муътадили нишондиҳандаи дороиҳои низомии бонкӣ мутаносибан бояд аз 80 то 100%-и ММД бошад. Барои возеҳ нишон додани ҳолати молиявии бонкҳои тижоратии дар Ҷумҳурии Тоҷикистон амалкунанда ва таҳлили амиқи онҳо зарур арзёбӣ карда мешавад (ҷадвали 2).

Ҷадвали 2. Нишондиҳандаҳои молиявии бонкҳои тижоратии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соли 2022

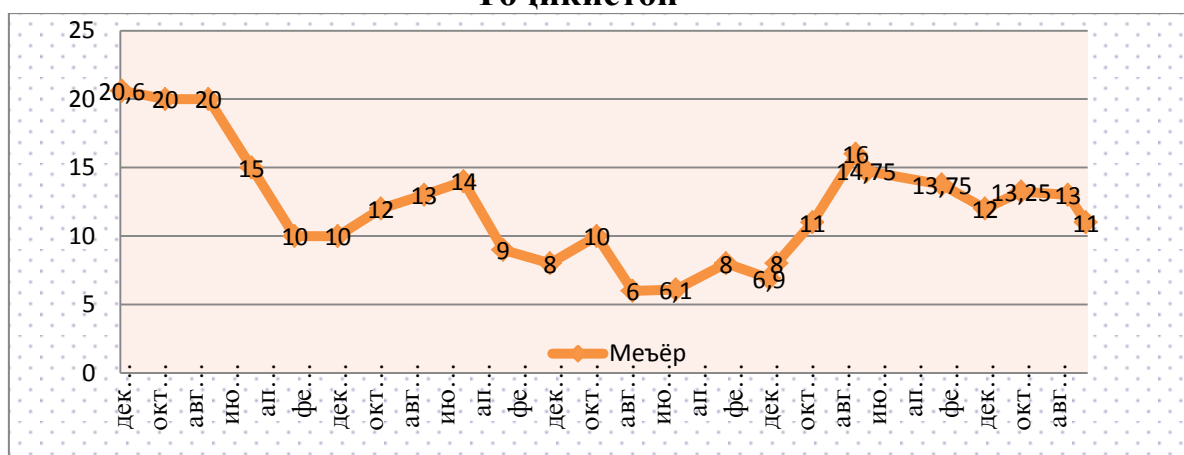
Номгӯи бонкҳо	Пасандозҳо (млн. сом.)	Қарзҳо (млн. сомонӣ)	ROA	ROE	Меъ. Пардохтҳои азирии қорӣ (К2.1, %)	Филиалҳо ва МХБ (микдор)	Банкоматҳо (шумора)
ҚСҚ «Ориёнбонк»	1664,7	3074,8	2,1%	8,7%	132%	32	111
ҚСҚ «Бонки Эсхата»	1939,1	2353,8	7,4%	38,6%	79%	150	230
БДА ҚТ «Амонатбонк»	3691,7	1293,8	1,6%	14,1%	83%	622	327
ҚСП Бонки «Арванд»	156,4	695,6	5,1%	29,3%	211%	72	9
ҚСП «Аввалин бонки молиявии хурд»	806,1	535,2	3,5%	19,9%	74%	44	37
ҚСП «Спитамен Бонк»	320,6	627,0	2,0%	15,4%	104%	64	55
ҚСП «Бонки байналмилалӣ Тоҷикистон»	773,6	354,8	5,7%	41,6%	104%	22	45
ҚСҚ «Алиф Бонк»	137,8	429,2	2,4%	24,6%	83%	13	43

ҚСҚ «Коммерсбонки Тоҷикистон»	534,3	377,8	7,9%	31,3%	123%	68	76
ҚСП «Душанбе Сити Бонк»	529,7	3,6	13,6%	59,2%	77%	10	611
ҚСП «Халиқ Бонк Тоҷикистон»	233,3	4,2	-0,3%	-0,9%	125%	2	31
КВД БССТ «Саноатсодиротбонк»	25,6	293,4	6,1%	7,0%	646%	6	5
ҚСҚ «Тавҳидбонк»	82,2	68,7	5,3%	10,3%	111,3%	61	32
Шӯъбаи бонки «Тичорат»-и ЦИЭ	22,3	20,9	3,9%	7,4%	119%	-	-

Сарчашма: Таҳияи муаллиф дар асоси маълумотҳои сомонии БМТ-нишондиҳандаҳои молиявии бонкҳо (санаи мурочиат 15.06.2023) ва маҷаллаи [1, с. 72] таҳия шудааст

Аз ҷадвали 2 ба назар мерасад, ки дар соли 2022 бонкҳои тичоратии кишвар фаъолияти густурда доштанд ва нишондиҳандаҳои молиявии онҳо афзоиш ёфтааст. Яке аз масъалаҳои муҳим на танҳо дар фаъолияти бонкҳои тичоратӣ, умуман дар низоми бонкӣ ин ҷалби маблағҳои муваққатан озоди шахсони воқеӣ ва ҳуқуқӣ доништа мешавад. Зеро тибқи нишондоди таҳлилҳо 75-80%-и сармояи бонкҳо ин маблағҳо ташкил медиҳанд ва фаъолияти бонкҳо дар асоси маблағҳои мазкур ба роҳ монда мешавад. Аз ин рӯ дар соли 2022 ин нишондиҳанда дар баъзе аз бонкҳои тичоратӣ афзоиш ёфтааст, ки он аз стратегияи пешгирифтаи бонк вобаста аст. Масъалаи таъсири меъёри бозтамвил ба чараёни фаъолияти бахши бонкӣ низ дар диссертатсия мавриди таҳлил қарор гирифта, ҳамчун усули таъсири давлатӣ ба бахши бонкӣ арзёбӣ гардидааст (диаграммаи 1).

Диаграммаи 1. Динамикаи тағйирёбии меъёри бозтамвили Бонки миллии Тоҷикистон

Сарчашма: Таҳияи муаллиф дар асоси [6]

Аз диаграммаи 1 дидан мумкин аст, ки меъёри мазкур ба таври мунтазам тағйир ёфтааст. Масалан дар соли 2000, моҳи декабр меъёри бозтамвил ба 20,6% баробар буд.

Дар асоси гуфтаҳои овардашуда метавонем қайд намоем, ки сандуқи қарзии бонкҳои тичоратӣ на танҳо барои бонк, балки ба тамоми иқтисодиёти мамлакат таъсири мусбӣ мерасонад ва аз инҷо маълум мегардад, ки бонкҳо

бояд ба сифати он ва идоракунии самараноки он таваҷҷӯҳи махсус зоҳир намоянд (ҷадвали 3).

Ҷадвали 3. Мавқеи бонкҳо вобаста ба пешниҳоди қарз дар бозори хизматрасониҳои бонкӣ (барои солҳои 2018-2022 млн. сомонӣ)

Номгӯи бонкҳо	2018	2019	2020	2021	2022	Тағйирёбӣ бо фоиз (2022/2018)
ҚСҚ “Ориёнбонк”	2292,8	2298,9	2812,6	3571,5	3340,2	+68,6
ҚСҚ “Бонки Эсхата”	1253,6	1347,0	1460,7	1556,5	2069,1	+65,0
БДА ҚТ “Амонатбонк”	896,6	750,7	708,02	684,7	1072,9	+19,6
ҚСП “Спитамен Бонк”	218,1	231,5	303,9	454,7	613,3	+281,2
ҚСП Бонки “Арванд”	-	-	384636	412635	614486	+59,7
ҚСҚ “Алиф Бонк”	-	-	0	220318	429513	+94,9
ҚСП “Бонки байналмилалӣ Тоҷикистон”	8,7	115,0	111,0	157,2	269,5	+308,5

Сарчашма: Таҳияи муаллиф дар асоси маълумотҳои [3]

Ҷадвали 3 гувоҳи мавқеи бонкҳои тиҷоратӣ дар бозори қарзии мамлакат буда, инъикоскунандаи маблағгузори бонкҳо ба иқтисодиёти Ҷумҳурии Тоҷикистон мебошад. Аз ҷадвали оварда шуда дидан мумкин аст, ки таи солҳои 2018 – 2022 ҚСҚ “Ориёнбонк” аз ҳама бештар ба иқтисодиёт маблағҳои қарзиро пешкаш намудааст. Пешниҳоди қарз аз ҷониби ҚСҚ “Ориёнбонк” дар соли 2022-юм 3 340 292 ҳазор сомони ро ташкил додааст, ки нисбат ба соли 2018, 1 047 417 ҳазор сомонӣ ва ё 45,6 фисад афзоиш ёфтааст. Қарзҳои пешниҳоднамудаи ҚСҚ “Бонки Эсхата” низ дар давраи таҳлилӣ ба таври назаррас боло рафта, соли 2022 нисбат ба соли 2018, 65 фоиз афзудаанд. Қарзҳои пешниҳоднамудаи КВД БА ҚТ “Амонатбонк” дар соли 2018, 896654 ҳазор сомони ро ташкил дода, ин нишондиҳанда соли 2022 ба андозаи 19,6 фисад афзудааст. Ҳамчунин, дар ин давра ҚСП “Спитамен Бонк” 181,1 фисад, ҚСП Бонки “Арванд” 59,7 фисад, ҚСҚ “Алиф Бонк” 94,9 фисад ва ҚСП “Бонки байналмилалӣ Тоҷикистон” 208,5 фисад ҳаҷми сандуқи қарзии худро афзоиш дода, пешниҳоди сармояи қарзиро ба иқтисодиёти миллӣ афзудаанд. Зиёдшавии сармояи қарзии бонкҳои низомсоз (ҚСҚ “Ориёнбонк”, ҚСҚ “Бонки Эсхата”, БДА ҚТ “Амонатбонк”) аз нигоҳи аввал барои иқтисоди кишвар манфиатбахш аст, вале дар идораи якчанд бонк қарор доштани қисми зиёди сармояи қарзии низоми бонкӣ, барои бонкҳои дигар хатарзо ба ҳисоб меравад (ҷадвали 5).

Ҷадвали 5. Ҳиссаи бонкҳои тиҷоратӣ вобаста ба дороиҳо, сармоя ва даромадноки дар бозори хизматрасониҳои бонкӣ барои соли 2022 млн. сомонӣ

Номгӯи бонкҳо	Дороиҳо	Сармоя	Фоида	Ҳиссаи бонк аз рӯи дороиҳо бо фоиз
БДА ҚТ “Амонатбонк”	4437724046	575742913	66192 950	24,5
ҚСҚ “Ориёнбонк”	4067099220	1026259223	127711 177	22,4
ҚСҚ “Бонки Эсхата”	3248884121	574519242	115965 672	17,9
ҚСП “Спитамен Бонк”	1154586580	154529663	5459 390	6,3

идомаи ҷадвали 5.

ҚСП “Аввалин бонки молиявии хурд”	1122928415	167379688	29125 399	6,2
ҚСП “Бонки байналмилалии Тоҷикистон”	902726401	129907098	21478 805	4,9
ҚСП Бонки “Арванд”	766178706	124842244	9007 668	4,2
ҚСК “Алиф Бонк”	703836470	117580642	-12561 347	3,8
ҚСК “Коммерсбонки Тоҷикистон”	609877304	235611163	11228 423	3,3
КВД “Саноатсодиротбонк”	496393572	473310901	30462 696	2,7
ҚСП “Халиқбонк Тоҷикистон”	397398979	102543660	-5187 512	2,1
ҚСК “Тавҳидбонк”	185620408	109191795	4416 057	1,0

Сарчашма: Таҳияи муаллиф дар асоси маълумотҳои [2, с. 23]

Ҷадвали 5 дороиҳои софи бонкҳои тичоратиро инъикос менамояд, бинобар ин метавон тахмин кард, ки ин нишондиҳанда метавонад барои тавсифи бозори хизматрасониҳои бонкии Ҷумҳурии Тоҷикистон истифода гардад. Бо истифода аз индекси Херфиндал – Хиршман метавонем сатҳи рақобатнокиро дар бозори хизматрасониҳои бонкӣ муайян намоем. Индекси Херфиндал – Хиршман дараҷаи инҳисории бозорро нишон медиҳад. Мутаносибан, аз рӯи нишондоди индекси мазкур ин нишондиҳанда ҳар қадар паст бошад, ҳамон қадар хубтар аст, яъне дар бозор ширкатҳои рақобаткунанда зиёданд ва сатҳи рақобатнокӣ мӯътадил аст. Индекси Херфиндал – Хиршман ҳамчун маҷмӯи ҳиссаи ҳамаи бонкҳои дар бозор амалкунанда муайян карда мешавад:

$$HNI = \sum Y_i^2, i = 1, 2, \dots, n. \quad (1)$$

Дар инҷо: HNI – индекси Херфиндал – Хиршман; Y_i – ҳиссаи ташкилот дар соҳа бо фоиз; n – шумораи ташкилотҳои дар соҳа амалкунанда. Индекси Херфиндал – Хиршман аз адади 0 (дар шароити рақобати солим, вақте ки дар бозор фурӯшандаҳо беохир мавҷуданд, ки ҳар кадоми онҳо ҳиссаи ками бозорро назорат мекунанд) то 1 (ҳангоми мавҷудияти инҳисор дар бозор) фарқ мекунад. Агар мо ҳиссаҳои бозорро ҳамчун фоиз ҳисоб кунем, онгоҳ индекс қимматҳои аз 0 то 10,000 – ро дарбар мегирад. Чӣ қадаре ки арзиши индекс бузург бошад, тамаркузи фурӯшандагон дар бозор зиёд мегардад (Hirschman, 1964).

Ҳисоби индекси Херфиндал – Хиршман:

$$HNI = 24,5^2 + 22,4^2 + 17,9^2 + 6,3^2 + 6,2^2 + 4,9^2 + 4,2^2 + 3,8^2 + 3,3^2 + 2,7^2 + 2,1^2 + 1,0^2$$

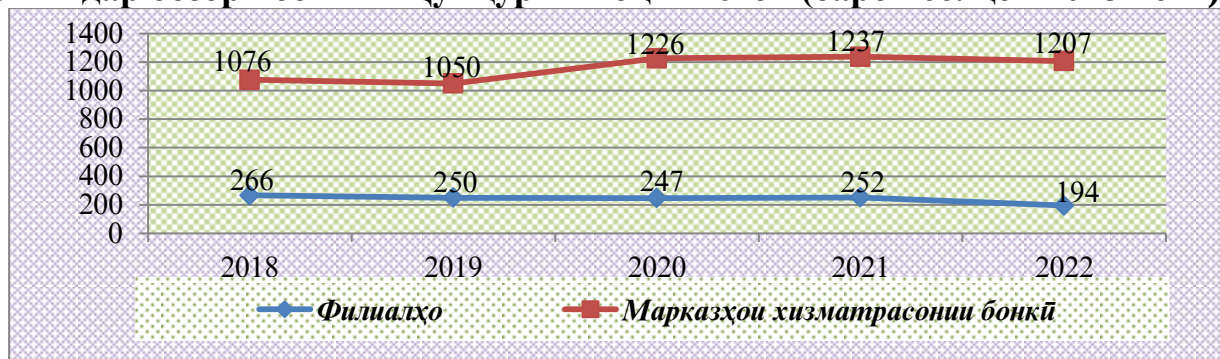
$$HNI = 1580,17.$$

Аз натиҷаи индекси Херфиндал – Хиршман, ки баробар ба 1580,17 мебошад, бармеояд, ки тамаркузи фурӯшандагон дар бозор мӯътадил аст ва рақобат дар бозор қаноатбахш мебошад.

Ишғоли мавқеи устувор ва пешниҳоди доираи васеи хизматрасониҳо ва маҳсулотҳои бонкӣ аз ҷониби ин бонк гувоҳи нақши бузург доштани он дар бозори хизматрасониҳои бонк аст. Илова бар ин, шумораи филиалҳо ва

марказҳои хизматрасониҳои КВД БАҚТ “Амонатбанк” дар бозори хизматрасониҳо сол аз сол афзоиш ёфта истодааст (диаграммаи 2).

Диаграммаи 2. Шумораи филиалҳо ва марказҳои хизматрасонии банкӣ дар бозори банкии Ҷумҳурии Тоҷикистон (барои солҳои 2018-2022)

Сарчашма: Таҳияи муаллиф дар асоси маълумотҳои [4, с. 102]

Диаграммаи 2 тамоюли рушди филиалҳо ва марказҳои хизматрасониҳои банкиро дар бозори хизматрасониҳои банкӣ нишон медиҳад. Аз рӯи нишондиҳандаҳои омории ин диаграмма мушоҳида намудан мумкин аст, ки шумораи филиалҳо ва марказҳои хизматрасониҳои банкӣ дар низоми банкии кишвар ба таври якҷайл рушд наёфтааст. Филиалҳои дар низоми банкӣ амалкунанда дар соли 2018, 266 ададро ташкил додаанд, ки ин нишондиҳанда дар соли 2022 то ба 194 адад расидааст. Шумораи филиалҳои банкҳои тижоратӣ дар соли 2022 нисбат ба соли 2018, 72 адад ва ё 27 фоиз кам гардид. Коҳишёбии шумораи филиалҳо бо муфлис эълон гардидани банкҳои тижоратии ҚСҚ “Агроинвестбанк” ва ҚСҚ “Тоҷиксодиротбанк” алоқаманд аст. Марказҳои хизматрасонии банкӣ дар бозори хизматрасониҳои банкӣ мавқеи асосиро касб намудаанд ва қисмати зиёди хизматрасониҳо аз ҷониби ин марказҳо пешкаши муштариён мегардад. Шумораи марказҳои хизматрасонии банкӣ дар кишвар соли 2022 инкишоф ёфта, нисбати соли 2018-ум 131 адад ё ки 12,1% зиёд шудааст. Дар диссертатсия исбот шудааст, ки афзоиши шумораи филиалҳо, МХБ ва дигар намоёндагҳои ташкилотҳои қарз ба раванди густариши бозори молиявӣ дар мамлакат таъсири мусбӣ расонида, дастрасии аҳолиро ба маҳсулотҳо ва хизматрасониҳои банкӣ афзоиш медиҳад. Аз ин рӯ, чиҳати ташкили воҳидҳои сохтории ташкилотҳои қарзӣ бояд аз ҷониби БМТ чораҳои зарурӣ андешида шавад.

Масъалаи татбиқи инноватсия ва технологияи инноватсионӣ дар бозори хизматрасониҳои банкии кишвар дар диссертатсия таҳлил гардида, қайд шудааст, ки барои татбиқи мукаммали низоми рақамикунонии хизматрасониҳои банкӣ, ҳар як банк бояд стратегияи махсуси худро қабул намояд. Дар асоси коркарди стратегияи рақамикунонӣ бояд раванди фаъолияти банк куллан ба назар гирифта шавад. Стратегияи мазкур бояд ҷанбаҳои, ки дар ҷадвали 6 оварда шудаанд, фарогир бошад.

Чадвали 6. - Чанбаҳои асосии стратегияи рақамикунонии маҳсулотҳо ва хизматрасониҳои бонк

Самтҳо	Шарҳи самтҳои асосӣ
<i>Эҷоди маҳсулоти рақамӣ</i>	Қонеъсозии талаботи муштариён ва роҳандозии фаъолият тибқи хоҳиши муштарӣ, метавонад шумораи муштариёро афзояд ва доираи хизматрасониҳои пешниҳодшавандаро зиёд кунад
<i>Ташкили ҳамкориҳои бисёрҷониба бо муштарӣ</i>	Татбиқи хизматрасониҳои фосилавӣ дар асоси такмили низоми хизматрасониҳои фосилавӣ яке аз омилҳои вижае мебошад, ки метавонад дар таҳкими пойгоҳи муштариёни бонкҳо таъсири мусбӣ расонида, шумораи муштариёро афзояд.
<i>Коркарди экосистемаи молиявӣ бо партнерҳо</i>	Ба роҳ мондани фуруши хизматрасониҳои бонкӣ дар асоси ташкили платформаи алоҳида, амалес, ки имкон медиҳад, то сифати хизматрасониҳои баланд гардида, доираи маҳсулотҳои бонкӣ васеъ мегардад. Илова ба ин, зарур аст, ки ҳамкориҳои мустақим ба дигар иштирокчиёни бозор ба роҳ монда шавад.
<i>Роҳандозии муносиботи фосилавӣ бо танзимгар (БМТ)</i>	Таҳияи платформаи ҳамкориҳои густурда бо истифода аз технологияи муносири инноватсионӣ бо танзимгари низоми бонкӣ имкон медиҳад, ки хароҷтҳои транзаксионӣ коҳиш ёбад ва суръати иҷроиши амалиёт боло равад.
<i>Татбиқи бизнес-инкубаторҳо</i>	Коркарди ғояи экосистема имконият медиҳад, ки қарорҳо ба таври ғайрӣ қабул гарданд ва дараҷаи қаноатмандии муштариёро боло равад.

Сарчашма: таҳияи муаллиф

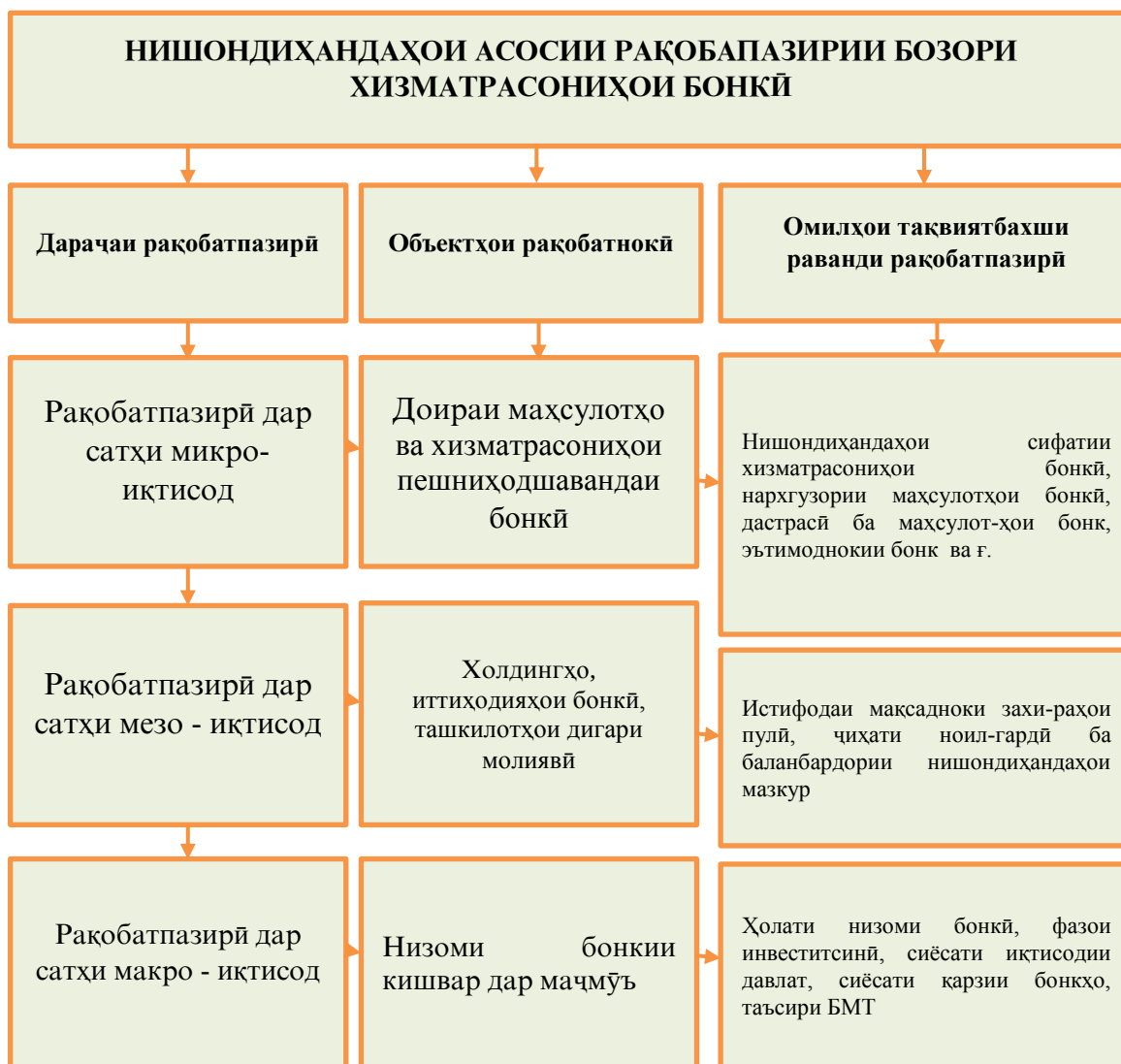
Асоснок гардидааст, ки таҳияи стратегияи рақамии рушд омили асосӣ ва муҳими таъмини фаъолияти самараноки бонк мебошад. Илова ба ин, таъмини рақобатпазирии бонк дар бозори хизматрасониҳои бонкӣ аз сатҳи истифодаи технология дар фаъолияти бонк ва дараҷаи пешниҳоди хизматрасониҳои рақамӣ вобастагии ногустастанӣ дорад.

Дар боби сеюм - «Самтҳои асосии мукамалгардонии бозори хизматрасониҳои бонкӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон»

тадбирҳо оид ба тақвияти сифати хизматрасониҳои бонкӣ, коркард ва татбиқи маҳсулотҳои нави бонкӣ ва стратегияи рушди бозори хизматрасониҳои бонкӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон мавриди пажӯҳиш қарор гирифтааст.

Дар диссертатсия қайд шудааст, ки баландбардории сифати хизматрасониҳои бонкӣ яке аз самтҳои муҳим доништа мешавад ва таҳкими онҳо мавқеи иқтисодии бонкро дар бозори хизматрасониҳои бонкӣ устувор мегардонад. Дар раванди густаришҳои муносибатҳои иқтисодӣ ва воридшавии бонкҳои хориҷӣ ба низоми бонкии кишвар масъалаи сифати маҳсулотҳо ва хизматрасониҳои бонкӣ боз ҳам боло меравад. Дар ин радиф, зикр намудан ба маврид аст, ки якқатор муҳаққиқони хориҷӣ таъкид менамоянд, ки нишондиҳандаи сифати хизматрасониҳои бонкиро бояд аз ду самт баррасӣ намуд. Якум аз нуктаи назари муштарӣ ва дуюм аз раванди фаъолияти бонк. Вобаста ба ин нуктаи назар усулҳои баҳодихии зиёде ба монанди: Servqual; Servperf; Mystery shopping; Customer Satisfaction Index (CSI) коркард ва

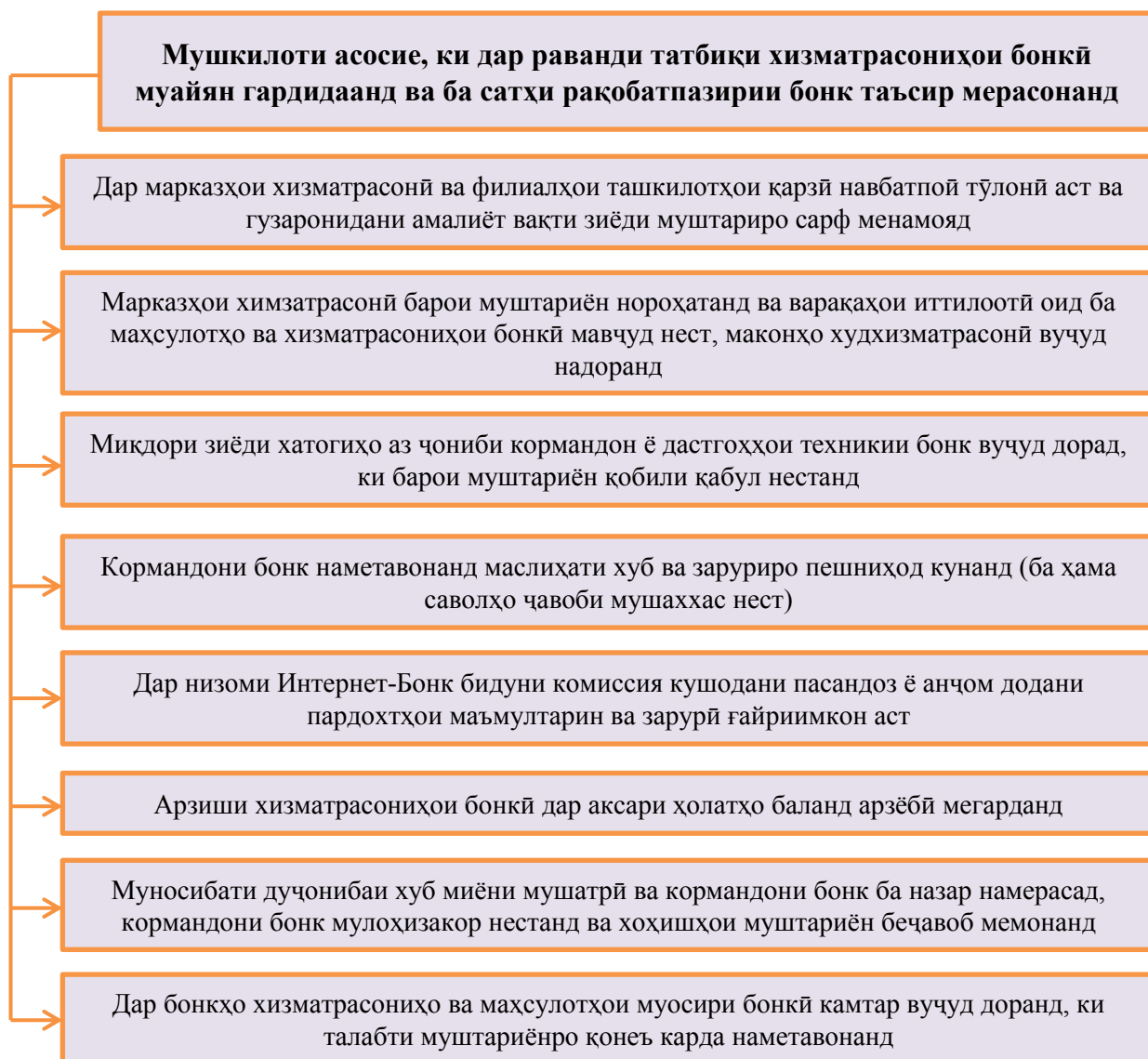
роҳандозӣ гардидаанд, ки ба воситаи онҳо сифати хизматрасониҳои бонкиро баҳогузори намудан мумкин аст (расми 4).

Расми 4. Нишондиҳандаҳои асосие, ки рақобатпазирии бозори хизматрасониҳои бонкиро муайян менамоянд

Сарчашма: таҳияи муаллиф

Аз рӯи нишондодҳои расми 6 дарҷ намудан мумкин аст, ки дараҷаи рақобатпазирии бозори хизматрасониҳои бонкӣ аз сифати маҳсулотҳои пешниҳодшавандаи бонкӣ ва тартиби дастрасии онҳо ба муштариён вобаста мебошад. Мушкилоте, ки имрӯз ба кулли ташкилотҳои қарзии амалкунанда дар Ҷумҳурии Тоҷикистон вобаста мебошанд ва бартарафнамоии онҳо метавонад, ки рушди бемайлони бозори хизматрасониҳои бонкиро таъмин намояд, метавонем чунин гурӯҳбандӣ намоем (расми 5).

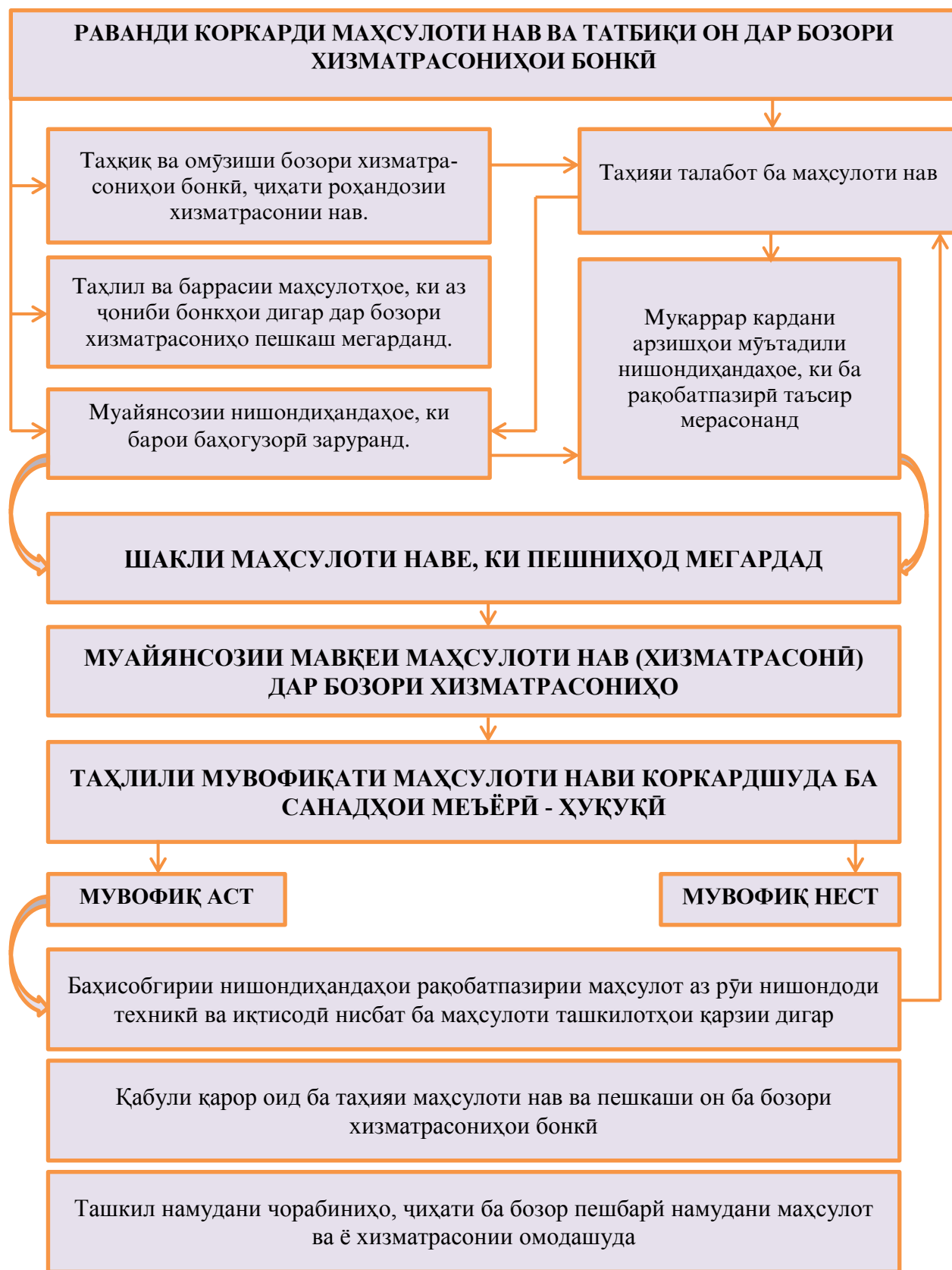

Расми 5. Мушкилоти татбиқи маҳсулотҳои нави бонкӣ дар бозор
Сарчашма: таҳияи муаллиф

Коркарди маҳсулоти нави бонкӣ ин пеш аз ҳама раванди технологие доништа мешавад, ки дар худ маҷмӯи чорабиниҳои ба ҳам алоқамандро инъикос менамояд. Пеш аз ҳама, дар инҷо чорабиниҳои ташкилӣ, иттилоотӣ, молиявӣ, ҳуқуқӣ ба ҳам алоқаманд мебошанд, ки ҳангоми коркарди маҳсулоти нави бонкӣ аҳамияти хосаеро касб менамояд. Зимни таҳияи маҳсулоти нави бонкӣ барномарезии дақиқи бонк зарур буда, чорабиниҳои болозикр бояд ба ҳам пайваست гарданд. Ва дар натиҷа маҳсулоти нави бонкӣ коркард ва татбиқ мегардад. Коркард ва таҳияи маҳсулотҳои нав ва хизматрасониҳои нави бонкиро метавонем дар чунин низом пешниҳод намоем:

- маҳсулот ва хизматрасоние, ки барои бонк тамоман нав аст ва аввалин маротиба барои муштарӣ пешкаш мегардад;
- такмилдиҳӣ ва ё дар шакли нав пешкашсозии маҳсулоти қаблан мавриди истифода қарордошта;

- чорӣ намудани маҳсулот ё хидмати мавҷуда дар макони нав (минтақаи дигар бо таъсиси маркази хизматрасонӣ ва ё филиал).

Расми 6. Алгоритми баҳодихӣ ва коркарди маҳсулоти нав дар бозори хизматрасониҳои бонкӣ

Сарчашма: таҳияи муаллиф

Бозори хизматрасониҳои бонкии Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки дар ҳолати рушд қарор дорад бояд бо истифода аз таҷрибаи низоми бонкии кишварҳои ҳамҷавор ва кишварҳои пешрафта раванди пешрафти он боз ҳам густариш ода шавад. Дар баробари коркард ва пешниҳоди маҳсулоти нави бонкӣ ва ё хизматрасонии нав дар бозори хизматрасониҳои бонкии Ҷумҳурии Тоҷикистон якқатор норасоии мавҷуданд, ки бидуни бартаараф намудани ин камбудии маҳсулоти нави бонкӣ дар бозор муваффақ буда наметавонад (расми 7).

НОРАСОИҲОЕ, КИ ДАР БОЗОРИ ХИЗМАТРАСОНИҲОИ БОНКӢ ҲАНГОМИ ТАТБИҚИ МАҲСУЛОТИ НАВИ БОНКӢ БА НАЗАР МЕРАСАНД

- 1). Огоҳ нагардидани муштарӣ аз маҳсулоти нав ва хизматрасониҳои нави ташкилоти қарзӣ (ташкilotҳои қарзӣ тартиби самараноки ташвиқро роҳандозӣ намесозанд)
- 2). Раванди дастрасӣ ва тартиби расонидани маҳсулоти коркардшудаи бонкӣ ба муштарӣ (тартиби муоширати корманди бонк бо муштарӣ, роҳу усулҳои дастраснамоии маҳсулоти нав коркардгардида)
- 3). Сатҳи нокифояи инноватсия дар ташкilotҳои қарзӣ (бонкҳо амалиёт ва маҳсулотҳои мавҷудаи худро рақамӣ пешниҳод карда наметавонанд ва ин омил татбиқ ва коркарди маҳсулотҳои навро боз медорад)
- 4). Барномаҳо ва дастгоҳҳои техникии кўҳнагардида, ки фаъолияти бонкро ғайрисамаранок мегардонанд
- 5). Миқдори нокифояи маслиҳатҳо оид ба бартариятҳои маҳсулотҳои бонк барои муштарӣ (бонкҳо бояд шўъбаҳои махсуси маслиҳатдиҳӣ таъсис диҳанд)
- 6). Огоҳии нокифояи кормандони ташкilotҳои қарзӣ дар бораи тағйирот дар қонунгузориҳои бонкӣ ва муқаррароти БМТ, ки ба тартиби фурӯши маҳсулот ва хизматҳои бонкӣ марбутанд.
- 7). Омӯзиш нагардидани бозори хизматрасониҳои бонкӣ аз ҷониби ташкilotҳои қарзӣ ва ба назар нагирифтани манфиати муштарӣ (ташкilotҳои қарзӣ ба таври зарурӣ аз ҳолати бозори хизматрасониҳои бонкӣ огоҳ нестанд ва ҳангоми таҳияи шартномаҳои тарафайн манфиатҳои муштарӣ ба инобат гирифта намешавад, махсусан шартномаҳои қарзӣ)

Расми 7. Мушкилоти татбиқи маҳсулотҳои нави бонкӣ дар бозор
Сарчашма: таҳияи муаллиф

ТАҚВИЯТИ БОЗОРИ ХИЗМАТРАСОНИҲОИ БОНКӢ ДАР ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН	
Самтҳои афзалиятноки рушди бозори хизматрасониҳои бонкӣ	Татбиқи чорабиниҳо оид ба таъмини рушди бозори хизматрасониҳои бонкӣ
Баландбардори устуворӣ ва самаранокии фаъолияти низомии бонкӣ	-баланд бардоштани сатҳи сармоякунонии бонкҳо; -тақвияти шумораи марказҳои хизматрасонӣ дар минтақаҳои кишвар; -чалби захираҳои молиявии дарозмуддат чихати рушди минбаъдаи иқтисодии сармоягузорӣ ба соҳаҳои иқтисоди воқеӣ; -ташаккул ва рушди қарзҳои ипотекаӣ; -фароҳам овардани шароити зарурӣ иқтисодӣ барои рушди соҳибкории бонкҳо ва дигар ташкилотҳои қарзӣ.
Коркарди маҳсулотҳои нави бонкӣ	-ҳавасмандсозии шахсони ҳуқуқӣ оид ба пешниҳоди хизматрасониҳои бонкӣ; -омӯзиши бозори маҳсулотҳои бонкӣ ва вобаста ба ин коркарди маҳсулотҳои нави рақобатпазир; - таъмини рушди сегментҳои нави бозори хизматрасониҳо; - коркарди маҳсулотҳои махсусе, ки ба рушди соҳибкории хурду миёна нигаронида шудаанд.
Ташаккули зерсохтори бозори хизматрасониҳо	-афзоишдиҳии шумораи намояндагӣҳо, филиалҳо ва марказҳои хизматрасониҳои бонкӣ дар кулли минтақаҳои кишвар; -зиёднамоеии доираи хизматрасониҳои бонкӣ дар марказҳои шаҳракҳо, ҷамоатҳои деҳот ва деҳаҳои алоҳида; -кафолати манфиатҳои истифодабарандагони хизматрасониҳои бонкӣ дар минтақаҳои мамлакат; -тақвияти заминаи меъёрӣ – ҳуқуқӣ дар самти ҷалби маблағҳои пасандозии шахсони воқеӣ ва ҳуқуқӣ.
Афзоишдиҳии ҳаҷми қарзҳо ба иқтисоди воқеӣ	- рушди қарздиҳии ипотекаӣ дар саросари мамлакат; -ташкил ва рушди механизми дастгирии давлатии фаъолияти сармоягузори бонкҳо оид ба дастрасии қарзҳои ипотекаӣ; -ташаккули низомии қарздиҳӣ ба соҳибкории хурду миёна; -тақвияти заминаи меъёрӣ – ҳуқуқӣ дар самти ҷалби маблағҳои пасандозии шахсони воқеӣ ва ҳуқуқӣ.
Қонеъсозии талаботи кулли муштарӣ дар доираи хизматрасониҳои ҷаҳонӣ	- рушди қарздиҳии ипотекаӣ дар саросари мамлакат; -ташкил ва рушди механизми дастгирии давлатии фаъолияти сармоягузори бонкҳо оид ба дастрасии қарзҳои ипотекаӣ; -ташаккули низомии қарздиҳӣ ба соҳибкории хурду миёна; -тақвияти заминаи меъёрӣ – ҳуқуқӣ дар самти ҷалби маблағҳои пасандозии шахсони воқеӣ ва ҳуқуқӣ.
Гузариш ба раёанди рақамикунонии хизматрасониҳо	- татбиқи ҳадафҳо дар доираи СМР; - ташкил ва рушди низомии мукаммалӣ пешниҳоди хизматрасониҳо тариқи технологияи муосири бонкӣ; – коркарди бизнес - нақша дар доираи рақамикунонии хизматрасониҳо ва маҳсулотҳои нав.

Расми 8. Консепсияи инкишофи бозори хизматрасониҳои бонкӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон. Сарчашма: таҳияи муаллиф

Дар расми 8 самтҳои афзалиятнок ва муҳими фаъолияти ташкилотҳои қарзӣ ба назар гирифта шуда заминаҳои рушди фаъолияти ташкилотҳои мазкур пешниҳод гардидааст. Масъалаҳои сармоякунонии ташкилотҳои қарзӣ, бартарафсозии хавфҳои эҳтимоли дар бозори хизматрасониҳои бонкӣ, фоизи қарзҳои пешниҳодшаванда, сифати маҳсулотҳои бонкӣ, рақобати шаффоф, низомии ҳисоббаробаркуниҳои ғайринақдӣ ва умуман рушди устувори низомии бонкӣ ва дар ин замина инкишофи бозори хизматрасониҳои бонкӣ мавриди

баррасӣ қарор дода шудааст. Аз ҷониби муаллиф нақшае пешниҳод гардидааст, ки фарогири самтҳои асосии рушди бозори хизматрасониҳои бонкӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон мебошад. Консепсияи мазкур шакли мукамал набуда, танҳо хулосаи бевоситаи муаллиф мебошад, ки онро метавон ҳангоми ташкили чорабиниҳо оид ба рушди бозори хизматрасониҳои бонкӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон мавриди истифода қарор дод.

Маҷмӯъан, зарур мешуморем, ки низоми коркарди маҳсулоти нави бонкӣ раванди мушкул буда, самтҳои зиёдеро дарбар мегирад. Ташкилоти қарзиро зарур аст, ки пеш аз роҳандозии раванди стратегияи иникро таҳия намояд ва таҳлили амиқи бозорро татбиқ намояд.

Вобаста ба масъалаи мазкур қайд намудан зарур аст, ки инкишофи бозори хизматрасониҳои бонкӣ татбиқи самаранок ва саривақтии барномаҳо ва стратегияҳои дар сатҳи давлат қабул гардида, имкон медиҳанд, ки рушди пайвастаи бозори хизматрасониҳои бонкиро таъмин намояд. Дар доираи татбиқи ҳадафмандонаи Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030 рушди на танҳо бозори хизматрасониҳои бонкӣ, балки кулли иқтисодиёт имкон фароҳам оварда мешавад. Махсусан, дар стратегияи мазкур самтҳои афзалиятноки рушди низоми молиявӣ-иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон таҳия карда шудааст, ки тибқи он заминаи мусоиди пешрафтро фароҳам оварда, тақвияти бозори хизматрасониҳои бонкиро амалан иҷро менамояд.

Хулоса ва пешниҳодҳо

Таҳқиқоти гузаронидашуда ба мо имкон дод, ки хулоса ва пешниҳодҳои асосии зеринро таҳия намоем:

1. Вобаста ба таҳқиқотҳои гузаронидашуда ҳаминро метавон дарҷ намуд, ки бозори хизматрасониҳои бонкӣ аз субъектҳои муҳими иқтисодиёти ҳар як кишвари алоҳида ба шумор рафта, ташаккул ва рушди он омили таҳриқдиҳандаи низоми молиявӣ ба ҳисоб меравад. Бозори хизматрасониҳои бонкӣ аз нигоҳи олимони ватанӣ ва хориҷӣ ба таври васеъ шарҳу тавзеҳ дода шудааст ва ҷанбаҳои гуногуни он мавриди баҳсҳои гуногуни илмӣ қарор гирифтааст. Таҳқиқотҳои илмӣ мушаххас намуданд, ки бозори хизматрасониҳои бонкӣ дар заминаи рушди фаъолияти бонкҳои тиҷоратӣ ва умуман ташкилотҳои қарзӣ ташаккул ёфта, ҳамчун институти муҳими иқтисодӣ-иҷтимоӣ имрӯз фаъолияти густурда дорад. Таъсири бозори хизматрасониҳои бонкӣ ба рушди иқтисодиёт ва соҳаҳои мухталифи хоҷагии халқӣ кишвар баланд арзёбӣ гардида, дастрасӣ ба маҳсулотҳои бонкӣ, сармоягузори соҳаҳои мухталифи иқтисоди миллӣ ва густуриш бахшидани муносибатҳои иқтисодӣ миёни субъектҳои гуногун аз сатҳи инкишофи ин бозор вобастагии амиқро доро мебошад [1-М, 2-М].

2. Бозори хизматрасониҳои бонкӣ дар асоси тақвияти муносибатҳои иқтисодӣ, рушди фаъолияти ташкилотҳои қарзӣ, таҳкими инфрасохтори молиявӣ инкишоф ёфта, доираи фаъолияти он давра ба давра васеъ гардидааст.

Таҳқиқотҳо нишон медиҳанд, ки аввалин муносибатҳои молиявӣ дар шакли амалиёти бонкӣ, ивази асъор, пешниҳоди қарз ва қабули пасандоз дар кишварҳои Чин, Ҳиндустон ва баъзе аз давлатҳои Аврупо ба вучуд омадаанд ва то имрӯз ташаккул ёфтаанд. Воқеан, ташаккул ва рушди иқтисодиёти кишварҳои Аврупо, Чин ва Ҳиндустон тавонишанд, ки ба ташкили муносибатҳои пулию қарзӣ таъсири мусбӣ расонанд ва дар ин замина бозори хизматрасониҳои бонкӣ рушд ёбад [1-М, 2-М].

3. Дар асоси пажӯҳишҳо ва таҳқиқотҳо муайн гардид, ки фаъолияти инноватсионии ташкилотҳои қарзӣ аз нишондиҳандаҳои муҳим дар ароишти муосир ба шумор рафта, ба раванди рақобатпазирӣ ва таҳкимёбии фаъолияти институтҳои иқтисодӣ таъсири мусбӣ мерасонад. Ташкили стратегияи инноватсионӣ дар ташкилотҳои қарзӣ аз вазифаҳои муҳимтарини ташкилотҳои қарзӣ ба шумор рафта, самаранокии амалиёти бонкиро боло мебардорад ва хароҷотҳои ташкилотҳои қарзиро ба маротиб коҳиш медиҳад. Таҳияи стратегияи инноватсионӣ ва фаъолият намудани ташкилотҳои қарзӣ тибқи он метавонад ба васеъгардии номгуӣ маҳсулотҳои бонкӣ, афзоишёбии шумораи муштариёни бонк, таҳкимёбии сифати хизматрасонҳои пешниҳодшавандаи бонкӣ ва тақвияти мавқеи бонк дар бозори хизматрасониҳои бонкӣ шароити мусоидро фароҳам орад [3-М, 8-М].

4. Дар воқеъ, таҳлили ҳолати муосири бозори хизматрасониҳои бонкӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон собит намуд, ки рушди муддавои ин бозори аз тақвияти ҷанбаҳои ташкилӣ-иқтисодии он вобастагии амиқ дорад. Пеш аз ҳама, зарур аст, ки инфрасохтори бозори хизматрасониҳои бонкӣ дар саросари ҷумҳурӣ тақвият дода шавад. Зеро таҳлилҳо нишон доданд, ки 60%-и МХБ-ҳо ва филиалҳои бонкҳои тиҷоратӣ ва дигар ташкилотҳои қарзӣ дар шаҳрҳои калонтарини кишвар ҷойгиранд ва дар маҳалҳои мамлакат рушди намоёндагӣҳои ташкилотҳои қарзӣ чандон назаррас нест. Чунин ҳолат ба тараққиёбии бозори хизматрасониҳои бонкӣ таъсири манфӣ расонида, сатҳи дастрасии аҳолиро ба маҳсулотҳои бонкӣ коҳиш медиҳад. Ғайр аз ин, масъалаи муҳими дигар зимни таҳлилҳои гузуронидашуда муайян карда шуд, ки дастрас набудани аҳоли ба маҳсулотҳои онлайнӣ бонкӣ мебошад. Ташкилотҳои қарзӣ рақамикунонии маҳсулотҳои пешниҳодшавандаи худро ба таври зарурӣ роҳандозӣ накарда истодаанд, ки ин омил сабаби коҳишёбии мавқеи онҳо дар бозори хизматрасониҳои бонкӣ мегардад. Зимни пажӯҳишҳо мушаххас гардид, ки дар бозори хизматрасониҳои бонк индекс тамаркуз риоя карда намешавад ва 64,8%-и дороиҳои низоми бонкӣ (дар соли 2022) дар идораи 3 бонки тиҷоратӣ мебошад, ки ин амал метавонад сабаби рақобати носолим дар бозори хизматрасониҳои бонкӣ гардад ва муаммоҳои вучуддоштаро зиёд намояд [3-М, 4-М].

5. Рақамикунонии маҳсулотҳои бонкӣ ва пешниҳоди онҳо ба воситаи технологияи муассири бонкӣ аз омилҳои асосии рушди минбаъдаи бозори хизматрасониҳои бонкӣ махсуб ёфта, ташаккули доираи маҳсулотҳои

пешниҳодшаванда аз он вобастагӣ дорад. Чараёни рақамикунонии хизматрасониҳои бонкӣ аз бартариятҳои зиёде иборат буда, метавонад, ки дастрасии аҳолиро ба маҳсулотҳои бонкӣ бештар гардонад ва иҷроиши сарвақтии онҳоро таъмин созад. Гузашта аз ин, дастрасии шабнарузӣ, сарфаи вақт, коҳишдиҳии хароҷотҳо, вусъатбахшии суръати амалишавии хизматрасониҳо, афзоиши номгӯи маҳсулотҳои бонкӣ ва имконияти истифодаи якчанд маҳсулотҳои бонкӣ аз ҷанбаҳои муҳими рақамикунонии хизматрасониҳои бонкӣ арзёбӣ карда мешаванд. Аз ин рӯ, таҳкими инфрасохтори инноватсионӣ, рушди ҳамачонибаи сиёсати инноватсионии ташкилотҳои қарзӣ аз манфиат холӣ нест [4-М;7-М].

6. Омилҳои ба чараёни ташаккул ва рушди бозори хизматрасониҳои бонкӣ таъсирбахш гуруҳбандӣ намуда, дараҷаи таъсири онҳо ба ин бозор асоснок карда шудааст. Муайян карда шудааст, ки чиҳати коҳишдиҳии таъсири омилҳо ба раванди фаъолияти бонкҳо ташкилотҳои қарзиро лозим аст, ки муҳити фаъолияти худро таҳким бахшанд, робитаи бонкро бо иқтисодиёт қавӣ намоянд ва хавфҳои эҳтимолиро пешгирӣ созанд. Асоснок карда шудааст, ки фаъолияти густурдаи ташкилотҳои қарзӣ аз сатҳи таъсири омилҳои зерин ба монандӣ: рушди технологияи информатсионӣ, сатҳи маърифати молиявии аҳоли, омилҳои равонӣ, идоракунии меъёрӣ-ҳуқуқӣ, сиёсати бонки марказӣ, рушди иқтисодӣ-иҷтимоии мамлакат, сатҳи даромаднокии аҳоли, дараҷаи рушди инфрасохтори бонкӣ ва рақобатнокии ташкилотҳои қарзӣ дар бозор вобастагии амиқ дорад. Вобаста ба ин, пешгирӣ ва коҳишдиҳии сатҳи таъсири омилҳои болозикр ба манфиати фаъолияти ташкилотҳои қарзӣ буда, тақвияти минбаъдаи бозори хизматрасониҳои бонкиро замина мегузорад [3-М, 6-М].

7. Дар чараёни таҳқиқот муайян гардид, ки раванди фаъолияти бозори хизматрасониҳои бонкӣ метавонад, ки дар асоси тақвияти сифати хизматрасониҳои бонкӣ таъмин карда шуда, рушди бемайлони он замина гузошта шавад. Пажӯҳишҳо нишон доданд, ки заминаи муҳим ва муҳаррики асосии ташкилоти қарзӣ дар бозори хизматрасониҳои бонкӣ ин тақвияти сифати хизматрасониҳои бонкӣ мебошад. Махсусан, дар шароити зиёдшавии институтҳои молиявӣ дар бозори хизматрасониҳои бонкӣ ва тақмилёбии сохтори институтсионалии бозори хизматрасониҳои бонкӣ тақозо менамояд, ки ташкилотҳои қарзӣ сифати хизматрасониҳои пешниҳодшавандаро бо роҳи усулҳои муассир тақвият бахшанд ва рақобатпазирии худро дар бозор устувор гардонанд. Дар робита ба ин, агар ба таҷрибаи кишварҳои хориҷӣ наҳар афканем, дидан мумкин аст, ки усулҳои гуногун дар ин самт ҷорӣ гардидаанд. Масалан дар бонкҳои тичоратии Олмон ва Ҷопон шуъбаи дохилибонкии баландбардории сифати хизматрасониҳои бонкӣ амал менамояд, ки чунин таҷриба дар низоми бонкии Ҷумҳурии Тоҷикистон низ аз манфиат холӣ нест. Ҳар аз ин, истифодаи усулҳои Servqual; Servperf; Mystery shopping; Customer Satisfaction Index (CSI) имконияти баландбардории сифати маҳсулотҳои

бонкиро боло бардошта, мавқеи рақобатии ташкилотҳои қарзиро дар бозори хизматрасониҳои бонкӣ таҳким мебахшад [6-М, 8-М].

8. Дар робита ба таҳқиқоти гузаронидашуда қайд намудан мумкин аст, ки коркарди раванди ба бозор баровардани маҳсулоти нави бонкӣ аз масоиле мебошад, ки ҳар як ташкилоти қарзӣ бояд ба он таваҷҷуҳи вижа зоҳир намояд ва мушаххасан дар ин самт кореро ба анҷом расонад. Ташкили шӯъбаи махсус дар ташкилотҳои қарзӣ оид ба коркарди маҳсулотҳои нави бонкӣ, ки метавонанд тақозои муштариёро қонеъ созанд ва фаъолияти густурдаро роҳандозӣ намоянд, ба мақсад мувофиқ арзёбӣ мегардад. Дар асоси пажӯҳишоти гузаронида дарҷ намудан мумкин аст, ки коркарди маҳсулоти нави бонкӣ раванди мушкил маҳсуб ёфта, аз ташкилоти қарзӣ муносибати ҷиддӣ ва хосеро талаб менамояд. Дар диссертатсия давраҳои коркарди маҳсулоти нави бонкӣ ва татбиқи он дар бозори хизматрасониҳои бонкӣ мавриди баррасӣ қарор гирифта, роҳу усулҳои он дар шароити муносири иқтисодӣ пешниҳод карда шудааст. Раванди коркарди маҳсулоти нави бонкӣ ва тартиби пешниҳоди он дар бозори хизматрасониҳои бонкӣ пешниҳод карда шудааст ва алгоритими он баҳогузори гардидааст. Вобаста ба пешниҳоди коркардгардида, пеш аз ба бозор баровардани маҳсулоти нави бонкӣ, бояд бозор ба таври густурда мавриди таҳлил қарор гирад ва баъд аз он қарори зарурӣ оид ба пешниҳоди маҳсулоти нави бонкӣ бароварда шавад. Ҷиҳати дастрасии аҳоли ба маҳсулотҳо ва хизматрасониҳои бонкӣ зарур аст, ки низоми 24/7 васеъ роҳандозӣ гардад ва истифодаи низомҳои Facebook Messenger, Google Hangouts ва барномаҳои мобилии ба инҳо монанд аз ҷониби ташкилотҳои қарзии ватанӣ ба роҳ монда шаванд [1-М, 3-М].

9. Рушди бозори хизматрасониҳои бонкӣ аз масъалаҳое ба шумор меравад, ки ҷараёни инкишофи низоми бонкиро таъмин сохта, таъсири мусбии онро дар иқтисоди миллӣ таҳким мебахшад. Дар робита ба ин, қайд намудан мумкин аст, ки муайянсозӣ, ташаккул ва тараққиёти самтҳои мухталиф ва калидии бозори хизматрасониҳои бонкӣ аз омилҳои муҳим ба шумор мераванд. Аз ҷумла: - васеъсозии доираи маҳсулотҳои пешниҳодшаванда; -ба инобат гирифтани истифодаи инноватсияҳо; - баландбардории сатҳи саводнокии ҳайати кормандони ташкилотҳои қарзӣ; -рушди бозори хизматрасониҳои бонкӣ дар минтақаҳо; -таҳкими фаъолияти ташкилотҳои қарзии низомсоз; -тақвияти эътимоднокии ташкилотҳои қарзӣ; -баландбардории боварии аҳоли ба низоми бонкӣ; -ташкили низоми самараноки ҷуброни пасандозҳо ва ғайра метавонанд, ки аз самтҳои афзалиятноки рушди бозори хизматрасониҳои бонкӣ арзёбӣ гарданд. [2-М, 3-М, 4-М].

Тавсияҳо оид ба истифодаи амалии натиҷаҳои таҳқиқот

1. Муҳимияти бозори хизматрасониҳои бонкӣ дар фаъолияти самараноки бонкҳо инъикос гардида, дар пешрави иқтисоди миллӣ аҳамиятнок арзёбӣ мегардад. Барои роҳандозии хизматрасониҳои бонкии босифат ва такмилёфта, низоми бонкиро зарур аст, ки аз усулҳои ма методҳои

муосир васеъ истифода намояд. Дар баробари ин, ташкилотҳои қарзӣ бояд аз ҷиҳати сармоя устувор бошанд, то ин ки пешниҳоди хизматрасониҳо босифат ва босуръат сурат гирад. Ташкилотҳои қарзие, ки имрӯз дар Ҷумҳурии Тоҷикистон фаъолият менамоянд ва ба аҳоли хизматрасониҳои бонкиро пешниҳод менамоянд, аксарият ба сармоягузорӣ ниёз доранд. Махсусан ташкилотҳои қарзии низомсоз бояд аз тарафи давлат дастгирӣ ёбанд, то ки бозори хизматрасониҳои бонкӣ фаъолияти пайваста дошта бошад ва сифати хизматрасониҳои бонкӣ баланд гардад.

2. Низоми бонкӣ ҳамчун сармоягузори асосӣ ба иқтисодиёти милли буда, рушду нумӯи соҳаҳои муҳими хоҷагии халқ аз он вобаста мебошад. Дар ҳолати пурра иҷро накардани вазифаҳои худ, низоми бонкӣ метавонад устувории худро аз диҳад. Алахусус, пешниҳоди қарзҳо ҳамчун сармоя, ки яке аз хизматрасониҳои асосӣ дар низоми бонкии Ҷумҳурии Тоҷикистон доништа мешавад ба тақмили пурра ниёз дорад. Бозори хизматрасониҳои бонкӣ, махсусан пешниҳоди қарзҳо ба субъектҳои иқтисодӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон дар ҳолати ташаккул қарор дорад ва дар ин самт мушкилиҳои зиёде мавҷуданд. Бонкҳо бо дигар субъектҳои баҳши воқеии иқтисодиёт ҳамкориҳои муфидро роҳандозӣ накардаанд ва аксари қарзҳои пешниҳодшаванда барои ин субъектҳои самаровар нестанд. Дар ин самт шартномаҳои қарзӣ бояд тақмил дода шаванд. Чунки шартномаҳои қарзӣ дар бонкҳои тижоратии кишвар яктарафа таҳия мегарданд ва манафиатҳои соҳибкорон ба инобат гирифта намешаванд. Шартномаҳо бояд дар асосии ҳамкориҳои дучонибаи бонк бо соҳабкор таҳия карда шаванд, то ки ба манафиати ҳарду ҷониб бошанд. Хизматрасониҳои қарзӣ дар рушди иқтисоди воқеии кишвар нақши калидӣ дошта, зарур аст, ки онҳо тақмил дода шаванд.

3. Таҳлили вазъи муосири бозори хизматрасониҳои бонкӣ нишон медиҳад, ки бонкҳо мавқеи худро дар самти ҷалби маблағҳои муваққатан озоди аҳоли ва пешниҳоди хизматрасониҳои босифат устувор нигоҳ намедоранд ва ҳиссаи маблағҳои пасандозӣ дар сандуқи қарзии ташкилотҳои назаррас нест. Хизматрасониҳои пешниҳодшавандаи бонкӣ дар сатҳи пасти касби қарор дошта, кормандони бонк фаъолияти худро тибқи этикаи корӣ ба роҳ намеронанд. Вазъи пешниҳоди хизматрасониҳои бонкӣ дар минтақаҳои дурдасти кишвар ташвишовар буда, кормандони ташкилотҳои қарзӣ аксаран дорои саводи соҳавӣ нестанд. Дар сатҳи паст қарор доштани савияи дониши кормандон пеш аз ҳама метавонад ба самаранокии кори бонк халал ворид созад ва ба ҳамкориҳои бонк бо субъектҳои хоҷагидор ва муштариён таъсири манфӣ расонад. Аз ин рӯ, бонкҳо зарур аст, ки барои кормандони дар минтақаҳо фаъолияткунанда курсҳои тақмили ихтисос ташкил намоянд ва аз савияи дониши онҳо пайваста огоҳ бошанд. Зеро омили мазкур ба сифатнокии хизматрасониҳои пешкашшаванда таъсир расонида, мавқеи бонкро дар бозор муайян менамояд.

4. Дараҷаи баланди молиявӣ, устувории вазъи рақобатпазирӣ дар бозори хизматрасониҳои бонкӣ ва густариши ҳамкориҳои молиявии байналхалқӣ аз сифати маҳсулотҳо ва хизматрасониҳои бонкӣ вобаста мебошад. Ҳамкориҳои байналхалқии бонкҳои кишвар бо ташкилотҳои қарзӣ-молиявии мамлакатҳои дигар дар шароити муосири иқтисодӣ ногузир доништа мешавад. Таҳкими ҳамкориҳои байналхалқӣ метавонад нуфузи ташкилоти қарзиро дар арсаи ҷаҳон баланд бардорад ва сифати хизматрасониҳои бонк беҳ гардад. Бонкҳо бо истифода аз таҷрибаи ҳамдигар метавонанд аз усулҳо ва методҳои муосири пешниҳоди хизматрасониҳо истифода намоянд, то ки мавқеи худро дар иқтисодиёт устувор нигоҳ доранд. Таҷрибаи низоми бонкии кишварҳои пешрафта дар самти пешниҳоди хизматрасониҳои бонкӣ амри зарурӣ буда, дар ин асос ташкилотҳои молиявии дар кишвар амалкунанда метавонанд сифати маҳсулотҳои худро баланд бардоранд. Вобаста ба ин, ташкилотҳои қарзии дар ҳудуди Ҷумҳурии Тоҷикистонро зарур аст, ки ҳамкориҳоро бо ташкилотҳои молиявии кишварҳои ҷаҳон ба роҳ монанд ва аз таҷрибаи пешрафтаи онҳо васеъ истифода намоянд. Шароити муосири иқтисодӣ тақозо менамояд, ки ҷиҳати роҳбӣ ба бозорҳои молиявии ҷаҳонӣ ва минтақавӣ ташкилотҳои қарзӣ сифати маҳсулотҳо ва хизматрасониҳои худро баланд бардоранд. Баландбардории сифати хизматрасониҳо метавонад фаъолияти бонкҳоро самаранок гардонад ва ҷиҳати роҳбӣ ба бозорҳои молиявии сатҳи байналхалқӣ мусоидат намояд.

5. Бозори хизматрасониҳои бонкӣ ҳамчун категорияи мураккаби иқтисодӣ, дар рушди муносибатҳои иқтисодии миллӣ аҳамияти зиёд дорад. Сохтори мураккаби бозори мазкур имконият медиҳад, ки бозори хизматрасониҳои бонкӣ аз рӯи критерияҳои гуногун баҳогузори ва баррасӣ гардад. Таҳлилҳои гузаронидашуда имконият медиҳанд, ки бозори хизматрасониҳои бонкӣ ҳамчун низоми муайяни муносибатҳои иқтисодие, ки миёни аҳоли, субъектони иқтисодӣ, ташкилоту корхонаҳо ва давлат роҳандозӣ мегардад, фаҳмида шавад. Ҳамчунин, дар бозори хизматрасониҳои бонкӣ мубодилаи дучониба ва бисёрҷонибаи субъектони иқтисодӣ ба таври доимӣ амал мекунад, ки метавонад инкишофи соҳаҳои гуногуни иқтисоди миллиро таъмин созад. Дар ин замина, зарур аст, ки раванди фаъолияти ташкилотҳои қарзӣ ба роҳандозии васеъи доираи хизматрасониҳои бонкӣ ва таъмини дастрасии тамоми субъектони иқтисодӣ бо хизматрасониҳои сифатнок нигаронида шавад.

6. Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон бозори хизматрасониҳои бонкӣ ҳамчун механизми асосии азнавтасимкунии сармоя, доништа шуда, маблағҳои муваққатан озоди шахсонӣ воқеӣ ва ҳуқуқиро ба соҳаҳои гуногуни иқтисоди миллӣ тақсим менамояд. Бинобар ин, бозори хизматрасониҳои бонкӣ яке аз омилҳои муҳими усутвории низоми бонкӣ ва дар умум иқтисодиёт доништа мешавад.

РҶҶҲАТИ АДАБИЁТИ ИСТИФОДАШУДА:

- [1] Бонкдорӣ, тараққиёт, ҷаҳонишавӣ” №4(99)-2022, с. 72-73.
- [2] Бонкдорӣ, Тараққиёт, Ҷаҳонишавӣ. Январ – Марти 2023. –С.23-26.
- [3] Бюллетени омили БМТ Январ 2018 (270) сах. 112, Декабр 2019 (293) сах. 91-95, Декабр 2020 (305) сах.101-102, Январ 2023 (316) сах. 102.
- [4] Бюллетени омили БМТ Январ 2018 (270) сах. 112, Декабр 2019 (293) сах. 91-95, Декабр 2022 (305) сах.101-102.
- [5] Бюллетени омили бонкии Бонки миллии Тоҷикистон: 2014, №12(233), 2018, №12 (281), 2020, № 13 (305). 2022, № 12 (283).
- [6] Омили БМТ дар бахши монетарӣ www.nbt.tj (05.06.2023)
- [7] Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон мухтарам Эмомалӣ Раҳмон «Дар бораи самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии ҷумҳурӣ» 28.12.2023 12:30, шаҳри Душанбе.

МАҚОЛАҲОИ МУАЛЛИФ ОИД БА МАВЗУИ ДИССЕРТАТСИЯ

Мақолаҳо дар маҷаллаҳои тақризшаванда:

- [1-М]. Нуралиева Д.К. Таҳқиқи ҷанбаҳои назариявии бозори хизматрасониҳои бонкӣ дар шароити муосир [Матн]/Д.К.Нуралиева// Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Бахши илмҳои иҷтимоӣ–иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ 2021. №1. –С.86-91.
- [2-М]. Нуралиева Д.К. Оид ба масоили гурӯҳбандии хавфҳои бонкӣ ва таъсири онҳо ба раванди фаъолияти ташкилотҳои қарзӣ [Матн]/ Д.К.Нуралиева// Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Бахши илмҳои иҷтимоӣ–иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ 2021. №4. –С.179-185.
- [3-М]. Нуралиева Д.К. Сифати сандуки қарзӣ ва таъсири он ба вазъи молиявӣ–иқтисодии бонкҳои тижоратӣ [Матн] /Д.К.Нуралиева// Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Бахши илмҳои иҷтимоӣ–иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ 2022. №4. –С.72-79.
- [4-М]. Нуралиева Д.К. Бозори хизматрасониҳои бонкӣ ва сохтори он дар шароити муосири иқтисодӣ [Матн] /Д.К.Нуралиева// Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Бахши илмҳои иҷтимоӣ–иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ 2022. №7. –С.116-123.

Дар дигар маҷаллаҳо:

- [5-М]. Нуралиева Д.К. Раванди ташаккулёбии технологияи бонкӣ ва таъсири он ба тақмили хизматрасониҳои бонкӣ [Матн] /Д.К.Нуралиева// Маводи конференсияи ҷумҳуриявии илмӣ назариявӣ дар мавзӯи: «Масъалаҳои тақмили механизми молиявӣ қарзии рӯи иқтисодиёти миллий», (5-уми октябри соли 2021). – Душанбе, -С. 78-86.

[6-М]. Нуралиева Д.К. Масоили баландбардории нақши қарзҳои бонкӣ дар иқтисодиёт [Матн] /Д.К.Нуралиева// Маводи конференсияи ҷумҳуриявӣ илмӣ назариявӣ дар мавзӯи: «Вазъи низоми бонкии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар давраи пандемияи коронавирус (COVID-19)», (11-уми декабри соли 2021). – Кӯлоб, -С. 60-64.

[7-М]. Нуралиева Д.К. Ҷараёни инкишофи хизматрасониҳои бонкӣ дар шароити муосири иқтисодӣ [Матн] /Д.К.Нуралиева // Маводи конференсияи ҷумҳуриявӣ илмӣ назариявӣ дар мавзӯи: «Муаммоҳои низоми андозбандӣ дар шароити муосир», (15-уми ноябри соли 2022). – Душанбе, - С. 67-74.

[8-М]. Нуралиева Д.К. Анализ воздействия банковского капитала на развитие экономики Таджикистана [Матн] /Д.К.Нуралиева // Маводи конференсияи байналмилалӣ илмӣ назариявӣ дар мавзӯи: «Иқтисодиёт, молия, ҳисобгирӣ, таҳлил ва аудит: афзалиятҳои рушди стратегӣ дар шароити иқтисодиёти рақамӣ», (22-юми октябри соли 2022). – Душанбе, - С. 67-74.

[9-М] Нуралиева Д.К. Активизация лизинговых операций в банковском секторе Республики Таджикистан / Д. К. Нуралиева // Национальные экономические системы в контексте трансформации глобального экономического пространства: Сборник научных трудов / Под общей редакцией З.О. Адамановой. – Симферополь : Общество с ограниченной ответственностью «Издательство Типография «Ариал», 2023. – С. 179-182.

ТАДЖИКСКИЙ НАЦИОНАЛЬНЫЙ УНИВЕРСИТЕТ

УДК: 336.6 (575.3)

На правах рукописи

НУРАЛИЕВА ДИЛАФРУЗ КАМОЛОВНА

**ОРГАНИЗАЦИОННО-ЭКОНОМИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ РАЗВИТИЯ
РЫНКА БАНКОВСКИХ УСЛУГ В РЕСПУБЛИКЕ ТАДЖИКИСТАН**

АВТОРЕФЕРАТ

диссертации на соискание ученой степени
кандидата экономических наук по специальности
08.00.07- Финансы, денежное обращение и кредит

Душанбе – 2025

Диссертация выполнена на кафедре банковского дела Таджикского национального университета.

Научный руководитель: **Собирзода Нурали Мирали** – доктор экономических наук, доцент, профессор кафедры бухгалтерского учета Таджикского национального университета

Официальные оппоненты: **Хайрзода Шукрулло Курбонали** – доктор экономических наук, доцент, ректор Дангаринского государственного университета

Султонов Мусулмон Субхонович – кандидат экономических наук, старший преподаватель кафедры финансов Бохтарского государственного университета имени Н. Хусрава

Оппонирующая организация: **Таджикский государственный университет коммерции**

Защита состоится «08» октября 2025 года в 14⁰⁰ часов на заседании Диссертационного совета 6D.KOA-14 при Таджикском государственном финансово-экономическом университете. Адрес: Республика Таджикистан, 734067, г. Душанбе, улица Нахимова, 64/4. E-mail: faridullo72@mail.ru; телефон ученого секретаря +992 935730010.

С диссертацией и авторефератом можно ознакомиться в научной библиотеке Таджикского государственного финансово-экономического университета и на сайте www.tgfeu.tj.

Автореферат разослан «___» _____ 2025 года.

**Ученый секретарь
диссертационного совета,
кандидат экономических наук**

Убайдуллоев Ф. К.

ВВЕДЕНИЕ

Актуальность темы исследования. Развитие экономики, развитие финансового рынка, расширение финансовых операций и укрепление финансовых инструментов в современных экономических условиях также оказали глубокое влияние на процесс деятельности кредитных организаций. После перехода к рыночной экономике и организации банковской системы в Республике Таджикистан сформировался рынок банковских услуг, и ассортимент предлагаемых банковских продуктов и услуг расширился. Кроме того, рынок банковских услуг играет ключевую роль в развитии социально-экономических отношений, обеспечивая доступ населения к банковским продуктам и услугам. Можно отметить, что в последние годы в мировой финансово – банковской системе наблюдается множество изменений, которые нарушают процесс устойчивого развития рынка банковских услуг. Мировые финансовые кризисы, которые происходят постоянно, также оказывают негативное влияние на банковскую систему. Этот фактор требует, чтобы кредитные организации осуществляли свою деятельность на рынке в соответствии с новыми экономическими условиями и укрепляли ассортимент предлагаемой продукции.

Современные экономические условия требуют, чтобы рынок банковских услуг выступал в качестве ключевого сектора национальной экономики и обеспечивал укрепление других отраслей хозяйственной системы. В частности, в Республике Таджикистан устойчивое развитие рынка банковских услуг может создать базовую базу развития для других экономических субъектов и обеспечить население банковскими продуктами. Анализ показывает, что влияние финансовых кризисов на банковскую систему и деятельность кредитных организаций велико, а обеспечение высокой конкурентоспособности и обеспечение ликвидности кредитных организаций может стимулировать развитие рынка банковских услуг и осуществлять их эффективную деятельность. В частности, финансовые кризисы 2008-2009 и 2014-2015 годов, не затронувшие банковскую систему Республики Таджикистан, осложнили финансовое положение кредитных организаций.

В очередном Послании уважаемого Президента Таджикистана Эмомали Рахмона Маджлиси Оли Республики Таджикистан было отмечено, что “Национальному банку и кредитным организациям необходимо принять дополнительные меры в направлении поиска дополнительных источников финансирования и на этой основе увеличить предложение долгосрочных, доступных кредитов под низкие проценты, а также полностью внедрить цифровую систему банковских услуг во всех регионах страны и широкого использования финансовых технологий” [7].

Совершенствование кредитных отношений, расчетов между субъектами экономики, обеспечение экономики денежными ресурсами, повышение рыночной доступности банков, диверсификация банковского капитала и развитие взаимовыгодных отношений между кредитными организациями являются одними из направлений, которые необходимо усилить с помощью

рыночного механизма банковских услуг. Изучение, рассмотрение и исследование теоретических и практических аспектов рынка банковских услуг дает возможность быстро укрепить этот рынок и повысить качество банковской продукции.

В связи с проведенными исследованиями можно отметить, что проблема развития банковских услуг в Республике Таджикистан исследовалась рядом отечественных ученых. Однако со структурной, организационной, экономической точек зрения и укрепления институциональных основ рынок банковских услуг Республики Таджикистан нуждается в глубоком изучении. Поэтому мы можем оценить выбранную тему как актуальную и необходимую.

Степень изученности научной темы. Различные аспекты проблем развития банковской системы, вопросы укрепления финансовой устойчивости кредитных организаций, развития банковских услуг и их влияние на национальную экономику были тщательно исследованы таджикскими учеными такими как: Каюмов Н.К., Назаров Т.Н., Саидмуродзода Л.Х., Умаров Х., Ш. Рахимзода, Рахимов З.А., Раджабов Р.К., Кодирзода Д.Б., Давлатов И.Х., Бердиев Р.Б., Султонов З.С., Хушвахтзода К.Х., Обидов Ф.С., Шарипов Б.М., Улугходжаева Х.Р., Иброхимзода И.Р., Хикматов У.С., Аминов Х.И., Ганиев Р.Г., Ятимов Х., Хусейнова Д.К. и др.

По вопросам развития банковской системы, важных аспектов банковских услуг и развития рынка банковских услуг весьма ценен вклад зарубежных ученых, таких как Лаврушина О.И., Жуков С.А., Костерина Л.Б., Шевчук А.М. В.К. Сенчагов, В.М. Новикова, В.Н. Живалова, Г.Г. Фетисова, Г.Н. Белоглазова, Е.Б. Герасимова, К. С. Тихонькова, М.А. Котлярова, С.А. Андрюшина, С.М. Богомоловой, С. Н. Капустина.

Связь исследования с программами (проектами) и научными темами. Тема диссертации посвящена основным направлениям фундаментальных и прикладных исследований, в том числе направлениям «Национальная стратегия развития Республики Таджикистан на период до 2030 года» (постановление Правительства Республики Таджикистан от 1 октября 2016 года, №392), «Национальная стратегия финансовой инклюзивности Республики Таджикистан на 2022-2026 годы» (постановление Правительства Республики Таджикистан от 1 июля 2022 года, №314), «Среднесрочная программа развития Республики Таджикистан на 2021-2025 годы» (постановление Маджлиси намояндагон Маджлиси Оли Республики Таджикистан от 1 декабря 2016, №636), «Концепция цифровой экономики в Республике Таджикистан» (постановление Правительства Республики Таджикистан от 30 декабря 2019 года №642), а также соответствует плану научно-исследовательских работ кафедры банковского дела Таджикского национального университета на тему: «Механизмы обеспечения финансовой устойчивости кредитных организаций в условиях индустриализации и инновационной экономики».

ОБЩАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА ИССЛЕДОВАНИЯ

Целью исследования является рассмотрение, изучение и исследование вопросов развития и совершенствования организационно-экономических аспектов рынка банковских услуг в современных экономических условиях и на этой основе разработка рекомендаций по дальнейшему развитию рынка банковских услуг в Республике Таджикистан.

Задачи исследования. Для достижения поставленной цели необходимо выполнить следующие задачи:

- исследование теоретических основ развития и роста рынка банковских услуг в экономике и конкретизировать основы формирования мирового рынка банковских услуг на основе изучения теоретических основ;
- выявление экономической значимости инноваций и их влияния на функционирование рынка банковских услуг;
- оценка уровня конкурентоспособности и анализ текущего состояния рынка банковских услуг в Республике Таджикистан;
- исследования факторов, влияющих на состояние рынка банковских услуг и рекомендации по внедрению новых банковских продуктов, определение ключевых направлений расширения данного рынка в современных экономических условиях предложение и мер по их совершенствованию.

Объектом исследования является процесс формирования и развития организационно – экономических основ рынка банковских услуг в Республике Таджикистан.

Предметом исследования является система отношений, которые возникают в процессе организации и развития банковских услуг и продуктов на рынке банковских услуг и упрощают доступ экономических субъектов к услугам.

Гипотеза исследования. В завершённом диссертационном исследовании изучены важные направления деятельности рынка банковских услуг, изучено повышение качества банковской продукции, обеспечение широкого функционирования кредитных организаций на рынке, здоровая конкуренция между ними и доступ населения к банковским услугам. На основе проведенных исследований рынка банковских услуг ускоряется развитие данного рынка, повышается качество банковской продукции и обеспечивается доступ физических и юридических лиц к банковским продуктам.

Теоретические основы исследования сформированы исследованиями, проведенными отечественными и зарубежными учеными, связанными с укреплением рынка банковских услуг, развитием банковской системы, повышением качества предлагаемой продукции, расширением ассортимента банковской продукции, применением инноваций в предоставлении банковских услуг и устойчивым развитием рынка банковских услуг. В связи с этим исследованы важные аспекты развития рынка банковских услуг, его структура, организационные основы на территории Республики Таджикистан, научно обоснован фундамент его дальнейшего развития. Основные теоретические положения диссертационного исследования в сегодняшних условиях научно обоснованы конкретными предложениями и создают основу для широкого

развития рынка банковских услуг в Республике Таджикистан с учетом инновационной деятельности кредитных организаций.

Методические основы исследования сформировали мнения ученых отрасли, конкретные теории и концепции, лежащие в основе развития банковской системы и развития рынка банковских услуг в современных условиях. Кроме того, широко используются стратегические государственные документы, нормативно-правовые акты Республики Таджикистан о банковской системе и деятельности кредитных организаций, а также статистические данные Национального банка Таджикистана и других кредитных организаций. Наряду с этим в диссертации применялись методы сравнения и обобщения, анализа и синтеза, диалектическая логика, категоризация, метод теоретического научного вывода и моделирование, обеспечивающие достоверность диссертации.

Источник информации. Научное исследование было проведено на основе официальных данных Национального банка Таджикистана, бюллетеней банковской статистики, отчетов коммерческих банков и их официальных сайтов, инструкций и правил банковского сектора, статистических данных Агентства по статистике при Президенте Республики Таджикистан, официальных данных иностранных банков и интернет-сайтов.

Исследовательская база. Диссертация была выполнена на кафедре банковского дела Таджикского национального университета в 2019-2023 годах.

Научная новизна диссертации заключается в исследовании, рассмотрении и изучении тенденций развития рынка банковских услуг и его организационно-экономических основ в Республике Таджикистан и на этой основе разработке эффективной системы его развития с учетом современных экономических условий.

Результаты диссертационного исследования, имеющие научный характер, можно выявить следующим образом:

1) путем изучения теоретических основ, концепций и экономических идей отечественных и зарубежных исследователей создана благоприятная база, изучены особенности рынка банковских услуг, его устойчивое развитие, выявлены периоды развития рынка банковских услуг с учетом зарубежного опыта, а также представлено авторское мнение и выявлено, что инновации играют ключевую роль в функционировании рынка банковских услуг и улучшении доступа населения к банковским продуктам, и на этой основе рассмотрена роль инноваций в деятельности кредитных организаций, рассмотрено значение современных финансовых технологий в повышении качества банковских услуг, расширении спектра банковских продуктов, укреплении дистанционного банковского обслуживания, а также оценена значимость инноваций в укреплении функционирования рынка банковских услуг как дополнительного драйвера рынка банковских услуг;

2) выявлено, что в современных экономических условиях конкурентоспособность кредитных организаций является важным показателем, а ее укрепление стимулирует процесс укрепления кредитных организаций.

также рассмотрено положение кредитных организаций, проанализированы банковские операции и продукты, с использованием метода ННІ (индекс Херфиндаля-Хиршмана) выявлен уровень конкуренции на рынке банковских услуг среди кредитных организаций, а также установлено, что наибольшая доля активов и капитала банковской системы приходится на 3 коммерческих банка, что по оценке по методу ННІ превышает норматив, установленный данным методом;

3) выявлены проблемы на рынке банковских услуг, классифицированы факторы, которые могут негативно повлиять на ход деятельности рынка банковских услуг, уточнено, что уровень финансовой грамотности населения, качество предоставляемых услуг, инфраструктура доступа к банковским продуктам, порядок предоставления услуг, соответствие услуг требованиям клиентов и т.д. могут повлиять на функционирование рынка, кроме того, укрепление качества банковских услуг на основе развития инновационной цифровой деятельности, широко использующей современные технологии, удаленные услуги, ПК-банкинг, интернет-банкинг и мобильный банкинг;

4) разработан механизм повышения качества банковских услуг и продуктов на основе повышения конкурентоспособности кредитных организаций и требований клиентов, рекомендованы методы повышения качества банковских услуг, повышения уровня надежности банковской системы, внедрения современных методов оценки качества банковских услуг и укрепления банковского менеджмента в процессе деятельности кредитных организаций на рынке банковских услуг и алгоритм разработки и внедрения новых банковских продуктов, разработанный в современных экономических условиях, цикл создания и внедрения новых банковских продуктов на рынке банковских услуг Республики Таджикистан, в дополнение к этим приоритетным аспектам развития рынка банковских услуг, уточнены позиции государства как специализированного института в процессе развития банковского сектора и на основе исследования действующих государственных программ и стратегий разработана концепция развития рынка банковских услуг в Республике Таджикистан, в соответствии с которой должны быть решены существующие проблемы и обеспечено стабильное развитие банковской системы.

Положения, выносимые на защиту:

- в проводимых отечественными и зарубежными учеными исследованиях не было представлено четкого определения истинной сущности банковских услуг, банковских продуктов и их рынка в экономике, что послужило основополагающим фактором для исследований в этой области, на основе существующих понятий определена экономическая сущность понятий «рынок банковских услуг», «банковские продукты» и «банковские услуги», а также определено их место в процессе формирования рынка банковских услуг и изучены тенденции развития рынка банковских услуг с точки зрения возникновения банковских операций в мире, научно обоснованы центры формирования банковских услуг;

- проанализирована текущая ситуация на рынке банковских услуг в Республике Таджикистан с учетом социально – экономических факторов влияния, оценены тенденции развития его приоритетных направлений, на этой основе с использованием современных методов определена степень конкурентоспособности кредитных организаций;

- было выявлено, что конкуренция между кредитными организациями на рынке банковских услуг усиливается, и в этой связи стало ясно, что только благодаря использованию современных инновационных технологий кредитные организации имеют возможность занять устойчивые конкурентные позиции на рынке;

- рассмотрение, изучение и анализ действующих в банковской сфере законов и стратегических программ позволили развить конкурентоспособность кредитных организаций и на этой основе рекомендован возможности ее дальнейшего укрепления и путем анализа состояния рынка банковских услуг в Республике Таджикистан определены и научно обоснованы основные аспекты дальнейшего развития этого рынка.

Теоретическая и практическая значимость исследования.

Теоретические и практические положения, изложенные в диссертации, могут быть использованы в процессе изучения дисциплин банковских операций, менеджмента и маркетинга в банках, инновационных технологий в банках, банковской деятельности и устойчивого развития банковской системы страны.

Результаты данной диссертации могут быть использованы в ходе научных исследований по формированию и развитию рынка банковских услуг, дифференцированным банковским операциям, использованию банковских технологий в процессе деятельности кредитных организаций, цифровизации деятельности банков, повышению качества банковских услуг и разработке новых банковских продуктов. Основные положения диссертации были представлены на научно – практических и научно – теоретических конференциях, научных семинарах Таджикского национального университета и международных конференциях в 2019-2024 годах.

Степень достоверности результатов подтверждается проведением экспериментов, точностью данных, достаточностью объема материалов исследования, статистической обработкой результатов исследований, публикаций и выступлений соискателя в рамках темы исследования. Результаты диссертации были представлены автором на отечественных и зарубежных конференциях, а процесс их выполнения осуществлялся в кредитных организациях. Выводы и предложения рекомендуются в соответствии с научным анализом результатов теоретических экспериментальных исследований.

Соответствие диссертации паспорту научной специальности. Тема диссертации соответствует следующим пунктам паспорта реестра специальностей ВАК при Президенте Республики Таджикистан по специальности 08.00.07- Финансы, денежное обращение и кредит: б. 10.1- Формирование банковской системы и ее инфраструктуры в условиях рыночной

экономики; б. 10.10-Финансовые инновации в банковском секторе; б. 10.15-Разработка методов определения цен и себестоимости услуг и банковских операций; б. 10.19-Методология и механизм формирования и использования банковских ресурсов и б. 10.22-Новые банковские продукты: виды, технологии организации, способы реализации, адаптация.

Личный вклад соискателя ученой степени. Все этапы выполнения плана научной работы, такие как разработка темы, ее обоснование и актуальность, постановка целей и выполнение ее задач, выполнялись при непосредственном участии автора. Кроме того, проведен анализ ряда вопросов, который связан с отдельными показателями рынка банковских услуг, результаты которого исследованы и представлены статистическими, экспертными и аналитическими методами, которые могут создать благоприятную основу для развития рынка банковских услуг, разработки новых банковских продуктов, доступа населения к услугам.

Апробация и реализация. Основные результаты диссертации обсуждались на республиканских и университетских конференциях и семинарах (2019-2023). Методические и практические рекомендации диссертации используются в учебном процессе при проведении занятий в Таджикском национальном университете по дисциплинам: банковская деятельность, банковский менеджмент и маркетинг, банковские операции, управление банковскими рисками, современные банковские технологии и межбанковский валютный рынок.

Публикации по теме диссертации. По теме диссертации автором подготовлено 9 статей, из которых 4 статьи опубликованы в рецензируемых журналах ВАК при Президенте Республики Таджикистан.

Структура и объем диссертации. В зависимости от целей и задач исследования была определена структура и содержание диссертации. Диссертация состоит из введения, трех глав, девяти абзацев, заключения, 21 рисунка, 10 таблиц, 9 диаграмм, перечня использованной литературы из 159 наименований, в объеме 183 страниц.

ОСНОВНАЯ ЧАСТЬ ИССЛЕДОВАНИЯ

Во введении диссертации обосновывается актуальность темы, указывается уровень изученности темы, раскрываются цель, задачи, объект и предмет исследования, отражаются основные результаты исследования, отражающие научную новизну.

В первой главе - «Теоретико-методологические основы формирования рынка банковских услуг в экономике» обоснованы теоретические аспекты данной темы, значение, сущность и необходимость банковских услуг, на основе фундаментальных исследований разработана его структура, рассмотрен зарубежный опыт развития рынка банковских услуг, исследованы инновации как мотивирующий фактор деятельности кредитных организаций.

Процесс изучения, рассмотрения и исследования теоретических основ и идей исследователей дал возможность обсудить процесс становления и развития рынка банковских услуг, оценить потенциал его развития. В связи с

этим в диссертации подчеркивается, что от эффективного функционирования кредитных организаций на рынке банковских услуг зависит укрепление деятельности хозяйствующих субъектов, устойчивое реальное экономическое развитие, и этот процесс должен постоянно и непрерывно совершенствоваться, чтобы обеспечить беспрепятственный доступ юридических и физических лиц к банковским продуктам. На основе проведенных исследований установлено, что рост и развитие деятельности кредитной организации зависит от формирования рынка банковских услуг, и постоянное укрепление этого рынка может повысить качество банковской продукции и повысить уровень конкурентоспособности кредитных организаций. В диссертации отмечается, что рынок услуг в экономике имеет сложную структуру и включает в себя различные секторы. Банковские услуги занимают особое место в структуре рынка услуг и оцениваются как одна из основных его частей. Так как рынок банковских услуг с экономической точки зрения создает благоприятную основу для развития других экономических субъектов и может оказать положительное влияние на дальнейшее укрепление других сегментов рынка услуг в экономике.

Относительно структуры рынка услуг в диссертации отмечается, что в целом сегменты рынка услуг можно разделить на 4 основные группы. Согласно классификации, сделанной в диссертации, одним из важнейших секторов структуры рынка услуг, действующих в экономике, является рынок услуг по управлению, регулированию и обмену. В этой рыночной подструктуре рынок финансово-банковских услуг считается одним из важнейших и ключевых компонентов.

В связи с этим в диссертации утверждается, что с институциональной точки зрения рынок банковских услуг реализует рыночные отношения, регулирует их и удовлетворяет потребности клиентов. В диссертации доказано, что рынок банковских услуг представляет собой особый механизм, в котором оценивается оборот банковских продуктов и реализация банковских услуг, связанных с «деньги – банковские продукты» и денежным обращением. В диссертации также отмечается, что на рынке банковских услуг поставщики услуг создаются в соответствии с пожеланиями и требованиями клиентов, а основными его участниками являются кредитные организации, инвесторы, клиенты, население, а также иные физические и юридические лица.

На основании проведенного анализа установлено, что через кредитные организации осуществляется процесс конвертации депозитов, вкладов и других доходов клиентов в капитал на рынке банковских услуг, что обеспечивает экономику с денежными ресурсами. В процессе функционирования рынка банковских услуг создается постоянный и непрерывный поток банковских продуктов и услуг, который в совокупности с денежными потоками образует совершенный кругооборот (рис.1).

Рисунок 1. Рынок банковских продуктов и услуг и механизм его реализации

Источник: составлено автором

В диссертации обосновывается, что деятельность кредитных организаций представляет собой совокупность активных, пассивных банковских услуг и финансового посредничества, которые в целом составляют рынок банковских услуг, как показано на рисунке 2.

Рисунок 2. Структура и взаимосвязь рынка банковских услуг

Источник: составлено автором

Основной целью рынка банковских услуг, в соответствии с рисунком 2, является, прежде всего, удовлетворение потребностей клиентов. Если клиенты удовлетворены уровнем предоставляемых банком услуг, то деятельность банка на рынке укрепляется, а количество его клиентов увеличивается.

Еще одним важным вопросом, на который в ходе исследования было обращено внимание, является процесс управления деятельностью рынка банковских услуг в современных экономических условиях. В диссертации обосновано, что управление деятельностью рынка банковских услуг должно осуществляться в усовершенствованной форме и в конкретной системе, чтобы обеспечить эффективность деятельности финансовых институтов и максимизировать их влияние на экономику. В связи с этим необходимо отметить, что механизм управления рынком банковских услуг должен охватывать организационно-экономические аспекты и осуществляться на макро-и микроэкономическом уровне. Поскольку исследования доказали, что в настоящее время невозможно обеспечить эффективное функционирование рынка банковских услуг без внедрения эффективной системы управления и применения современных методов управления (рис.3).

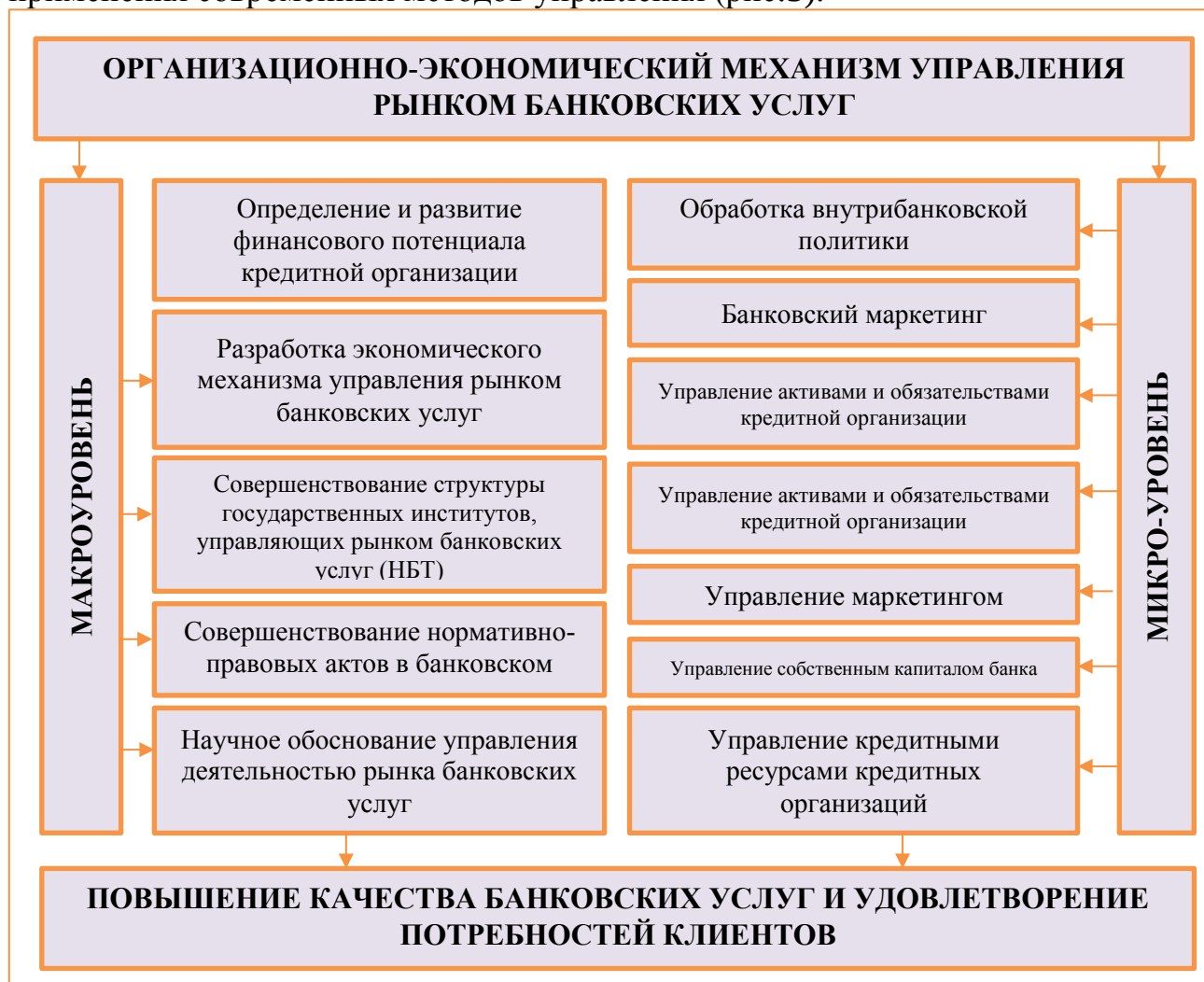

Рисунок 3. Порядок управления рынком банковских услуг
Источник: составлено автором

В диссертации отмечено, что механизм управления рынком банковских услуг носит комплексный макро – и микроуровневый характер и требует совершенствования маркетинговой политики, целенаправленного управления капиталом банка и управления прибылью банка, что, в свою очередь, закладывает основу для повышения качества предоставляемых услуг и упрощения доступа населения к банковским продуктам. В связи с этим целесообразно совершенствование системы использования инноваций в процессе функционирования рынка банковских услуг, укрепление основы использования инноваций в деятельности кредитных организаций оказывает положительное влияние на уровень конкурентоспособности кредитных организаций. Проблема широкого использования цифровых технологий и внедрения банковских инноваций широко проанализирована в диссертации и оценена с приоритетных точек зрения.

Также в диссертации отмечено, что использование современных технологий в процессе деятельности кредитных организаций проявляется не только как использование инновационных устройств, но и как внедрение новых форм взаимодействия с клиентами, выработка эффективных стратегий управления, внедрение новых форм бизнеса, внедрение новых методов привлечения клиентов и временно высвобождаемых средств и др. Наряду с развитием инновационных технологий развитие усовершенствованной системы управления и усиление деятельности кредитной организации на рынке могут обеспечить успех банка.

Во второй главе - «Современное состояние и тенденции развития рынка банковских услуг в Республике Таджикистан» – проанализировано современное состояние рынка банковских услуг на территории страны, изучена тенденция развития цифровизации банковских услуг и факторы, влияющие на процесс функционирования банковского рынка Республики Таджикистан. В ходе исследования были рассмотрены показатели банковской системы Республики Таджикистан и рассмотрена тенденция развития рынка банковских услуг.

Анализы показывают, что совокупный показатель банковской системы в 2022 году по сравнению с 2018 годом снизился на 55 единиц, или на 55,6%. За анализируемый период, т.е. с 2018 по 2022 год, существенных изменений в количестве коммерческих банков не произошло. За этот период с присоединением одной кредитной организации, а именно ГУП «Саноатсодиротбанк», в 2022 году количество коммерческих банков увеличилось с 17 до 18 по сравнению с 2018 годом, что составляет рост на 1 единицу (таблица 1).

Таблица 1. Изменение количества кредитных организаций в течение 2018 -2022 годов (в цифрах, на конец периода)

Наименование	2018	2019	2020	2021	2022	Изменения в количестве (2022/2018) +/-
Кредитные организации, всего	79	75	69	63	64	-15
Банки	17	17	19	14	15	-2
Традиционные банки	17	16	18	13	14	-3
Исламские банки	0	1	1	1	1	+1
Небанковские кредитные организации	0	0	0	0	1	+1
Микрофинансовые организации	62	58	50	49	48	-14
Микрокредитные депозитные организации	25	22	18	18	19	-6
Микрокредитные организации	6	6	5	4	3	-3
Микрокредитные фонды	31	30	27	27	26	-5

Источник: разработано автором на основе данных [5]

Анализируя статистические показатели таблицы 1, можно отметить, что в целом за период 2018-2022 гг. количество кредитных организаций сократилось. Если в 2018 году на рынке банковских услуг действовало 79 кредитных организаций, то в 2022 году этот показатель снизился до 64, что составляет снижение на 15 единиц или 18,9 процента. Относительно причин сокращения количества кредитных организаций в период 2018-2022 гг. в диссертации обосновывается, что на этот процесс негативное влияние оказали многие факторы, такие как: финансовые кризисы, уровень конкуренции, денежно-кредитная политика, банковский менеджмент и т.д.

Результаты диссертационного исследования свидетельствуют о том, что в развивающихся странах, и, в частности, в Республике Таджикистан, стабильность банковской системы обеспечивается при уровне активов, равном 80-100% ВВП. С целью наглядной демонстрации финансового положения коммерческих банков Республики Таджикистан и проведения их углубленного анализа, было рассмотрено и проанализировано текущее состояние ряда крупных коммерческих банков и их финансовые показатели (таблица 2).

Таблица 2. - Финансовые показатели коммерческих банков Республики Таджикистан в 2022 году

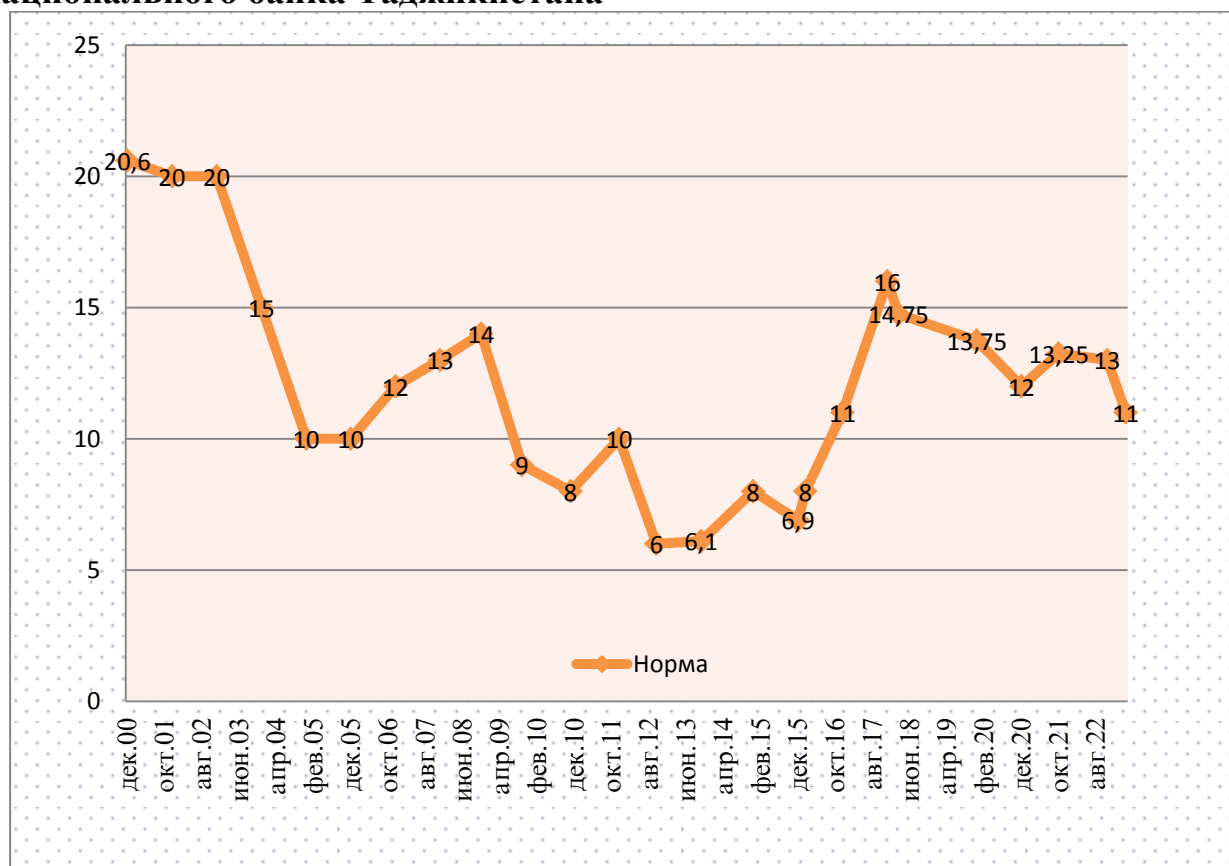
Список банков	Сбережения (млн. сом.)	Кредиты (млн. сом.)	ROA	ROE	Текущая ставка ликвидности (К2.1, %)	Филиалы и ЦБО (количество)	Банкоматы (количество)
ОАО «Ориёнбанк»	1664,7	3074,8	2,1%	8,7%	132%	32	111
ОАО «Бонки Эсхата»	1939,1	2353,8	7,4%	38,6 %	79%	150	230
ГУП ГБРТ «Амонатбанк»	3691,7	1293,8	1,6%	14,1 %	83%	622	327
ЗАО Банк «Арванд»	156,4	695,6	5,1%	29,3 %	211%	72	9
ЗАО «Первый микрофинансовый банк»	806,1	535,2	3,5%	19,9 %	74%	44	37
ЗАО «Спитамен Банк»	320,6	627,0	2,0%	15,4 %	104%	64	55
ЗАО «Международный банк Таджикистана»	773,6	354,8	5,7%	41,6 %	104%	22	45
ОАО «Алиф Банк»	137,8	429,2	2,4%	24,6 %	83%	13	43
ОАО «Коммерц банк Таджикистана»	534,3	377,8	7,9%	31,3 %	123%	68	76
ЗАО «Душанбе Сити Банк»	529,7	3,6	13,6 %	59,2 %	77%	10	611
ЗАО «Халык Банк Таджикистана»	233,3	4,2	-0,3%	-0,9%	125%	2	31
ГУП ПЭБТ «Саноатсодиротбанк»	25,6	293,4	6,1%	7,0%	646%	6	5
ОАО «Тавхидбанк»	82,2	68,7	5,3%	10,3 %	111,3%	61	32
Банковский отдел «Тиджорат» ИРИ	22,3	20,9	3,9%	7,4%	119%	-	-

Источник: авторская разработка на основе данных сайта НБТ-финансовые показатели банков (дата обращения 15.06.2023) и журнала [1, с. 72]

Анализ таблицы 2 показывает, что в 2022 году коммерческие банки Республики Таджикистан демонстрировали активную деятельность, что отразилось в росте их финансовых показателей. Важным аспектом

деятельности как коммерческих банков, так и банковской системы в целом является привлечение свободных денежных средств населения и организаций. Данные анализа свидетельствуют о том, что 75-80% банковского капитала приходится на привлеченные средства, являющиеся фундаментом их операционной деятельности. Следовательно, в 2022 году в ряде коммерческих банков наблюдался рост этого показателя, что объясняется выбранной ими стратегией. Диссертационное исследование анализирует вопрос воздействия ставки рафинирования на функционирование банковского сектора, рассматривая ее как метод государственного влияния на данную сферу (Диаграмма 1).

Диаграмма 1. Динамика изменения ставки рефинансирования Национального банка Таджикистана

Источник: авторская разработка на основе [6]

Из диаграммы 1 видно, что данная ставка постоянно меняется. Например, в 2000 году в декабре ставка рефинансирования составляла 20,6%.

Исходя из вышесказанного, можно отметить, что кредитный портфель коммерческих банков оказывает положительное влияние не только на банк, но и на всю экономику страны, и отсюда становится ясно, что банки должны уделять особое внимание его качеству и эффективному управлению (Таблица 3).

Таблица 3. Позиции банков по предоставлению кредитов на рынке банковских услуг (на 2018-2022 гг. млн. долл. сомони)

Список банков	2018	2019	2020	2021	2022	Изменения в процентах (2022/2018)
ОАО «Ориёнбанк»	2292,8	2298,9	2812,6	3571,5	3340,2	+68,6
ЗАО «Банк Эсхата»	1253,6	1347,0	1460,7	1556,5	2069,1	+65,0
ГУП СБ РТ «Амонатбанк»	896,6	750,7	708,02	684,7	1072,9	+19,6
ЗАО «Спитамен Банк»	218,1	231,5	303,9	454,7	613,3	+281,2
ЗАО Банк «Арванд»	-	-	384636	412635	614486	+59,7
ОАО «Алиф Банк»	-	-	0	220318	429513	+94,9
ЗАО «Международный банк Таджикистана»	8,7	115,0	111,0	157,2	269,5	+308,5

Источник: составлено автором на основе данных [3]

Таблица 3 свидетельствует о позиции коммерческих банков на кредитном рынке страны и отражает финансирование банков в экономике Республики Таджикистан. Из приведенной таблицы видно, что в 2018-2022 годах ОАО «Ориёнбанк» больше всего предоставило экономике заемных средств. Кредитное предложение ОАО «Ориёнбанк» в 2022 году составило 3 340 292 тыс. сомони, что по сравнению с 2018 годом увеличилось на 1 047 417 тыс. сомони, или на 45,6%. Кредиты, предоставленные ОАО «Банк Эсхата», также значительно выросли за аналитический период, увеличившись в 2022 году по сравнению с 2018 годом на 65 процентов. Кредиты, предоставленные ГУП РТ «Амонатбанк» в 2018 году, составили 896654 тыс. сомони, а в 2022 году этот показатель увеличился на 19,6 процента. Также за этот период ЗАО «Спитамен Банк» увеличило объем своего кредитного портфеля на 181,1 процентов, ЗАО «Банк Арванд» на 59,7 процентов, ЗАО «Алиф банк» на 94,9 процентов и ЗАО «Международный банк Таджикистана» на 208,5 процентов, увеличив предложение кредитного капитала в национальную экономику. Увеличение кредитного капитала системнозначимых банков (ОАО «Ориёнбанк», ОАО «Банк Эсхата», ГСБ РТ «Амонатбанк») в первую очередь, выгодно для экономики страны, однако нахождение в управлении нескольких банков значительной части кредитного капитала банковской системы является рискованным для других банков (таблица 5).

Таблица 5. Доля коммерческих банков по активам, капиталу и рентабельности на рынке банковских услуг на 2022 год в млн. сомони

Список банков	Активов	Собственный капитал	Прибыль	Доля банка по активам в процентах
ГСБ РТ “Амонатбанк”	4437724046	575742913	66192 950	24,5
ОАО “Ориёнбанк”	4067099220	1026259223	127711 177	22,4
ОАО “Банк Эсхата”	3248884121	574519242	115965 672	17,9
ЗАО “Спитамен Банк”	1154586580	154529663	5459 390	6,3
ЗАО “Первый микрофинансовый банк”	1122928415	167379688	29125 399	6,2
ЗАО “Международный банк Таджикистана”	902726401	129907098	21478 805	4,9
ЗАО Банк “Арванд”	766178706	124842244	9007 668	4,2
ОАО “Алиф Банк”	703836470	117580642	-12561 347	3,8
ОАО “Коммерцбанк Таджикистана”	609877304	235611163	11228 423	3,3
ГУП “Саноатсодиротбанк”	496393572	473310901	30462 696	2,7
ЗАО “Халыкбанк Таджикистана”	397398979	102543660	-5187 512	2,1
ЗАО “Тавхидбанк”	185620408	109191795	4416 057	1,0

Источник: авторская разработка на основе данных [2, с. 23]

Таблица 5 отражает чистые активы коммерческих банков, поэтому можно предположить, что этот показатель может быть использован для характеристики рынка банковских услуг Республики Таджикистан. С помощью индекса Херфиндала-Хиршмана мы можем определить уровень конкурентоспособности на рынке банковских услуг. Индекс Херфиндала-Хиршмана показывает степень монополии рынка. Соответственно, чем ниже этот показатель по данным индекса, тем он лучше, то есть на рынке много конкурирующих компаний и уровень конкурентоспособности стабильный. Индекс Херфиндала-Хиршмана определяется как сумма долей всех банков, работающих на рынке:

$$HHI = \sum Y_i^2, i = 1, 2, \dots, n. \quad (1)$$

Здесь: HHI – индекс Херфиндала – Хиршмана; Y_i – доля организации в отрасли в процентах; n-количество организаций, действующих в отрасли. Индекс Херфиндала-Хиршмана варьируется от числа 0 (при здоровой конкуренции, когда на рынке присутствует бесконечное количество продавцов, каждый из которых контролирует небольшую долю рынка) до 1 (при наличии монополии на рынке). Если рассчитать долю рынка в процентах, то индекс будет содержать значения от 0 до 10 000. Чем больше значение индекса, тем больше концентрация продавцов на рынке (Hirschman, 1964).

Расчет индекса Херфиндала-Хиршмана:

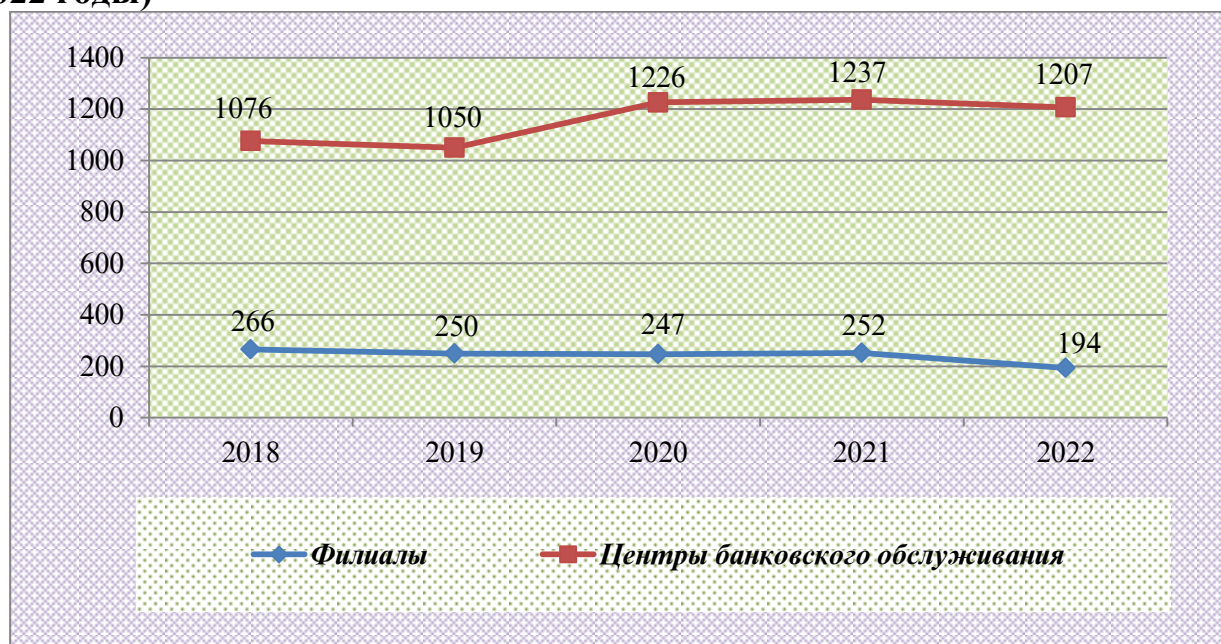
$$HHI = 24,5^2 + 22,4^2 + 17,9^2 + 6,3^2 + 6,2^2 + 4,9^2 + 4,2^2 + 3,8^2 + 3,3^2 + 2,7^2 + 2,1^2 + 1,0^2$$

$$HHI = 1580,17.$$

Из результатов индекса Херфиндала-Хиршмана, равного 1580,17, следует, что концентрация продавцов на рынке стабильна, а конкуренция на рынке удовлетворительная.

Занимая прочную позицию и предлагая широкий спектр банковских услуг и продуктов этим банком, свидетельствует о его огромной роли на рынке банковских услуг. Кроме того, количество филиалов и сервисных центров ГУП РТ “Амонатбанк” на рынке услуг растет с каждым годом (Диаграмма 2).

Диаграмма 2. Количество филиалов и центров банковского обслуживания на банковском рынке Республики Таджикистан (на 2018-2022 годы)

Источник: составлено автором на основе данных [4, с. 102]

На диаграмме 2 показана тенденция развития филиалов и центров банковских услуг на рынке банковских услуг. По статистическим показателям данной диаграммы можно заметить, что количество филиалов и центров банковского обслуживания в банковской системе страны развито неравномерно. Филиалов, действующих в банковской системе, в 2018 году насчитывалось 266, а в 2022 году этот показатель достиг 194. Количество филиалов коммерческих банков в 2022 году по сравнению с 2018 годом сократилось на 72, или на 27 процентов. Сокращение числа филиалов связано с объявлением о банкротстве коммерческих банков ОАО “Агроинвестбанк” и ОАО “Тоджиксодиротбанк”. На рынке банковских услуг центры банковского обслуживания заняли лидирующие позиции, и значительная часть услуг предоставляется клиентам этими центрами. Количество центров банковского обслуживания в стране выросло в 2022 году и по сравнению с 2018 годом увеличилось на 131, или на 12,1%. В диссертации доказано, что увеличение числа филиалов, ЦБО и других представительств кредитных организаций положительно влияет на процесс расширения финансового рынка в стране и увеличивает доступ населения к банковским продуктам и услугам. Поэтому для

создания структурных подразделений кредитных организаций необходимо принять необходимые меры со стороны НБТ.

В диссертации анализируется вопрос внедрения инноваций и инновационных технологий на рынке банковских услуг страны и отмечается, что для полного внедрения системы цифровизации банковских услуг каждый банк должен принять свою собственную стратегию. Для полного внедрения системы цифровизации банковских услуг банку необходимо принять собственную стратегию. В основе разработки стратегии цифровизации должен лежать процесс деятельности банка в целом. Эта стратегия должна охватывать аспекты, перечисленные в таблице 6.

Таблица 6. Основные аспекты стратегии цифровизации продуктов и услуг банка

Сферы	Обзор основных направлений
Создание цифрового продукта	Удовлетворение потребностей клиентов и ведение деятельности в соответствии с пожеланиями клиентов может увеличить количество клиентов и расширить спектр предлагаемых услуг
<i>Создание многостороннего сотрудничества клиентами</i>	Внедрение дистанционного обслуживания на основе совершенствования системы дистанционного обслуживания является одним из особых факторов, способных оказать положительное влияние на укрепление клиентской базы банков и увеличение количества клиентов.
<i>Разработка финансовой экосистемы партнерами</i>	Организация продажи банковских услуг на основе создания отдельной платформы — практика, которая позволит повысить качество услуг и расширить линейку банковских продуктов. Кроме того, необходимо наладить прямое сотрудничество с другими участниками рынка.
<i>Установление дистанционных отношений регулятором (НБТ)</i>	Формирование платформы для широкого взаимодействия с регулятором банковской системы с использованием современных инновационных технологий позволит снизить транзакционные издержки и повысить скорость проведения операций.
<i>Внедрение бизнес-инкубаторов</i>	Разработка идеи экосистемы позволяет быстро принимать решения и повышать уровень удовлетворенности клиентов.

Источник: составлено автором

Разработка цифровой стратегии развития является основным и важным фактором обеспечения эффективной работы банка. Кроме того, обеспечение конкурентоспособности банка на рынке банковских услуг неразрывно зависит от уровня использования технологий в деятельности банка и степени предоставления цифровых услуг.

В третьей главе – “Основные направления совершенствования рынка банковских услуг в Республике Таджикистан” исследованы меры по повышению качества банковских услуг, разработка и внедрение новых

банковских продуктов и стратегия развития рынка банковских услуг в Республике Таджикистан.

В диссертации отмечено, что повышение качества банковских услуг считается одним из важнейших направлений, и их совершенствование укрепляет экономические позиции банка на рынке банковских услуг. В процессе расширения экономических отношений и вхождения иностранных банков в банковскую систему страны вопрос качества банковских продуктов и услуг становится все более актуальным. При этом стоит отметить, что ряд зарубежных исследователей подчеркивает, что показатель качества банковских услуг следует рассматривать с двух сторон. Первый - с точки зрения клиента, а второй - с точки зрения процесса деятельности банка. В связи с этим разработано и внедрено множество методов оценки, таких как: Servqual; Servperf; Mystery shopping; Customer Satisfaction Index (CSI), с помощью которых можно оценить качество банковских услуг (рис.4).

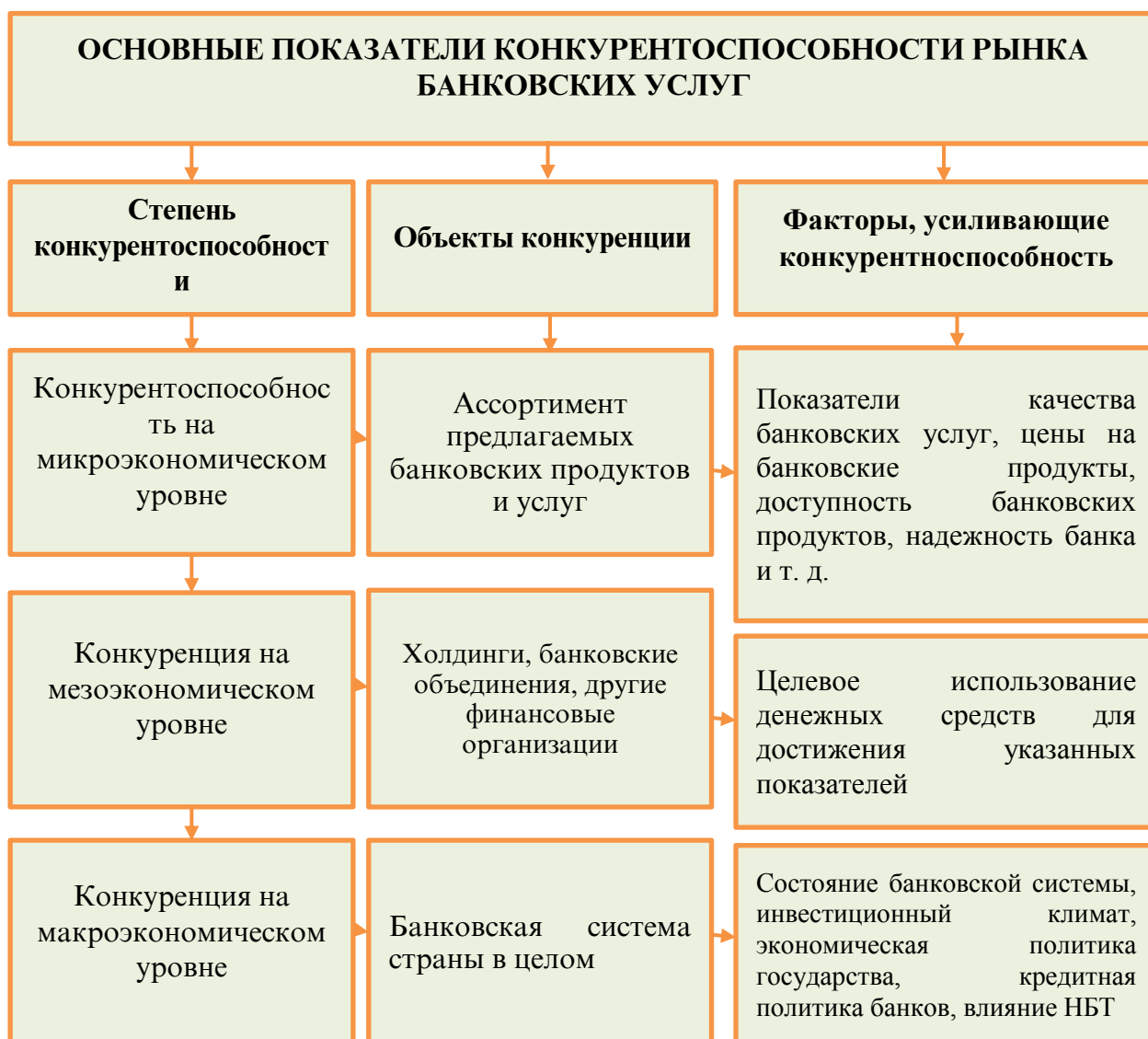

Рисунок 4. Основные показатели, определяющие конкурентоспособность рынка банковских услуг. Источник: составлено автором

По показателям на рисунке 6 можно отметить, что степень конкурентоспособности рынка банковских услуг зависит от качества предлагаемых банковских продуктов и порядка их доступности для клиентов. Проблемы, стоящие сегодня перед всеми кредитными организациями, действующими в Республике Таджикистан, устранение которых может обеспечить устойчивое развитие рынка банковских услуг, можно классифицировать следующим образом (рисунок 5).

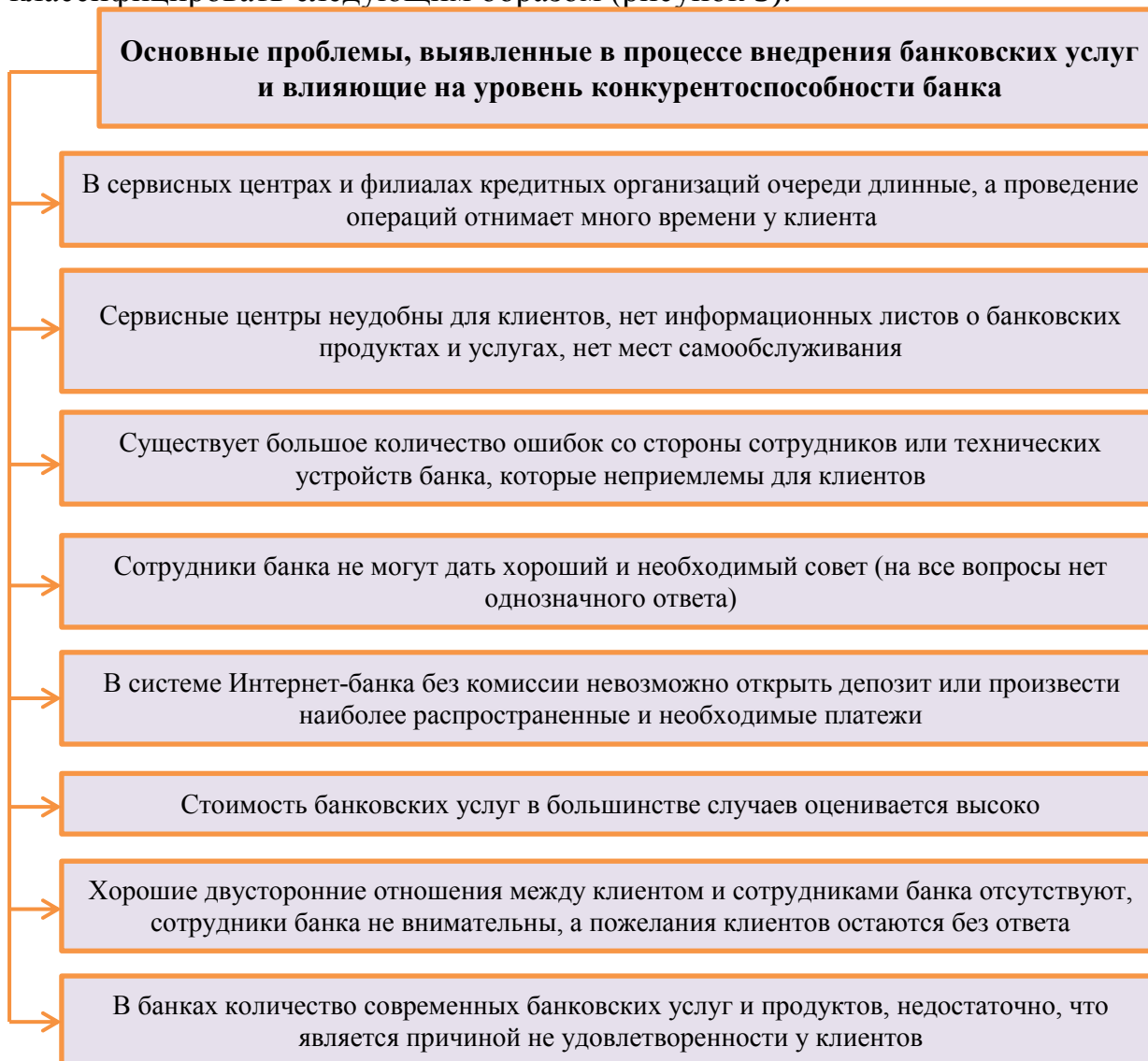

Рисунок 5. Проблемы внедрения новых банковских продуктов на рынке

Источник: составлено автором

Разработка новых банковских продуктов-это, прежде всего, технологический процесс, отражающий в себе совокупность взаимосвязанных событий. Прежде всего, здесь взаимосвязаны организационные, информационные, финансовые, юридические мероприятия, которые приобретают особое значение при разработке новых банковских продуктов. При разработке новых банковских продуктов необходимо тщательное

программирование банка, и вышеперечисленные мероприятия должны быть взаимосвязаны. И в результате новые банковские продукты разрабатываются и внедряются. Разработка и внедрение новых продуктов и новых банковских услуг могут быть предложены в такой системе:

- лучшие продукты и услуги, которые являются совершенно новыми для банка и первыми для клиентов;
- это может быть улучшение или презентация в новой форме ранее использованных продуктов;
- внедрение существующего продукта или услуги в новом месте (другой регион с созданием сервисного центра или филиала).

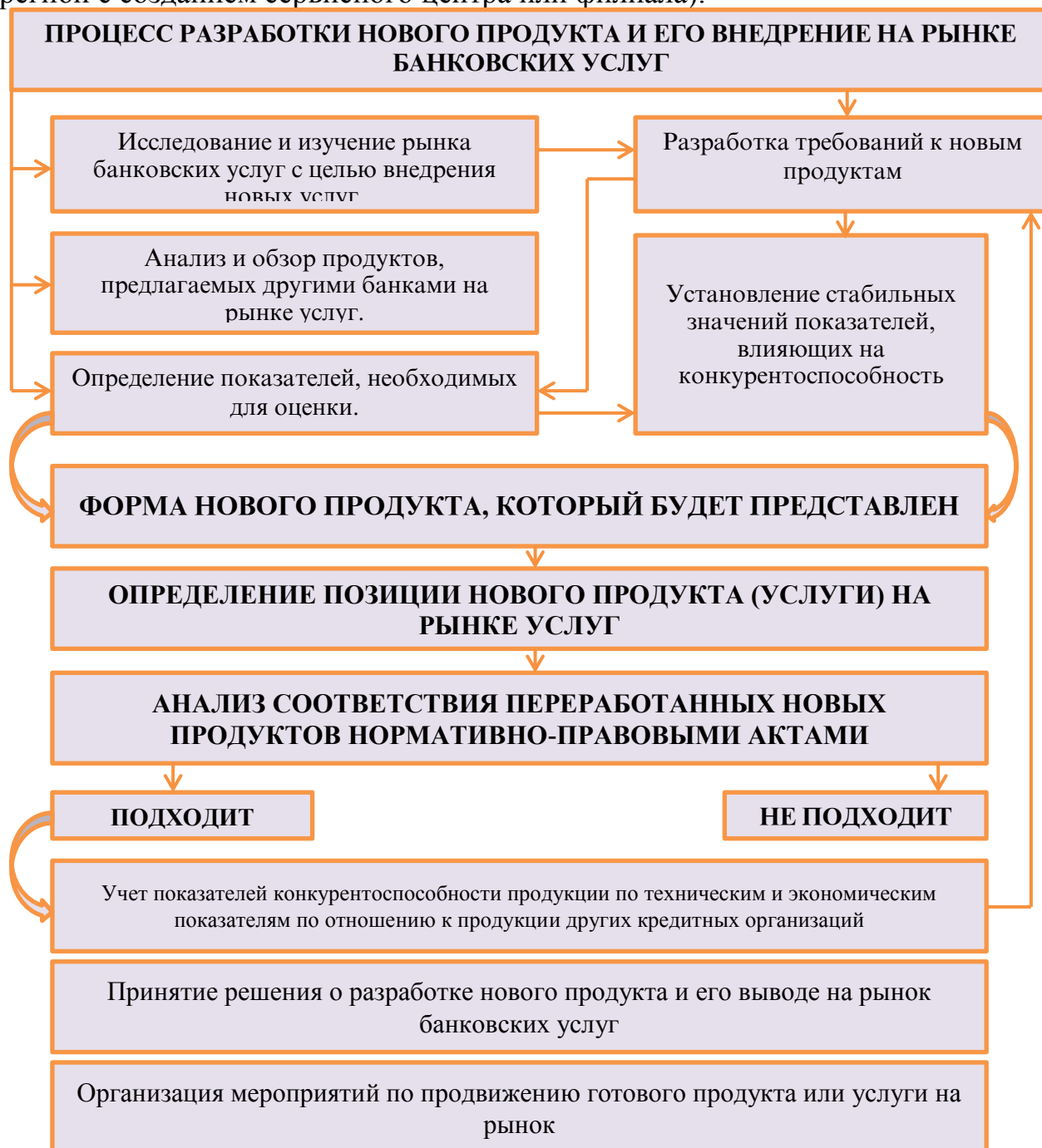

Рисунок 6. Алгоритм оценки и разработки новых продуктов на рынке банковских услуг. Источник: составлено автором

Рынок банковских услуг Республики Таджикистан, находящийся в стадии развития, должен еще больше расширяться за счет использования опыта банковской системы соседних стран и развитых стран. Наряду с разработкой и предложением новых банковских продуктов или новых услуг на рынке банковских услуг Республики Таджикистан существует ряд недостатков, без устранения которых новые банковские продукты не могут быть успешными на рынке (рисунок 7).

**НЕДОСТАТКИ, КОТОРЫЕ ВОЗНИКАЮТ НА РЫНКЕ БАНКОВСКИХ УСЛУГ ПРИ
ВНЕДРЕНИИ НОВЫХ БАНКОВСКИХ ПРОДУКТОВ**

1). Не информирование клиентов о новых продуктах и услугах кредитной организации (кредитные организации не проводят эффективные процедуры продвижения)

2). Процесс доступа и порядок доставки обработанных банковских продуктов клиентам (порядок общения банковского работника с клиентом, методы и способы доставки разработанных продуктов)

3). Недостаточный уровень инноваций в кредитных организациях (банки не могут предлагать свои существующие операции и продукты в цифровом виде, и этот фактор препятствует внедрению и разработке новых продуктов)

4). Устаревшие программы и технические устройства, делающие банковскую деятельность неэффективной

5). Недостаточное количество советов о преимуществах продуктов банка для клиентов (банкам необходимо создать специальные консультационные отделы)

6). Недостаточная осведомленность работников кредитных организаций об изменениях в банковском законодательстве и положениях НБТ, касающихся порядка реализации банковских продуктов и услуг.

7). Недостаточное изучение кредитными организациями рынка банковских услуг и игнорирование интересов клиентов (кредитные организации должным образом не осведомлены о состоянии рынка банковских услуг и не учитывают интересы клиентов при составлении взаимных договоров, в частности кредитных договоров)

Рисунок 7. Проблемы внедрения новых банковских продуктов на рынке
Источник: составлено автором

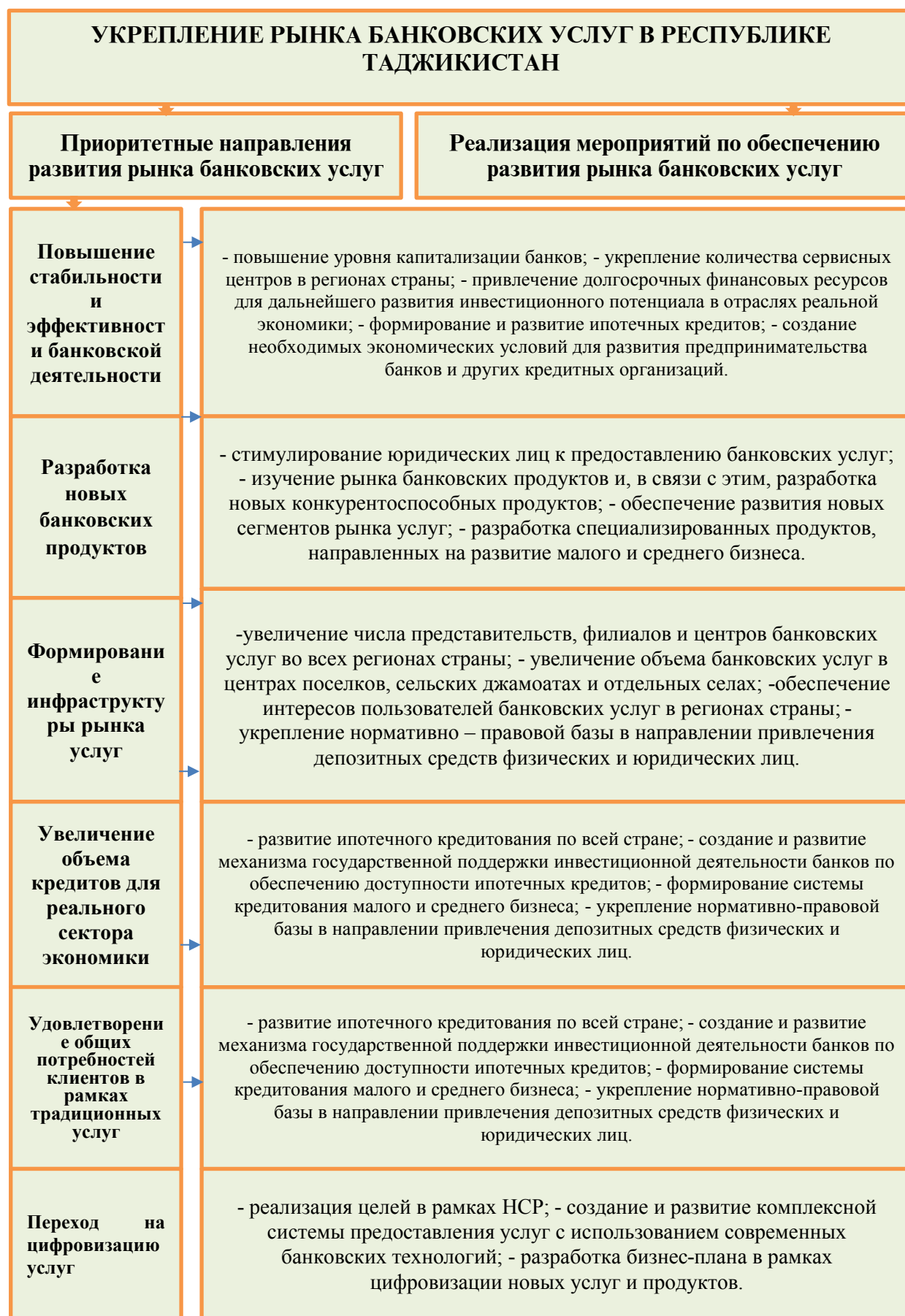

Рисунок 8. Концепция развития рынка банковских услуг в Республике Таджикистан
Источник: составлено автором

На рисунке 8 приведены приоритетные и важные направления деятельности кредитных организаций и представлены основы развития деятельности этих организаций. Были рассмотрены вопросы капитализации кредитных организаций, устранения потенциальных рисков на рынке банковских услуг, процентных ставок по предлагаемым кредитам, качества банковской продукции, прозрачной конкуренции, системы безналичных расчетов и в целом устойчивого развития банковской системы и на этой основе развития рынка банковских услуг. Автором предложен план, охватывающий основные направления развития рынка банковских услуг в Республике Таджикистан. Данная концепция не является исчерпывающей формой, а лишь прямым изложением автора, которое может быть использовано при организации мероприятий по развитию рынка банковских услуг в Республике Таджикистан.

В целом, мы считаем необходимым, чтобы система разработки новых банковских продуктов была сложным процессом и включала в себя множество направлений. Кредитная организация должна разработать четкую стратегию и провести глубокий анализ рынка, прежде чем приступить к процессу кредитования.

В связи с этим вопросом важно отметить, что развитие рынка банковских услуг зависит от эффективной и своевременной реализации программ и стратегий, принятых на государственном уровне, что обеспечит непрерывное развитие рынка банковских услуг. В рамках целенаправленной реализации Национальной стратегии развития Республики Таджикистан на период до 2030 года будут созданы возможности для развития не только рынка банковских услуг, но и всей экономики. В частности, в данной стратегии разработаны приоритетные направления развития финансово-экономической системы Республики Таджикистан, которые создадут благоприятную основу для прогресса и практической реализации укрепления рынка банковских услуг.

Выводы и предложения

Основные научные результаты диссертации:

Проведенное исследование позволило нам сформулировать следующие основные выводы и предложения:

1. В связи с проведенными исследованиями можно отметить, что рынок банковских услуг является одним из важнейших субъектов экономики каждой отдельной страны, его формирование и развитие рассматривается как движущий фактор финансовой системы. Рынок банковских услуг был широко объяснен с точки зрения отечественных и зарубежных ученых, и его различные аспекты были предметом множества научных дискуссий. Научные исследования показали, что рынок банковских услуг формировался на основе

развития деятельности коммерческих банков и кредитных организаций в целом и сегодня широко функционирует как важный социально-экономический институт. Высоко оценивается влияние рынка банковских услуг на развитие экономики и различных отраслей народного хозяйства страны, так как доступ к банковским продуктам, инвестиции в различные отрасли национальной экономики и расширение экономических отношений между различными субъектами сильно зависят от уровня развития этого рынка [1-А, 2-А].

2. Рынок банковских услуг развивался на основе укрепления экономических отношений, развития деятельности кредитных организаций, укрепления финансовой инфраструктуры, а сфера его деятельности периодически расширялась. Исследования показывают, что первые финансовые отношения в форме банковских операций, обмена валют, предоставления кредитов и приема депозитов возникли в странах Китая, Индии и некоторых европейских странах и по сей день формируются. Действительно, формирование и развитие экономик европейских стран, Китая и Индии смогли оказать положительное влияние на формирование денежно-кредитных отношений, и на этой основе развивался рынок банковских услуг [1-А, 2-А].

3. На основе проведенных исследований и разработок определено, что инновационная активность кредитных организаций является одним из важнейших показателей в современных условиях, положительно влияющим на процесс повышения конкурентоспособности и укрепления деятельности экономических институтов. Создание инновационной стратегии в кредитных организациях является одной из важнейших задач кредитных организаций, повышает эффективность банковских операций и в разы снижает издержки кредитных организаций. Разработка инновационной стратегии и функционирование кредитных организаций в соответствии с ней могут создать благоприятные условия для расширения ассортимента банковской продукции, увеличения числа клиентов банка, повышения качества предоставляемых банковских услуг и укрепления позиций банка на рынке банковских услуг [3-А, 8-А].

4. Фактически, анализ современного состояния рынка банковских услуг в Республике Таджикистан доказал, что долгосрочное развитие этого рынка в значительной степени зависит от усиления его организационно-экономических аспектов. Прежде всего, необходимо укрепить структуру рынка банковских услуг по всей республике. Так как анализ показал, что 60% ЦБО и филиалов коммерческих банков и других кредитных организаций расположены в крупнейших городах страны, а в регионах страны развитие представительств кредитных организаций не столь заметно. Такая ситуация отрицательно сказывается на развитии рынка банковских услуг и снижает уровень доступа населения к банковским продуктам. Кроме того, в ходе проведенных анализов

была выявлена еще одна важная проблема-отсутствие доступа населения к продуктам онлайн-банкинга. Кредитные организации не проводят должной оцифровки предлагаемых ими продуктов, что приводит к снижению их волнообразности на рынке банковских услуг. В ходе проведенных исследований было установлено, что на рынке банковских услуг индекс централизации не соблюдается и 64,8% активов банковской системы (в 2022 году) находится в управлении 3 коммерческих банков, что может стать причиной нездоровой конкуренции на рынке банковских услуг и усугубить существующие проблемы [3-А, 4-А].

5. Цифровизация банковских продуктов и их предложение с помощью эффективных банковских технологий является одним из основных факторов дальнейшего развития рынка банковских услуг, от которого зависит формирование ассортимента предлагаемых продуктов. Процесс оцифровки банковских услуг имеет много преимуществ и может способствовать расширению доступа населения к банковским продуктам и обеспечению их своевременного выполнения. Кроме того, прогнозируется доступность, экономия времени, снижение затрат, увеличение скорости реализации услуг, увеличение ассортимента банковских продуктов и возможность использования нескольких банковских продуктов оцениваются как важные аспекты цифровизации банковских услуг. Поэтому укрепление инновационной инфраструктуры, комплексное развитие инновационной политики кредитных организаций не лишены интереса [4-А; 7-А].

6. Сгруппированы факторы, влияющие на процесс формирования и развития рынка банковских услуг, и обоснована степень их влияния на этот рынок. Установлено, что для снижения влияния факторов на процесс деятельности банков кредитным организациям необходимо укреплять среду своей деятельности, укреплять связи банка с экономикой и предотвращать возможные риски. Обосновано, что широкомасштабная деятельность кредитных организаций сильно зависит от уровня влияния следующих факторов: развитие информационных технологий, уровень финансовой грамотности населения, психологические факторы, нормативно-правовое управление, политика центрального банка, социально-экономическое развитие страны, уровень доходности населения, степень развития банковской инфраструктуры и конкурентоспособность кредитных организаций на рынке. В связи с этим предотвращение и снижение уровня воздействия вышеперечисленных факторов в интересах деятельности кредитных организаций закладывает основу для дальнейшего укрепления рынка банковских услуг [3-А, 6-А].

7. В ходе исследования установлено, что обеспечить процесс функционирования рынка банковских услуг можно путем повышения качества

банковских услуг и создания основ для его устойчивого развития. Исследования показали, что важнейшей базой и основным двигателем деятельности кредитной организации на рынке банковских услуг является повышение качества предоставляемых банковских услуг. В частности, в условиях роста числа финансовых институтов на рынке банковских услуг и совершенствования институциональной структуры рынка банковских услуг, кредитным организациям необходимо эффективными способами и методами повышать качество предоставляемых услуг и укреплять свою конкурентоспособность на рынке. В связи с этим, если мы посмотрим на опыт зарубежных стран, то увидим, что в этом направлении были внедрены различные методы. Например, в коммерческих банках Германии и Японии действует внутрибанковский отдел повышения качества банковских услуг, подобная практика не лишена интереса и в банковской системе Республики Таджикистан. Кроме того, использование методов Servqual; Servperf; Mistery shopping; Customer Satisfaction Index (CSI) позволит повысить качество банковских услуг и укрепить конкурентные позиции кредитных организаций на рынке банковских услуг [6-А, 8-А].

8. В связи с проведенным исследованием можно отметить, что разработка процесса вывода на рынок новых банковских продуктов является одним из вопросов, на который каждая кредитная организация должна обратить особое внимание и конкретно выполнить работу в этом направлении. Целесообразно создание в кредитных организациях специального отдела по разработке новых банковских продуктов, способного удовлетворить потребности клиентов и осуществлять расширенную деятельность. На основании проведенных исследований можно отметить, что разработка новых банковских продуктов является сложным процессом и требует от кредитной организации серьезного и индивидуального подхода. В диссертации рассматриваются циклы разработки новых банковских продуктов и их внедрение на рынке банковских услуг, представлены пути и методы их внедрения в современных экономических условиях. Представлен процесс разработки нового банковского продукта и порядок его предложения на рынке банковских услуг, а также оценен его алгоритм. Что касается обрабатываемого предложения, рынок должен быть тщательно проанализирован перед выпуском нового банковского продукта на рынок, после чего необходимо принять решение о предложении нового банковского продукта. Для обеспечения доступа населения к банковским продуктам и услугам необходимо внедрить систему 24/7 и использование отечественными кредитными организациями систем Facebook Messenger, Google Hangouts и аналогичных мобильных приложений [1-А, 3-А].

9. Развитие рынка банковских услуг является одним из вопросов, обеспечивающих процесс развития банковской системы и усиливающих ее положительное влияние на национальную экономику. В связи с этим можно отметить, что определение, формирование и развитие различных и ключевых направлений рынка банковских услуг являются одними из наиболее важных факторов. В том числе:- расширение ассортимента предлагаемой продукции; - учет использования инноваций; - повышение уровня грамотности персонала кредитных организаций; - развитие рынка банковских услуг в регионах; - укрепление деятельности кредитных организаций; - укрепление доверия кредитных организаций; - повышение доверия населения к банковской системе; - создание эффективной системы компенсации вкладов и т.д. могут быть оценены как приоритетные направления развития рынка банковских услуг [2-А, 3-А, 4-А].

Рекомендации по практическому применению результатов исследования:

1. Значимость рынка банковских услуг отражается в эффективной деятельности банков и оценивается как важная в развитии национальной экономики. Чтобы предоставлять качественные и улучшенные банковские услуги, банковской системе необходимо широко использовать современные методы и приемы. При этом кредитные организации должны быть стабильны с точки зрения капитала, чтобы предоставление услуг было качественным и оперативным. Большинство кредитных организаций, действующих сегодня в Республике Таджикистан и предоставляющих банковские услуги населению, нуждаются в инвестициях. В частности, регулируемые кредитные организации должны получать поддержку со стороны государства, чтобы рынок банковских услуг мог непрерывно функционировать и повышать качество банковских услуг.

2. Банковская система выступает в качестве основного инвестора в национальную экономику, от нее зависит развитие важных отраслей народного хозяйства. В случае полного невыполнения своих функций банковская система может потерять устойчивость. В частности, предложение кредитов как капитала, которое считается одной из основных услуг в банковской системе Республики Таджикистан, нуждается в полном совершенствовании. Рынок банковских услуг, особенно предоставление кредитов экономическим субъектам в Республике Таджикистан, находится в стадии формирования, и в этом направлении существует множество проблем. Банки не наладили выгодного сотрудничества с другими субъектами реального сектора экономики, и большинство предлагаемых кредитов для этих субъектов неэффективны. В этом направлении кредитные договоры должны быть улучшены. Ведь

кредитные договоры в коммерческих банках страны оформляются в одностороннем порядке, а вознаграждения предпринимателей не принимаются во внимание. Договоры должны разрабатываться на основе двустороннего сотрудничества банка с предпринимателем, чтобы приносить пользу обеим сторонам. Кредитные услуги играют ключевую роль в развитии реальной экономики страны, и необходимо их совершенствовать.

3. Анализ современной ситуации на рынке банковских услуг показывает, что банки не сохраняют твердых позиций в направлении привлечения временно свободных средств населения и предоставления качественных услуг, а доля вкладываемых средств в кредитном портфеле организаций незначительна. В то же время, в отличие от банковских услуг, которые предоставляются на низком профессиональном уровне, сотрудники банка не ведут свою деятельность в соответствии с трудовой этикой. Ситуация с предоставлением банковских услуг в отдаленных регионах страны вызывает тревогу, сотрудники кредитных организаций зачастую не обладают отраслевой грамотностью. Низкий уровень знаний сотрудников, прежде всего, может подорвать эффективность работы банка и негативно повлиять на взаимодействие банка с хозяйствующими субъектами и клиентами. Поэтому банкам необходимо организовать курсы повышения квалификации для сотрудников, работающих в регионах, и постоянно быть в курсе их уровня знаний. Это связано с тем, что данный фактор влияет на качество предоставляемых услуг и определяет позицию банка на рынке.

4. Высокий финансовый уровень, стабильность конкурентной ситуации на рынке банковских услуг и расширение международного финансового сотрудничества зависят от качества банковских продуктов и услуг. Международное сотрудничество банков страны с кредитно-финансовыми организациями других стран считается неизбежным в современных экономических условиях. Укрепление международного сотрудничества может повысить авторитет кредитной организации на мировой арене и улучшить качество услуг Банка. Банки, опираясь на опыт друг друга, могут использовать современные методы и приемы предоставления услуг для поддержания своих позиций в экономике. Опыт банковской системы развитых стран в предоставлении банковских услуг необходим, и на этой основе финансовые учреждения, действующие в стране, могут повысить качество своей продукции. В связи с этим кредитным организациям на территории Республики Таджикистан необходимо налаживать сотрудничество с финансовыми организациями стран мира и широко использовать их передовой опыт. Современные экономические условия требуют от кредитных организаций повышения качества своей продукции и услуг для выхода на мировые и региональные финансовые рынки. Повышение качества предоставляемых услуг

может повысить эффективность деятельности банков и способствовать выходу на международные финансовые рынки.

5. Проведенные анализы позволяют понять рынок банковских услуг как определенную систему экономических отношений, которые складываются между населением, экономическими субъектами, организациями и предприятиями, государством. Также на рынке банковских услуг постоянно действует двусторонний и многосторонний обмен экономическими субъектами, который может обеспечить развитие различных отраслей национальной экономики. В этом контексте необходимо, чтобы процесс деятельности кредитных организаций был направлен на широкое внедрение широкого спектра банковских услуг и обеспечение доступа всех экономических субъектов к качественным услугам.

6. В Республике Таджикистан рынок банковских услуг рассматривается как основной механизм перераспределения капитала, распределяющий временно свободные средства физических и юридических лиц по различным отраслям национальной экономики. Поэтому рынок банковских услуг считается одним из важнейших факторов стабильности банковской системы и экономики в целом.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ:

- [1] Бонкдорӣ, тараққиёт, ҷаҳонишавӣ” №4(99)-2022, с. 72-73.
- [2] Бонкдорӣ, Тараққиёт, Ҷаҳонишавӣ. Январ – Марти 2023. –С.23-26.
- [3] Бюллетени оморӣ БМТ Январ 2018 (270) саҳ. 112, Декабр 2019 (293) саҳ. 91-95, Декабр 2020 (305) саҳ.101-102, Январ 2023 (316) саҳ. 102.
- [4] Бюллетени оморӣ БМТ Январ 2018 (270) саҳ. 112, Декабр 2019 (293) саҳ. 91-95, Декабр 2022 (305) саҳ.101-102.
- [5] Бюллетени оморӣ бонкии Бонки миллии Тоҷикистон: 2014, №12(233), 2018, №12 (281), 2020, № 13 (305). 2022, № 12 (283).
- [6] Оморӣ БМТ дар баҳши монетарӣ www.nbt.tj (05.06.2023)
- [7] Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон мухтарам Эмомалӣ Раҳмон «Дар бораи самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии ҷумҳурӣ» 28.12.2023 12:30, шаҳри Душанбе.

ПУБЛИКАЦИИ АВТОРА ПО ТЕМЕ ДИССЕРТАЦИИ

Статьи в рецензируемых изданиях:

- [1-А]. Нуралиева Д.К. Таҳқиқи ҷанбаҳои назариявии бозори хизматрасониҳои бонкӣ дар шароити муосир [Матн]/Д.К.Нуралиева// Паёми

Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Бахши илмҳои иҷтимоӣ–иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ 2021. №1. –С.86-91.

[2-А]. Нуралиева Д.К. Оид ба масоили гурӯҳбандии хавфҳои бонкӣ ва таъсири онҳо ба раванди фаъолияти ташкилотҳои қарзӣ [Матн]/ Д.К.Нуралиева// Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Бахши илмҳои иҷтимоӣ–иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ 2021. №4. –С.179-185.

[3-А]. Нуралиева Д.К. Сифати сандуқи қарзӣ ва таъсири он ба вазъи молиявӣ-иқтисодии бонкҳои тиҷоратӣ [Матн] /Д.К.Нуралиева// Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Бахши илмҳои иҷтимоӣ–иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ 2022. №4. –С.72-79.

[4-А]. Нуралиева Д.К. Бозори хизматрасониҳои бонкӣ ва сохтори он дар шароити муносири иқтисодӣ [Матн] /Д.К.Нуралиева// Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Бахши илмҳои иҷтимоӣ–иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ 2022. №7. –С.116-123.

В других изданиях:

[5-А]. Нуралиева Д.К. Раванди ташаккули технологияи бонкӣ ва таъсири он ба тақмили хизматрасониҳои бонкӣ [Матн] /Д.К.Нуралиева// Маводи конференсияи ҷумҳуриявии илмию назариявӣ дар мавзӯи: «Масъалаҳои тақмили механизми молиявӣ қарзии рӯи иқтисодиёти миллий», (5-уми октябри соли 2021). – Душанбе, -С. 78-86.

[6-А]. Нуралиева Д.К. Масоили баландбардории нақши қарзҳои бонкӣ дар иқтисодиёт [Матн] /Д.К.Нуралиева// Маводи конференсияи ҷумҳуриявии илмию назариявӣ дар мавзӯи: «Вазъи низоми бонкии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар давраи пандемияи коронавирус (COVID-19)», (11-уми декабри соли 2021). – Кӯлоб, -С. 60-64.

[7-А]. Нуралиева Д.К. Ҷараёни инкишофи хизматрасониҳои бонкӣ дар шароити муносири иқтисодӣ [Матн] /Д.К.Нуралиева // Маводи конференсияи ҷумҳуриявии илмию назариявӣ дар мавзӯи: «Муаммоҳои низоми андозбандӣ дар шароити муносири», (15-уми ноябри соли 2022). – Душанбе, - С. 67-74.

[8-А]. Нуралиева Д.К. Анализ воздействия банковского капитала на развитие экономики Таджикистана [Матн] /Д.К.Нуралиева // Маводи конференсияи байналмилалӣ илмию назариявӣ дар мавзӯи: «Иқтисодиёт, молия, ҳисобгирӣ, таҳлил ва аудит: афзалиятҳои рушди стратегӣ дар шароити иқтисодиёти рақамӣ», (22-юми октябри соли 2022). – Душанбе, - С. 67-74.

[9-А] Нуралиева Д.К. Активизация лизинговых операций в банковском секторе Республики Таджикистан / Д. К. Нуралиева // Национальные экономические системы в контексте трансформации глобального экономического пространства: Сборник научных трудов / Под общей редакцией

З.О. Адамановой. – Симферополь : Общество с ограниченной ответственностью «Издательство Типография «Ариал», 2023. – С. 179-182.

АННОТАТСИЯ

ба автореферати диссертатсияи Нуралиева Дилафруз Камоловна дар мавзуи “Чанбаҳои ташкилӣ-иқтисодии рушди бозори хизматрасониҳои бонкӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон” барои дарёфти дараҷаи илмӣ номзоди илмҳои иқтисодӣ, аз рӯйи ихтисоси 08.00.07 - Молия, муомилоти пулӣ ва қарз.

Калидвожаҳо: низоми бонкӣ, ташкилотҳои қарзӣ, бонкҳои тижоратӣ, хизматрасониҳои бонкӣ, маҳсулотҳои бонкӣ, бозори хизматрасониҳои бонкӣ, рақобатпазирии бонкҳои тижоратӣ, пардохтпазирии бонкҳои тижоратӣ, иқтисоди миллӣ, инноватсияи бонкӣ, технологияи бонкӣ, маҳсулотҳои нави бонкӣ, хизматрасониҳои фосилавии бонкӣ, бонки марказӣ, коркарди маҳсулоти бонкӣ.

Дар диссертатсия масоили рушду такомули бозори хизматрасониҳои бонкӣ дар шароити муосири иқтисодӣ, ташаккули муносибатҳои иқтисодӣ дар бозори хизматрасониҳои бонкӣ, чанбаҳои ташкиливу иқтисодии бозори хизматрасониҳои бонкӣ ва роҳу усулҳои тақвияти фаъолияти институтҳои дар бозор амалкунанда мавриди таҳқиқ қарор гирифтаанд.

Ҳадафи таҳқиқоти диссертатсионӣ ин таҳқиқи мушкilotи марбут ба чанбаҳои ташкилӣ - иқтисодии бозори хизматрасониҳои бонкӣ, инчунин асосноккунӣ ва коркарди пешниҳодҳои назариявӣ – амалӣ вобаста ба рушди бозори хизматрасониҳои бонкии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба ҳисоб меравад.

Зимни ҳалли масъалаҳои гузошташуда, усулҳои равиши системавӣ, таҳлил, муқоиса, синтез, дедуксия ва индуксия, риёзӣ-иқтисодӣ ва ғайраҳои истифода гардиданд, ки имконияти омӯзиши маҷмӯӣ ва ҳамаҷонибаи робитаҳои мавҷудаи байни ҷузъҳои алоҳидаи мавзуи таҳқиқшавандаро фароҳам оварда, барои расидан ба натиҷаи дилхоҳ заминаи мусоид фароҳам меорад.

Таҳлили ҳолати муосири бозори хизматрасониҳои бонкӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон собит намуд, ки рушди муддавоми ин бозор аз тақвияти чанбаҳои ташкилӣ-иқтисодии он вобастагии амиқ дорад. Илова ба ин, таҳқиқотҳо нишон доданд, ки инноватсия ва ҷараёни фаъолияти инноватсионӣ барои ташкилотҳои қарзӣ аҳамияти махсус дошта, дараҷаи рақобатпазирии ташкилотҳои қарзиро дар бозори хизматрасониҳои бонкӣ муайян менамояд. Ташкили стратегияи инноватсионӣ дар ташкилотҳои қарзӣ аз вазифаҳои муҳимтарини ташкилотҳои қарзӣ ба шумор рафта, самаранокии амалиёти бонкиро боло мебардорад ва хароҷотҳои ташкилотҳои қарзиро ба маротиб коҳиш медиҳад.

Дар хулоса тавсияҳои мушаххас оид ба рушди бозори хизматрасониҳои бонкӣ, тақвияти чанбаҳои ташкилӣ-иқтисодии ин бозор, коркард ва роҳандозии маҳсулотҳои нав бо назардошти хусусиятҳои инноватсионии ин маҳсулотҳо пешниҳод гардидааст.

АННОТАЦИЯ

на автореферат диссертации Нуралиева Дилафруз Камоловна на тему “Организационно-экономические аспекты развития рынка банковских услуг в Республике Таджикистан” на соискание ученой степени кандидата экономических наук по специальности 08.00.07 – Финансы, денежное обращение и кредит.

Ключевые слова: банковская система, кредитные организации, коммерческие банки, банковские услуги, банковские продукты, рынок банковских услуг, конкурентоспособность коммерческих банков, ликвидность коммерческих банков, национальная экономика, банковские инновации, банковские технологии, новые банковские продукты, дистанционные банковские услуги, Центральный банк, разработка банковских продуктов.

В диссертации исследуются вопросы развития и совершенствования рынка банковских услуг в современных экономических условиях, формирования экономических отношений на рынке банковских услуг, организационно-экономические аспекты рынка банковских услуг, пути и методы укрепления деятельности институтов, действующих на рынке.

Целью диссертационного исследования является исследование проблем, связанных с организационно - экономическими аспектами рынка банковских услуг, а также обоснование и разработка теоретико – практических предложений, связанных с развитием рынка банковских услуг Республики Таджикистан.

При решении поставленных задач были использованы методы системного подхода, анализа, сравнения, синтеза, дедукции и индукции, математико-экономического и др., что позволило комплексно и всесторонне изучить существующие связи между отдельными компонентами исследуемого предмета и создать благоприятную основу для достижения желаемого результата.

Анализ современного состояния рынка банковских услуг в Республике Таджикистан доказал, что долгосрочное развитие этого рынка в значительной степени зависит от усиления его организационно-экономических аспектов. Кроме того, исследования показали, что инновации и процесс инновационной деятельности имеют особое значение для кредитных организаций, определяя степень конкурентоспособности кредитных организаций на рынке банковских услуг. Создание инновационной стратегии в кредитных организациях является одной из важнейших задач кредитных организаций, повышает эффективность банковских операций и в разы снижает издержки кредитных организаций.

В заключении даны конкретные рекомендации по развитию рынка банковских услуг, укреплению организационно-экономических аспектов этого рынка, разработке и запуску новых продуктов с учетом инновационных характеристик этих продуктов.

ANNOTATION

for the abstract of the dissertation of Nuralieva Dilafruz Kamolovna on the topic “Organizational and economic aspects of the development of the banking services market in the Republic of Tajikistan” for the degree of Candidate of Economic Sciences in the specialty 08.00.07 – Finance, money circulation and credit.

Keywords: banking system, credit organizations, commercial banks, banking services, banking products, banking services market, competitiveness of commercial banks, liquidity of commercial banks, national economy, banking innovations, banking technologies, new banking products, remote banking services, Central Bank, development of banking products.

The dissertation examines the development and improvement of the banking services market in modern economic conditions, the formation of economic relations in the banking services market, organizational and economic aspects of the banking services market, ways and methods of strengthening the activities of institutions operating in the market.

The purpose of the dissertation research is to study the problems related to the organizational and economic aspects of the banking services market, as well as to substantiate and develop theoretical and practical proposals related to the development of the banking services market in the Republic of Tajikistan.

In solving the tasks set, methods of a systematic approach, analysis, comparison, synthesis, deduction and induction, mathematical economics, etc. were used, which made it possible to comprehensively and comprehensively study the existing relationships between the individual components of the subject under study and create a favorable basis for achieving the desired result.

An analysis of the current state of the banking services market in the Republic of Tajikistan has proved that the long-term development of this market largely depends on strengthening its organizational and economic aspects. In addition, research has shown that innovation and the process of innovation are of particular importance for credit institutions, determining the degree of competitiveness of credit institutions in the banking services market. Creating an innovative strategy in credit institutions is one of the most important tasks of credit institutions, increases the efficiency of banking operations and significantly reduces the costs of credit institutions.

In conclusion, specific recommendations are given on the development of the banking services market, strengthening the organizational and economic aspects of this market, and developing and launching new products based on the innovative characteristics of these products.

Ба чопаш 04.08.2025 имзо шуд.
Андозаи 60x84 1/16. Коғази офсетӣ.
Адади нашр 100 нусха. 1,5 ҷузъи чопӣ.
Дар матбааи ДМТ чоп шудааст.
734025, ш. Душанбе, Буни Ҳисорак

Подписано в печать 04.08.2025. Формат 60x84 1/16.
Бумага офсетная. Тираж 100 экз. Усл.п.л. 1,5.
Отпечатано в типографии ТНУ
734025, г. Душанбе, Буни Хисорак